

ነዚ መፅሓፍ ናዘዩ ዘነኣድ ግቡኡን ብጣዕሚ ፅቡቕን ዘኾነ ክንክንን ሓሰዋን (ኣተሓሕዛ) ደግበሩሱ

እዚ መፅሓፍ ንብረትን ሃፍትን ቤት ትምህርትኹም ኣዩ።

ንክደበላሽው፣ ንክደገዳኡን ንክደጠፍኡን ግቡኡን ብጣዕሚ ፅቡቕን ዘኾነ ኣተሓሕዛ ግበሩ።

ግቡኡን ብጣዕሚ ፅቡቕን ዘኾነ ኣተሓሕዛ (ክንክንን ሓሰዋን) መፅሓፍ ንክህልው ዘሕገዙ ዘስዕቡ ኣገደስቲ ዘበሃሱ 10 (ዓሰርተ) ሓሳባት (ትእዛዛት) ኣሰጡ።

1. መፅሓፍ ብላስቲክ፣ ጋዜጣ ወይድማ ልሙዕ ዓብዪ ወረቐት ወዘተ ምሽፋን (ምጥራዝ)።
2. ኩልሻዕ ኣብ ፅሩይን ደረቕን (ንቕፅን) ቦታ መፅሓፍ ምቕማጥ።
3. መፅሓፍ ንክትጥቀም እንትትሕዝ ኢድካ ፅሩይን ንፁህን ምጂኑ ምርግጋፅ።
4. ኣብ ሽፋን ይኹን ኣብ ውሽጢ መፅሓፍ ዝኾነ ዓይነት ፅሑፍን ምልክትን ዘይምግባር።
5. መፅሓፍ እንትትጥቀም ኣብውሽጡ ቁራፅ ወረቐት ወይድማ ካርዲ ንምልክት ምጥቃም።
6. ካብ ውሽጢ መፅሓፍ ዝኾነ ዓይነት ስእሊ ወይድማ ገፅ ዘይምቕዳድ፣ ዘይምውሳድ።
7. ዝተበላሸው ወይድማ ዝሃሰሰ ፅሑፍ እንትገጥም ምድማቕን ምሕዳስን የድልይ።
8. መፅሓፍ ናብ ቦርሳ እንትተእትዉ ግቡኡ ጠመተ ምሃብን ብውኑ ምስትውዓልን የድልይ። ህድእ ኢልኩም ከይቕደድን ከይዕፀፍን ጥንቃቻ ክትገብሩ ይግባእ።
9. መፅሓፍ ካብ ሓደ ሰብ ናብ ካሊእ እንትሓልፍን ኣብ ምቕብባልን ግቡኡ ጥንቃቻ ምግባር።
10. ሓዲሽ መፅሓፍ ንፈለማ እንትትጥቀሙ ብስርዓትን ብዝባገን ምሉእ ብምሉእ ገፁ ምቕማጥ። ብሓደ ግዜ ውሑድ ገፃት ጥራሕ ምርኣይ ይግባእ። ኣዕሪኻ ዘይምሕሳይ። ካብ ገፅ ናብ ገፅ ምስግጋር እንትህልው ጠርዚ ሕድሕድ ገፅ ከይጉዳእ ብጥንቃቻ ቀስ ኣቢልካ ምግልባጥ (ክሳብ ዝለምድ)። እዚ ንሽፋንን ጠርዝን መፅሓፍ ብፅቡቕ ኩነታት ንምሓዝ ዝሕግዝ እንትኸውን እቲ መፅሓፍ'ውን ነዊሕ ዕድመ ንኸገልግል ይሕግዝ።

ትምህርት ስብረተሰብ

መፅሐፍ ተምሃራይ

6^ይ ክፍሊ

መዳለውቲ፤

ሞላ ተደላ ብሩ (M.Sc.)

ፀሃይ ፍቓዱ ኣስረስ (B.A.)

ገምገምቲ፤

ሮማን ገደይ

ኣስም ኣፅብሃ

ጠዓመ ገብሩ

ሚኒስቴር ትምህርት
ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ

እዚ መፅሓፍ ንፕሮጀክት ምምሕያሽ ፅርዮት ሓፈሻዊ ትምህርቲ (GEQIP) ተባሂሉ ብምትሕብባር ፊንድ መንግስታት ፊንላንድ፣ ጣልያን፣ ኔዘርላንድን እንግሊዝን ከምኡውን ልቓሕ ባንኪ ዓለም ቐፅሪ (IDA Credit No) 4535 - ET ብዝተረኸበ ዝተዋደደ ሓገዝ ብሚኒስቴር ትምህርቲ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣብ 2003 ዓ.ም ተሓቲሙ።

© ብሚኒስቴር ትምህርቲ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣብ 2003 ዓ.ም (2011 ዓ.ም.ፊ) ተሓቲሙ። መሰል ሕትመት ብሕጊ ዝተሓለወ'ዩ። ካብ ሚኒስቴር ትምህርቲ ኣቐዲሙ ብፅሑፍ ዝተውሃበ ፍቓድ እንተዘይሃልዩ ወይድማ ብመሰረት ነጋሪት ጋዜጣ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣዋጅ ቐፅሪ 410/2004 መሰረት ዝተውሃበ ሕጋዊ ኣፍልጦ (Copyright and Neighbouring Rights Protection) እንተዘይሃልዩ ካብዚ መፅሓፍ ዝተወሰነ ክፋል ይኹን ወይድማ ብምሉእ ክባሃሕ፣ ክውሰድ፣ ብዝኾነ ዓይነት ክመሓላለፍ፣ ወይድማ ብኤሌክትሮኒክ መልክዕ ክቕዳሕ፣ ናብ ካሊኦ ግልጋሎት ክውዕል ወዘተ ኣይክኣልን።

ኣብ ምድላውን ሕትመትን እዚ መፅሓፍ ተምሃራይ ከምኡውን ነዚ ስዒቡ ተዳልዩን ተሓቲሙን ዘሎ መምርሒ ንመምህር ብቐጥታ ይኹን ብተዘዋወሪ መንገዲ ኣበርክቶ ንዝገበርኩም ውልቀሰባት፣ ጉጅለን ዝተፈላለዩ ትካላትን ብምልእኹም ሚኒስቴር ትምህርቲ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ኣዝዩ ዝለዓለ ምስጋና የቐርብ።

ኣእምሮኣዊ ሃፍትን ንብረትን ብሰናይ ፍቓድ ሰብ ዋና ዝተውሃቦ'ዩ። ዝኾነ ይኹን በዓልዋና ኣእምሮዊ ሃፍትን ንብረትንዚ መፅሓፍ'የ ዝብል ሰብ ብግቡእ እንተዘይተሓቢሩን እንተዘይተጠቐሱን ኣብ ከተማ ኣዲስ ኣበባ ፍለይ መፀውዒ ኣራት ኪሎ ኣብ ዝበሃል ቦታ ንዝርከብ ዋና ቤት ፅሕፈት ሚኒስቴር ትምህርቲ (ቐ.ሳ.መ 1367) ክገልፅ ከምዝገባእ ብኸብሪ ንገልፅ።

ኣብዚ መፅሓፍ ተምሃራይ ኣዝዮም ብዙሓት ካርታታትን ስእልታትን ከምኡውን ሰደቓታትን ኣለዉ። እዚኦም ካብ ኢንካርታ፣ በዓልመዚ ስራሕቲ ካርታ ኢትዮጵያ፣ ኤጀንሲ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ኢትዮጵያ፣ ኤጀንሲ ባህልን ቱሪዝምን ትግራይ፣ ኢንቴርኔትን ዝተፈላለዩ መጻሕፍቲ ከምኡውን ብውልቀ ካብ ኣይተ ሞላ ተድላ ብሩ (ዋና መዳለዊዚ መፅሓፍ) ዝተወሰዱ ብምዃናም ነዚኦም ብምልኦም ግቡእ ኣፍልጦ እናሃብና ስለተጠቐምናሎም ድማ ኣዚና ካብ ልቢ ነመስግን።

© ፈለማ ወርሒ ሓምለ 2003 ዓ.ም ተሓቲሙ

ምድሳው፣ ምስንዳእን ሕትመትን እዚ መፅሓፍ

ስታር ሓ.ዘ. መከፋፈልቲ መጻሕፍቲ ትምህርቲ

24/4800፣ ጎደና ብሃራት ራም፣ ዳርደጋንጅ

ኒው ደልሂ - 110002፣ ህንዲ

ከምኡ'ውን

ኣስቴር ነጋ ትካል መሐተሚ መጻሕፍቲ

ቐ.ሳ.መ 21073

ኣዲስ ኣበባ፣ ኢትዮጵያ

ምስ ፕሮጀክት ምምሕያሽ ፅርዮት ሓፈሻዊ ትምህርቲ (GEQIP) ዘተኣሰረ ወዕሲቐፅሪ

ET—MoE/GEQIP/IDA/ICB/G01/09

ምዕራፍ ከሰስተ

ከባቢና 71

- 3.1 እጠቃላት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ምብራቅ ኅፍሪካ 72
- 3.2 ኢድ ኅእታውነት ደቂ ሰባትን ምዘባዕ ከባብን ምብራቅ ኅፍሪካ 77
- 3.3 ሜሳታት ዕቀባ ማደን ሓመድን 78
- 3.4 ብሄራዊ ፓርክታትን ረብሐኦምን ኅብ ኢትዮጵያን ምብራቅ ኅፍሪካን 81
- መጠቓሰሲ 85
- ማህደረ ቃላት 85
- መጠቓሰሲ ሕቶታት 86

ምዕራፍ ኅርባዕተ

ውራዳት ህዝቢ 88

- 4.1 ምስ ህዝቢ ዝተዛመዱ ጉዳያት 89
- 4.2 መሰላት ህፃናትን ደሕንነቶምን 98
- 4.3 ጉዳይ ኅጋርነት ዘገልብቱ ከባብደዊ ውዳበታት 106
- መጠቓሰሲ 111
- ማህደረ ቃላት 113
- መጠቓሰሲ ሕቶታት 115

ምዕራፍ ሒደ

መርክቦ፣ አሰፋፍራን ህዝብታትን ምብራቅ አፍሪካ

ውዕኢታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃሮኹም፡

- መርክቦ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ተሰልዩ፤
- ጥንታዊ ስልጣንን ሓድግታትን ምብራቅ አፍሪካ ተረድኡ፤
- ፀገማት ምዕቃብ ሓድግታት ትግንዘቡ፤
- ሳዕቤን ነባሪ አዩርን ሃፍትታት ተፈጥሮን ኣብ አሰፋፍራን መነባብሮን ምብራቅ አፍሪካ ትግንዘቡ።

ብቅዓታት ነዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስ ተምሃሮኹም ኦዞም ዘስዕቡ ብቅዓታት ተማዕብሉን ትውንን፡

- ኣንፃራዊ መርክቦ ምብራቅ አፍሪካ ትርድኡ።
- ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ትዘርዘሩ።
- ኦዞምን ቀንዲ መግለጺ ባህርያትን ስልጣን ኑብደ ካብ ስልጣን ኣኸሱም ትፈልዩ።
- ቀንዲ ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣን ምብራቅ አፍሪካ ተሰልዩ።
- ስፍራታት ሓድጺ ዘጋጥምዎም ፀገማት ትገልፁ።
- ኣብ ሓድሓድ ከባብታት ስፍራታት ሓድጺ ንምክልኻል ዝጥቀሙም ሜሳታት ተብርሁ።
- ፃዕቕን ሳሕውን ህዝቢ ዘለዎም ከባታት ምብራቅ አፍሪካ ተሰልዩ።
- መንቀልን ሳዕቤንን ምንቅስቓስ ህዝቢ ኣብ ምብራቅ አፍሪካን ኢትዮጵያን ተብርሁ።
- ምክንያታት ፃዕቕ ህዝቢ ኣብ በረኽቲ ቦታታት ኢትዮጵያ' ኬንያን' ታንዛኒያን ትፈልዩ።
- ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብይት በዘሒ ህዝቢ ኣብ ምብራቅ አፍሪካ ተሰልዩ።
- ሳዕቤናት ምክንያታት ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ትዘርዘሩ።
- ንኣፈላላይ አሰፋፍራን መነባብሮን ምክንያታት ዘኾኑ ነገራት ትደምደሙ።
- ፖለቲካዊ ዘይምርግጋዕን ኩናት ሕድሕድን ከመይ ንህዝቢ ክፀልዉ ከምዘኸኸሱ ትመራመሩ።

መእተዊ

ተምሃሮ እዚ ቀዳማይ ምዕራፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 6^ይ ክፍሊ ብዛዕባ መርክቦ፣ ኣሰፋፍራን ህዝብታትን ምብራቕ ኣፍሪካ ዝምልከት እንትኸውን ዝተፈላለዩ ንኡሳን ርእሰታት ዝሓዘዩ። ስለዚ ፈለግ ብዛዕባ መርክቦ ክትመሃሩ እንትትኮኑ ኣብ ትሕቲ'ዚ ንኡስ ርእሰ ድማ ኣንፃራዊ መርክቦን ሃገራትን ቀርኒ ኣፍሪካን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካን ዝብሉ ርእሰታት ብካርታ እናተሓገዘኩም ክትመሃሩ ኢኹም። እዚኦም ምስተምሃርኩም ድማ መልመድታት ክህልውኹምዮም።

ድሕሪ'ዚ ርእሰ ድማ ብዛዕባ ህዝብታት ምብራቕ ኣፍሪካ ናብዝብል ንኡስ ርእሰ ትቕፅሉ። ኣብዚ ርእሰ ብዛዕባ ጥንታዊ ስልጣነታት ሽንጥሮ ናይል (ኣባይ) ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብዚ ብስልጣነታትን ካርታታትን እናተሓገዘኩም ኣብ ጥንታዊት ግብፂ፣ ኑብያን ኣኸሱምን ዝነበሩ ስልጣነታት ክትመሃሩ ኢኹም። ብምቕፃል ብዛዕባ ምክልኻልን ምዕቃብን ስፍራታት ሓድግን ኣብ ስፍራታት ሓድግታት ዘጋጥሙ ፀገማት ዝምልከት መመያየጢ ዛዕባ ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብ ሓድግታት ኣኸሱም ይግበር ዘሎ ክንክን ሓድግታት ኣብነት ብምግባር ብዛዕባ ረብሓ ሓድግታትን ክግበረሎም ዝግባእ ክንክንን ዝምልከት ክትመሃሩ እንትትኮኑ ነዚ ብስልጢ ኣደጊፍኩም ክትመያየጡልኩ ኢኹም። ብምቕፃል ብዛዕባ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ዝብል ንኡስ ርእሰ ንክትመሃሩ ዝተዳለወ እንትኸውን ኣብ ትሕቲ'ዚ ድማ ኣርባዕተ ርእሰታት ኣለዉ። ካብዚኦም ውሽጢ በዝሕን ዝርግሑን ህዝቢ፣ ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ፣ ሳዕቤናት ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ከምኡ'ውን ሳዕቤናት ምክታም ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ዝብሉ ይርከብዎም። ድሕሪ'ዚ ብዛዕባ ቐልፊ ምክንያታት ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ዝምልከት ኣገዳሲ ኣርእስቲ ኣሎ።

ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ብዝተፈላለዩ ካርታታትን ስልጣነታትን ዝተሰነዩ እንትኸውን ብፍላይ ካርታ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ፣ ሰደቓ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ምስ ባንዴርኣንን ስፍሓተንን ብመንፅር በዝሒ ህዝብንን ፃዕቕንን፣ ንፅፅር ገጠርን ከተማን ከምኡ'ውን ደጉዓን ከበላን ዝምልከቲ ብሙልኦም ንተምሃሮ ፍሉይ ሓገዝ ዝህቡ መረዳእታታትዮም። ኣብዚ ምዕራፍ ኣዝዮም ብዙሓት መልመድታትን ዝተፈላለዩ ሕቶታትን ምህላዎም ንተምሃሮ ዘተባብዑዮም።

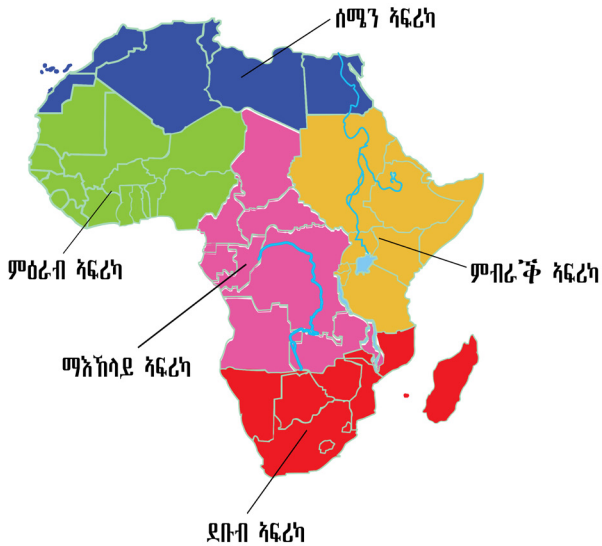
1.1 መርክቦ

1.1.1 ኣንፃራዊ መርክቦን ሃገራትን ምብራቕ ኣፍሪካ

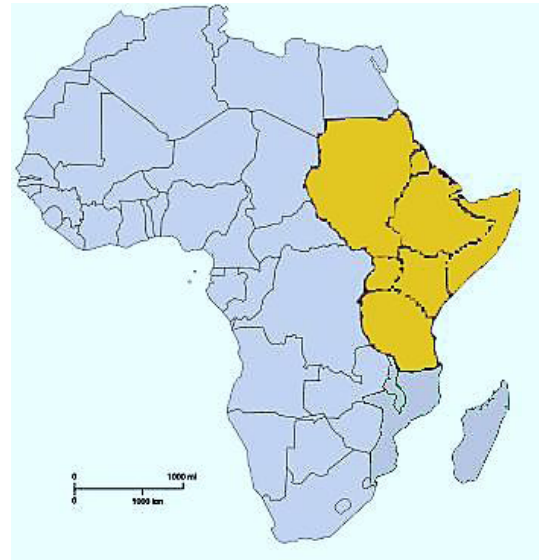
ተምሃሮ! ኣንፃራዊ መርክቦ ማለት እንታይ ማለት እዩ? እስቲ ተመያየጥሉ። ኣብ 5^ይ ክፍሊ ትምህርትኹም ኣንፃራዊ መርክቦ ማለት ሓደ ቦታ ብመንፅር እቶም ኣብ ዙርያኡ ዝርከቡ ካልኣት ማያዊ ኣካላትን ደረቕ መሬትን ምምልካት ማለት ከምዝኾነ ተማሂርኩም ኔርኩም ኢኹም። ዘኪርኩምዎ ዶ?

ተምሃሮ! እስቲ ብጉጀለ ኮይንኩም ካርታ ኣፍሪካ ብምጥቓም ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣለልዩ? መጀመርያ ነቶም ኣብ 5^ይ ክፍሊ ዝተመሃርኩምዎም ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣብ ካርታ ተመልከቱ። ብምቕፃል ናይተን ኣብ ካርታ 1.1 ሰፊረን ዘለዎ ስም ሓሙሽተ ክልላት ክፍለዓለም-ኣፍሪካ ዘርዝሩ። ምስዚ ድማ ካብ ካርታ ዓለም ቀይሕ ባሕርን ውቅያኖስ ህንድን ኣነፅሩ። ኩሎም ካብ ምብራቕ ኣፍሪካ በዩናይ ኣንፊት ከም ዝርከቡ ኣቕምጡ። ብምቕፃል ድማ ኣንፃራዊ መርክቦ

ምብራቅ አፍሪካ ብትኸክል ገሊፅኩም ኣብ ደፍተርኩም ፀሓፉ። ኣብ መወዳእታ ኣንጻራዊ መርክቦ ምብራቅ አፍሪካ (ብመሰረት ካርታ 1.2) ብመንፅር እዘን ሃገራትን ከምኡውን ብመንፅር ቀይሕ ባሕርን ውቅያኖስ ህንድን ኣብ ደፍተርኩም ሰኣሉ።

ካርታ 1.1 ክልላዊ ክፍላት ኣፍሪካ

ካርታ 1.2 ኣንጻራዊ መርክቦ ምብራቅ ኣፍሪካ

1.1.2 ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ

ተምሃሮ! ዝኾነት ሃገር ናይ ባዕላ ዝተነፀረ ዶብ ኣለዎ እዩ። ከም ምብራቅ ኣፍሪካን ዝመሳሰሉን ግና ናይ በይኖም ወይ ናይ ባዕሎም ዶብ ሃልይዎም ዝተቐመጡ ኣይኮኑን። ንኣብነት ዝተፈላለዩ ፍልፍላት ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ሰለስተ እዮም ዝብሉ ኣለዉ፤ ሓሙሽተ ዝብሉ ኣለዉ፤ ልዕሊ ዓስርተ ሓሙሽተ እየን ዝብሉ እውን ኣለዉ። ተምሃሮ ካርታ ተጠቐምኩም ነዙይ ዝምልከት ኣብ ክፍሊ ምይይጥ ምስ ኣካየድኩም ኣብዚ ዝስዕብ ሓፈሻዊ ምርድዳእ ክትበዕሑ ትክእሉ ኢኹም። ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ዓስርተ እየን ንሳተን ድማ እተን ኣብ 5^ይ ክፍሊ ዝተመሃርኩምዎን ኣርባዕተ ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካን ከምኡ እውን ካልኣት ሽዱሽተ ሃገራትን እየን። እተን ሽዱሽተ ድማ ሱዳን፣ ኬንያ፣ ታንዛንያ፣ ኡጋንዳ፣ ሩዋንዳን ቡሩንዲን እየን።

መልመዲ 1.1

- ሀ. ካርታ ኣፍሪካ ተጠቐምኩም ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ሓፂር መልሲ ሃቡ።
  1. ንቐይሕ ባሕሪ ወይ ውቅያኖስ ህንዲ ዘዋስና ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ እንመን እየን?
  2. ንቀይሕ ባሕሪ ወይ ውቅያኖስ ህንዲ ዘዋስና ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ እንመን እየን?
  3. ኣንጻራዊ መርክቦ እንታይ ማለት እዩ?
- ለ. ብጉጅለ ኾይንኩም ኣብ ደፍተርኩም ካርታ ኣፍሪካ ብምሰኣል እተን ዓስርተ ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ኣብቲ ካርታ ኣመልክቱ። እታ ዝስፍሑት ሃገር ኣየነቲ እያ? እታ ዝነኣስት ክ?

ንጥራት

ነዞምዝሰዕቡ ሕፃታት ካርታ 1.3 መሰረት ጌርኩም ብጉጅለ ምስተመያይጥኩምሉ ኣብ ደፍተርኩም ስኢልኩም መልሱ።

1. ምብራቕ ኣፍሪካ ብቐይሕ ሕብሪ ቕብእዎ።
2. ስም ሃገራት ቐርኒ ኣፍሪካ ኣብ ካርታ ኣስፍሩ።
3. ኣብ ከባቢ ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከቡ ውቅያኖስን ባሕርን ኣለሊኹም ስሞም ኣብ ትኽክለኛ ቦተኣም ኣስፍሩ።

ካርታ 1.3 ሃገራት ኣፍሪካ

1.2 ህዝብታት ምብራቕ ኅፍሪካ

ኣብ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 5^ይ ክፍሊ ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ሃገርና እትርከበሉ ቀርኒ ኣፍሪካ መበቐል ጥንታዊ ወድሰብ ከምዝኾነት ተማሃርኩም ነይርኩም። ነዚ ዘረጋግፀ ገዙፊላለዩ ኳዕታታት ኣለኻ ኣሰረሂወት ዘርኢ ወዲሰብ ኣብ ብዙሕ ቦታታት ከምዝተኻየዱኒውን ተማሃርኩም ነይረኩም።

ተምሃሮ ነዘም ኣብ ላዕሊ ዝተሓበሩ ኣብ 5^ይ ክፍለ ከምዝተምሃርኩምዎም ትዝክሩ ዶ? ነዚ ሓቂ ዘረጋግፀ መረዳእታታት እንታይ እንታይ ነይሮም? ተመያየጡሎም፣ ግለፅዎም፣ ዘርዘርዎም። ስለዚ ክፍለዓለምና ኣፍሪካ ጥንታዊ ስልጣነታት ዓለም ቀዲሞም ካብዝማዕበልሎም ከባብታት'ውን ሓንቲ እያ። ጥንታዊ ስልጣነታት ኣፍሪካ ቀዲሞም ዝማዕበልሉ ከባቢ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካ እያ። ኣብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ኣፍሪካ ኣብ ዝተፈላለዩ እዋናት ዝተፈላለዩ ብርኪ ዕብዮት ዝነበሮም ጥንታዊ ስልጣነ ነይሮም'ዮም።

ተምሃሮ ጥንታዊ ስልጣነ እንትበሃል ከመይ ትገልፅዎ? ጥንታውያን ሰባት ብሃደንን ብምእራይ ፍራምረን ቕፅላመፅልን ኣብዝናበሩሉ ግዜ ኣብ ሓደ ዝተወሰነ ቦታ ኣይቕመጡን ነይሮም። ኩሉ ግዜ ካብ ቦታ ናብ ቦታ ይዘዋወሩ ነይሮም። ሕርሻ ምስጀመሩ ግና ኣብዝተወሰነ ቦታ ሰፊሮም መነባብሮኦም ብቀዋምነት ምምራሕ ጀሚሮም። በዚውን ቐሽታት ክምስረታ ጀሚረን። እዘን ቐሽታት ድሕሪ ግዜ ናብ ከተማታት ማዕቢለን። ምምስራት ከተማታት ንምዕባል ካልኣት ስልጣነታት መንገዲ ፀሪገን። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣነ ማለት ደቂ ሰባት ካብቲ ኣቐዲሙ ዝፀንሐ ኣብ ሃደንን ምእካብ ፍረምረን ዝተመስረተ ድሑር መነባብሮ ወጺኦም ናብ ዝለዓለን ኣብ ከተማታት ዝተመስረተን ምዕባል ናብራ ዝተሰጋገሩሉ ኣገባብ መነባብሮ ጠሚሩ ዝገልፅ እያ።

ስልጣነ ጥንታውያን ሰባት ኣብ ከተማ ምንባር ምስጀመሩ ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበለ ዝመፀ ኣገባብ መነባብሮ ደቂ ሰብ'ዮ። ምስዚ ብዝተኣሳሰረ ድማ ምምዕባል መንግስታት፣ ምዕባል ንግድን እደ ጥበብን፣ ምዕባል ጥበብ ፅሕፈት፣ ምዕባል ሃይማኖት፣ ምዕባል ስነ 'ቕርፃ 'ቕርፂ፣ ምዕባል ሕርሻ፣ ሕብረተሰብ ኣብ ደርብታት ምምቃል ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ምስ መነባብሮ ከተማ ዝተኣሳሰሩ ተወሰኽቲ መግለፅታት ስልጣነ'ውን ኣለዉ። ንኣብነት ዝማዕበለ ፅሑፍ፣ ኣብ ፅኑፅ ውዳብ ዝተመስረተ መንግስቲ፣ ፍልጠት ቴክኖሎጂን ሓፂን መግባብን፣ ስርፀት ስነ ጥበብ 'ቕርፃ 'ቕርፅን፣ ኣብ ተግባር ዝውዓለ ሳይንስን ሒሳብን፣ ምትእትታው ቴክኖሎጂ ሕርሻ ወዘተ ይጥቀሱ።

ኣብ ዓለምና ጥንታዊ ስልጣነ ጎሊሁ ክረኣ ዝጀመረ ኣብ ከባቢ 3500 ዓመተ ዓለም እያ። ካብዚ እዋን ጀሚሩ ስልጣነ ብቐፃልነት እናማዕበለ ዝመፀ ታሪኻዊ ተርእዮ እያ። ብምዃኑ'ውን ጥንታዊ ስልጣነታት ኣብዝተፈላለዩ ክፍለ ዓለማት ማዕቢሎም ከምዝነበሩ ዝፍለጥ እንትኸውን ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕን ምብራቕ ኣፍሪካን ጥንታዊ ስልጣነታት ዝማዕበሉሎም ንኣብነት ግብፂ፣ ኑቢያ፣ ሜሮዌ፣ ኩሽ፣ ኣኸሱምን ዚምባብዌን ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ስለዚ ሕዚ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ብፍላይ ኣብ ኑቢያን ኣኸሱምን ማዕቢሎም ዝነበሩ ስልጣነታት ክትመሃሩ ኢኹም።

1.2.1 ኣብ ሽንጥሮ ናይል ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣነ ኑቢያ (ኩሽ)

ኣብ ኣፍሪካ ጥንታዊ ስልጣነ ዝማዕበለሎም ከባብታት ንሽንጥሮ ናብ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ዝርከብ ሰሜናዊ ምብራቕ ኣፍሪካን ምብራቕ ኣፍሪካን ማእኸል ዝገበረ'ዮ ነይሩ። ካብዚኦም እቲ ሓደ ኣብ 3100 ዓመተ ዓለም ቕድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ንሽንጥሮ ናብ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ግብፂ ማዕቢሉ ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣነ ይርከብ። ተምሃሮ ኣብ ግብፂ ንዝነበሩ ስልጣነታት ዝግልፁ ዝተወሰኑ ስእልታት ኣብ ዝቕፅል ገፅ ስለዘለዉ ነዚኦም እናረኣይኹም ተመያየጡ።

ምስሊ ፎሮኦናዊ ንጉስ ራምሰስ 2ኛ

ፒራሚዳት ፎሮኦናት ግብፃውያን

ሲፊኒክስ ጥንታዊ ግብፃውያን

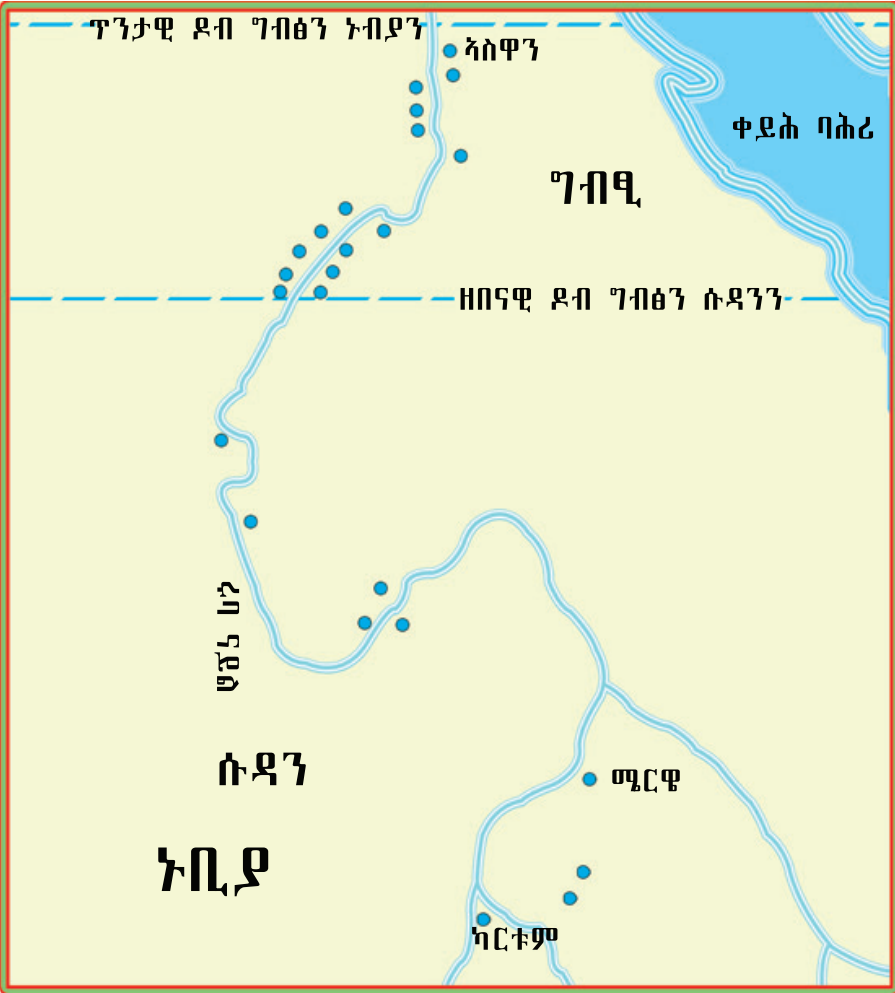
ኣብ ጊዛ ዝርከብ ፒራሚድ ግብፃውያን

ስእሊ 1.1 ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣናታት ግብፃ

ካብ ግብፃ ንኣንፈት ደቡብ ካብ ከባቢ 2000 ዓመተ ዓለም ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ዝማዕበለ ካሊኢ ስልጣነ ነይሩ። ተምሃሮ ብዛዕባ ስልጣነ ኑቢያ ሰሚዕኹም ዶ ትፈልጡ? ኑቢያ ዝበሃል ከባቢ ኽ ኣበይ ከምዝርከብ ትፈልጡ ዶ? ኑቢያ ኣብ ናይሎሚ ሰሜናዊ ሱዳንን ደቡባዊ ግብፅን ማዕቢሉ ዝነበረ ጥንታዊ መንግስቲ እዩ። ተምሃሮ ኑቢያ እናተብሃለ ዝፍለጥ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ንሽንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ዝማዕበለ ንምኳኑ ኣብ ካርታ ርእዩ። ኑቢያውያን ካብ ከባቢ 3000 ዓ.ዓ ጀሚሩ ኣብ ገማግም ሩባ ናይል መንደራት መስሪቶም ይነብሩ ነይሮም። ኣብ ዓለምና ብቀዳምነቶም ካብዝፍለጡ ሓደ ዝኾነ ጥንታዊ ስልጣነ ‘ውን ኣማዕቢሎም። ኑቢያውያን እዚ ስልጣን ንኸማዕቡሉ ሩባ ናይል ዝለገሶም ዘይነፅፍ ቀረብ ማይን ልሙዕ ሓመድን ኣስተዋዕኑ ገይሩ እዩ።

ብተወሳኺ ኑቢያ ከም ወርቁ፣ ሓፂን፣ ስኒ ሓርማዝን ዕጣንን ዝመሳሰሉ ሃፍትታት ተፈጥሮ

ነይሮምዋ። እዚአቶምን ካልኦት ሃፍትታትን ምስ ዝተፈላለዩ ከባብታት ማእኸላይ ምብራቕ ብምንጋድ ሃፍቶምን ሓይሎምን ንምምዕባል ክኢሎም እዮም። እዚ ሃፍቲኪ ተጠቒሞም ዝሃነዕዎ ከተምኦም ኣብቲ እዋን ኣዝዮም ዘደንቑ ካብዝበሃሉ ከተማታት ዝቐጠር እዩ ነይሩ። ኣብ ከባቢ 2000 ዓ.ዓ ግዝኣት ኑቢያ ኣዝዩ ሰፊሑ፣ ሓይሉን በርቲዑን ነይሩ። ስያመ መንግስቲ ኑቢያ ድማ ኩሽ ብዝብል ክፍለጥ ጀሚሩ። በዚ ምኽንያት እቲ ስልጣንውን ስልጣን ኩሽ እናተብሃለ ይፅዋዕ። ስለዚ ተምሃሮ ስልጣን ኑቢያ ብኻሊእ ኣፀዋውዓ ድማ ስልጣን ኩሽ እናተብሃለ ከምዘፅዋዕ ተረዲእኹም ዶ? እዚ ኣብ ከባቢ ናይ ሎሚ ሱዳን ይርከብ ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣን ኩሽ ይበሃል።

ካርታ 1.4 ማእኸል ጥንታዊ ስልጣን መንግስቲ ኑቢያ (ኩሽ)ን ሸንጥሮ ናባ ናይልን

ጥንታዊ ስልጣን ኩሽ ካብ 2000 - 350 ዓ.ዓ ኣብ ከባቢ ሸንጥሮ ናይል ኣብ ሰሜናዊ ምብራቕ ሱዳን ማዕቢሉ ዝነበረ እዩ። መጀመርታ ርእሰ ከተማ ኩሽ ዝነበረት ናፓታ ትብሃል ነይራ። ደሓር ግብፃ ብኣሰራራውያን ምስተወረረት ግና ንድሕንነት ተባሂሉ ኣብ ደቡባዊ ግዝኣት ኩሽ ትርከብ ሚሮዌ ትብሃል ከተማ ከም መማእኸሊት ተወሲዳ። ስለዚ ደሓር ርእሰ ከተማ መንግስቲ ኩሽ ዝነበረት ሚሮዌ ማእኸል ንግድን ውፅኢት ስራሕቲ ሓፂን መፂንን ነይራ። ተምሃሮ ሚሮዌ እናተብሃለት ትፍለጥ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣን ኩሽ ኣበይ ከምትርከብ ኣብ ካርታ ርኣዩ። ሚሮዌ ካብ ውሽጣዊ ክፋል ኣፍሪካ፣ ግብፃ፣ ካብ ከባብታት ቀይሕ ባሕርን ሜዲተራንያንን

ዝመፁ ነጋዶ ዝመሓላለፉላ ቁልፊ ቦታ ነይራ። ስነ ጥበባዊ ፅባቕን ስእልታትን ቅርፃ ቅርፅታትን ኩሽ ምስ ናይ ግብፃውያን ተመሳሳልነት ነይርዎ። ተምሃሮ ኣብ ታሕቲ ዘሎ ፍራስ ቤተ ፀሎት ኩሽ ብምርኣይ ምዕባለ ጥንታዊ ስልጣነታት ኩሽ በፂሒሉ ዝነበረ ብርኪ ተገንዘቡ።

ስእሊ 1.2 ኑብያውያን ዝሰርሕዎ ቤተ ፀሎት (ምኽራብ)

ኣብ ከባቢ 1500 ዓ.ዓ ካብ ኩሽ ንሰሜን ገፅ ዝነበረ ሓያል መንግስቲ ግብፂ ንኩሽ ወሪሩ። ንከባቢ 500 ዓመታት'ውን ኣብተሕቲ መገዛእቲ ፀኒሓ። ኣብ ከባቢ 1000 ዓ.ዓ ግና ኩሻውያን ኣብርክሲ ገዛእቶም ዓሚያም ነፃነቶም ኣምሊሶም። ብተርኣም ንግብፂ ወሪሮም ብምሓዝ ንልዕሊ 50 ዓመታት ገዚኦምዎ። ኑብያውያን ኣዝዮም ዝነኣዱ ባህላዊ ምዕባለታት ነይሮምዎም። ካብዚኣቶም ሓደ መግለፂ ስልጣነ ዝኾነ ናይዓርሶም ሜላ ፅሕፈት ምምዕባሎም እዩ። ብስነ ህንፃ መዳይ'ውን ኑብያውያን ክሳብ ሎሚ ከይፈረሱ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ፒራሚዳትን ቤተፀሎታትን መርኣያ ብርኪ ምዕባልኦም እዮም። እቶም ፒራሚዳት ነገስታቶም እንትሞቱ ዝቐበርሎም እዮም ነይሮም። ኣብ ከባቢ 350 ዓ. ም. ጥንታዊ ስልጣነ ኩሽ (ኑብያ) ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ማዕቢሉ ብዝነበረ መንግስቲ ኣኸሱም ተወሪሩ። ብምኽንያት'ዚ ወራር ድማ ስልጣነ ጥንታዊ ኩሽ ኣብቂዑ።

ተምሃሮ ነዞም ዝሰዕቡ ስእልታት እናረኣይኩም ብርኪ ምዕባለ ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያውያን (ኩሻውያን) ተመያየጡ። እዚኦም ብሙልኦም ቅድሚ 350 ዓ.ም ዝነበሩ ውፅኢታት ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያውያን (ኩሻውያን) ምኻኖም ተረድኡ።

ካብ ብሩር ዝተሰርሐ ዘውዲ ኑብያውያን

ብኑብያውያን (ኩሻውያን) ዝተሰርሐ ፒራሚድ

ስእሊ 1.3 ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣን ኑብያውያን

ጥንታዊ ስልጣን መንግስቲ ኣክሱም

ተምሃሮ ኣክሱም ብምንታይ እያ ትፍለጥ? ብዙሓት ዑደተኛታት ናብ ኣክሱም ይኸዱዮም። ንምንታይ ይመስለኩም? ኣብ ኣክሱም ጠጠው ኢሎም ዝርከቡን ዝወደቁን ሓወልታታት ኣለዉ። እዚኦም እንታይ ዝገልፁ ይመስለኩም? ነዚኦም መበገሲ ሓሳባት መሰረት ብምግባር ተመያየጡ።

መብዛሕትኦም ጥንታዊ ስልጣናታት እንትርአዩ ሽንጥሮታትን ፍባታትን ተኸቲሎም ሕርሻ መሰረት ገይሮም ዝማዕበሉ እዮም። መልዕኪ ጥንታዊ ስልጣን መንግስቲ ኣክሱም ግና ኣብ ሽንጥሮታትን ፍባታትን ዝተመሰረተ ኣይኮነን። ኣብ ምዕባላ ኢደ ጥበብን ስነ ጥበብን ከምኡ ውን ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃኢን ማእኸል ገይሩ ዝማዕበሉ ስልጣነዮ። ኣክሱም ካብ ከባቢ 100 ዓ.ም ጀሚሩ እናማዕበለ ዝነበረ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣን ሃገርኛውን እዩ።

ጥንታዊ ስልጣን ኣክሱም ኣብዝለዓለ ብርኪ በጊሑ ዝነበረሉ እዋን ኣብ 6^ይ ክፍለዘመን እዩ። ኣብዚ እዋንዚ መንግስቲ ኣክሱም ንቀይሕ ባሕሪ ተሳጊሩ ክሳብ ደቡባዊ ስዑድ ዓረብያ ግዝኣቱ የስፋሕፍሕን የጋፍሕን ነይሩ። ብቐይሕ ባሕሪ ይካየድ ዝነበረ ንግዲ ወፃኢን ልውጥን ውን ብዝለዓለ ብርኪ ይቆፃፀር ነይሩ። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣን ኣክሱም ማዕቢሉ ዝነበረሉ እዋን ካብ 1^ይ ክሳብ 7^ይ ክፍለዘመን ኣብዝነበረሉ እዋንዮ። ካብ 7^ይ ክፍለ ዘመን ጀሚሩ መንግስቲ ኣክሱም ብምክንያት ምስፍሕፍሕ ሃይማኖት እስልምና፣ ምስዙይ ተኣሳሲሩ ዝተፈጥረ ምዝባዕ ንግዲ ቐይሕ ባሕርን ከምኡ ውን ኣብ ውሽጢ ግዝኣታት ብዝተልዓለ ዝተፈላለዩ ህዝባዊ ዓመፃትን ዝነበረ ሓይሉ፣ ምዕባላኡን ስልጣናቱን እናተዳኸመ ኸይዱ።

ተምሃሮ ውዕኢታት ጥንታዊ ስልጣነታት አኸሱም ብጉጅለ ኾይንኩም ተመያየጡ። ምስ ተመያየጥኩም ነዞም አብ ታሕቲ ዘለዉ ፅሟቕ ውዕኢታት መሊስኩም ርአይዎም። ብመሰረት ዚ ድማ አብ ቤተ ንባብ ዝርከቡ ተወሰኸቲ ፅሁፋትን ስእልታትን አገናዝቡ።

- ውዕኢት ጥንታዊት ስልጣነ አኸሱም**
- ☞ አብ ስራሕቲ ሓውልትታት፣ አብያተ መንግስትን አብያተ ፀሎታትን ዝተመሰረተ ምዕቡል ስልጣነ ስነ ህንፃን ኢደ ጥበብን አማዕቢሎም።
  - ☞ አብ ወደብ አዱሊስ ዝተመሰረተ ምዕቡል ንግዲ ምስ ሃገራት ህንዲ፣ ማእኸላይ ምብራቕ፣ ቻይና፣ ሃገራት ባሕሪ ሜዲተራንያንን ካልኦትን የካይዱ ነይሮም።
  - ☞ ምንቅስቃስ ንግዲ ንምስላጥ ዝጥቀሙሎም ሳናቲም ካብ ወርቅን ብሩርን ዝተሰርሑ ገንዘብ ነይርዎም።
  - ☞ ሰሜን ኢትዮጵያ፣ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ፣ የመንን ስዑድ ዓረብያን ዘመሓድሩሉ ጥንኩር ሰራዊት ነይርዎም።
  - ☞ ፊለማ አብ እምኒ ደሓር ድማ አብ ብራና ይፅሕፉሉ ዝነበሩ ናይ ባዕሎም ፊደላትን ስነ ፅሁፍን ነይርዎም።
  - ☞ አብ ከባቢ 330 ዓ.ም ብንጉስ ኢዛና ተቐባልነት ዝረኸበ ሃይማኖት ክርስትና ተኣታትዮ ነይሩ።
  - ☞ ኢደ ጥበብን ቅርፃ ቕርፅን ማዕቢሎም።

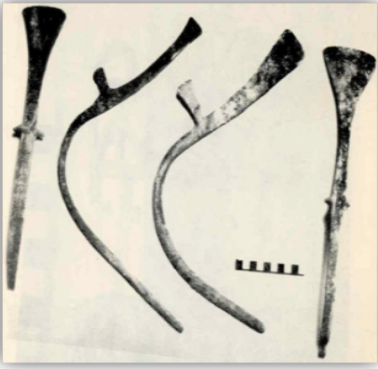
ተምሃሮ አብ አኸሱም ዝርከቡ ሓድግታት ጥንታዊ ስልጣነ ዘርዘርዎም። ሓውልትታት አለዉ። ቤተ መንግስትን ቤተ መቅደስን አለዉ። ብኳዕቲ ዝተረኸቡ መቻብር ነገስታት አለዉ። ካልኦት ናውቲ ውን አለዉ። እዚኦም ብሙልኦም ሓድግታትዮም።

መልመዲ 1.2

- ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኸክል ንዝኾኑ 'ሓቂ' ትኸክል ንዘይኾኑ ድማ 'ሓሶት' እናበልኩም መልሲ ሃቡ።**
1. ጥንታውያን ሰባት ብሃደን፣ ብምእራይ ፍራምረን ቐፅላ መፅልን አብዝነበሩሉ ግዘ አብ ሓደ ዝተወሰነ ቦታ ሰፊሮም መነባብረኦም ብቀዋምነት ይመርሑ ነይሮም።
  2. አብ ዓለምና ጥንታዊ ስልጣነ ጎሊሁ እናማዕበለ ዝመፀ ካብ ካባቢ 3500 ዓመተ ዓለም ጀሚሩዮ።
  3. ደቂ ሰባት አብ ከተማ ምንባር ምስጀመሩን ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበሉ ዝመፀ አግባብ መነባብረኦም ዝተመሰረቱሎም ዝተፈላለዩ ስነ ጥበባውን ሳይንሳውን ምህታት ዝማዕበሉሎም ከይዲ ታሪኽ ጥንታዊ ስልጣነ ተባሂሉ ይፍለጥ።
  4. ስልጣነ ጥንታዊ ግብፂ አዝዩ ማዕቢሉ አብዝነበረሉ እዋን ናብ ደቡባዊ ግብፅን ምዕራባዊ እስያን ወተሃደራዊ ወፍርታት የካይዱ ነይሮም።
  5. ፊላማይ ጥንታዊ ስልጣነታት አህጉር አፍሪካ አብ ከባቢ ሸንጥሮ ሩባ ናይልዮ ተጀሚሩ።
  6. ሩባ ናይል መሰረት ህይወት ግብፃውያንን ኑብያውያንን እዩ ነይሩ።
  7. ጥንታውያን ግብፃውያን፣ ኑብያውያንን አክሱማውያንን ድሕሪ ሞት ህይወት አሎ ኢሎም ይኣምኑ ነይሮም።

1.3 ምክልካልን ምዕቃብን ስፍራታት ሐደገን ኅብ ስፍራታት ሐደገ ዘጋጥሙ ፀገማትን

ተምሃሮ ሐደገ እንታይ ማለት ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ? እትፈልጥዎ ሐደገ ወይድማ ሐደግታት እንተልዩም ግለፅዎም። እምበኣርከስ ንቕድም ሐደገ እንታይ ማለት ከምዝኾነ ክንገልፀልኩም። ሐደገ ንሓደ ወይድማ ንነፃላ መግለፂ እዩ። ሐደግታት ድማ ንብዙሕ መግለፂ ቃል፣ ሐደግታት ዝበሃሉ ንነዊሕ እዋን ታሪኽ ዘለዎምን ውፅኢት ስራሕቲ ጥንታውያን ወለዲ ዝኾኑን እዮም። ሐደገ ብአሰራርሕኡ ዘደንቕ ውፅኢት ስራሕ ሕሉፍ ሕብረተሰብ እዩ። ሐደግታት ወለድና ድልዮቶም ንኸማልኡ ኢሎም ኣብ ዝፍፀምዎም ምንቅስቃሳት ዝተፈጠሩን ሐዲጎምልና ዝኸዱን እዮም። ሐደግታት ቁሳውን መንፈሳውን ተባሂሎም ኣብ ክልተ ዝምደቡ እንትኸውን ሕዚ ግና ብዛዕባ ቁሳዊ ሐደግታት ጥራሕ ኢኹም ትመሃሩ። ስለዚ ሐደግታት ሕሉፍ ሕብረተሰብ ቁሳውን መንፈሳውን ድልዮቶም ንምምላእ ኢሎም ዝሰርሕዎም ወይድማ ዝመሃዝዎም ቁሳቁስ፣ ናውቲ ወዘተ እዮም።

ውፅኢት ሐዲን መፂን ስራሕቲ እክሱማውያን

ቤተ ጊዮርጊስ (ላሊበላ)

ቤተ መንግስቲ ሃፀይ ፋሲል - (ጎንደር)

ሓውልትታት ኣኸሱም

ሰእሊ 1.6 መርኣያ ሐደግታት ጥንታውን ማእኸላይን ዘበን ኢትዮጵያ

አብ ዓለም ብጣዕሚ ኣገደስትን ክዕቀቡ ኣለዎምን ተባሂሎም ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ትካል ትምህርትን፣ ሳይንስን ባህልን (ዩኔስኮ)ዝተመዝገቡ ልዕሊ 800 ዝኾኑ ዓበይቲ ታሪኻዊ ሓድግታት ኣብ 137 ሃገራት ኣለዉ። ኣብ ዝተፈላለዩ ካብብታት ኣፍሪካ ብዙሓት ዘደንቐ ሓድግታት ኣለዉ። መብዛኦታትኦም ሓድግታት ዝርከቡ ጥንታዊ ስልጣን ኣዝዮም ማዕቢሎም ኣብዝነበሩሎም ከባብታት እዮም። ተምሃሮ ካብ ታሪኻዊ ሓድግታት ኣፍሪካ እንታይ ትፈልጡ? ጥንታዊ ስልጣንታት ኑቢያን (ኩሽ) ኣኸሱምን እንትትመሃሩ ብስእላዊ መግለጺ ዝተሓበሩ ብሙልኦም ሓድግታት ምዃኖም ግለፁ። ካብዚ ብተወሳኺ ኣብ ደቡብ ኣፍሪካን ሞዛምቢክን ወዘተ መርኣያታት ጥንታዊ ስልጣን ዝኾኑ ሓድግታት ኣለዉ። ኣብ ሃገርና ካብዝርከቡ ሓድግታት እዞም ዝስዕቡ ይርከቡዎም።

አብ እዋን ጥንቲ ብበዝሒ ካብዝተሰርሑ ህንፃታት እቶም ቀንዲ ኣብያተ ፀሎት እዮም። ኣብ ሃገርና ንኣብነት ካብ ከተማ ዓድዋ ንምብራቕ ኣንፈት 18 ኪ.ሜ ውዕእ ኢልካ ቅድሚ 500 ዓ.ዓ ዝተሃንፀ ኣብ ይሓ ዝርከብ ቤተ መቅደስ ኣሎ። ቤተ መቅደስ (ምኽራብ) ይሓ ብዘይጭቃ ዝተነደቐ ኣዝዩ ዘደንቐ ህንፃ ጥንታዊያን እዩ። ኣብ ሃገርና ዘለዉ ታሪካዊ ሓድግታት ኣብያተ ፀሎታት ብኸልተ መልክዕ ዝተሰርሑ እዮም። እቲ ሓደ ዓይነት ብመንደቕ ዝተሰርሐ እንትኸውን በዚ መልክዕ ካብተሰርሑ ኣብያተ ፀሎት እቲ ዝነውሐ ዕድመ ዘለዎ ኣብ ደብረ ዳሞ ዝርከብ ገዳም ኣቡነ ኣረጋዊ እዩ። ኾይኑ ኣብ 6^ይ ክፍለ ዘመን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዝተሰርሐ እዩ። እቲ ካልኣይ ዓይነት ስራሕ ኣብያተ ፀሎት ካብ ከውሒ እናተወቐሩ ዝወፁ ዓይነታት ህንፃ እዮም።

ዕዮ ጉጅለ

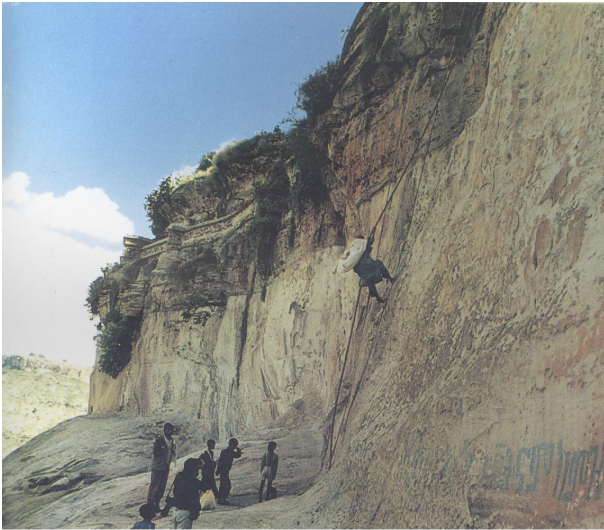
ተምሃሮ ኣብ ትግራይ ካብዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስትያን ክንደይ ትፈልጡ? ኣብ ከባቢኹም ኸከ ውቅር ኣብያተ ክርስትያን ወይድማ ታሪካዊ ገዳማት ኣለዉ ዶ? ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ክልልና ዝርከቡ ሓድግታት እናረኣይኩም ተመያየጡ።

ብተመሳሳሊ ኩነታት ሃይማኖት እስልምና ኣቐዲሙ ኣብ ዝተሰፋሕፈሐለን ከባብታት ኣፍሪካ ብዙሓት መስጊዳት ተሰሪሖም ነይሮም። ንኣብነት ኣብ ምዕራብ ኣፍሪካ ጄኔ ኣብ እትበሃል ከተማ ማሊ ኣብ ከባቢ 1300 ዓ.ም ዝተሰርሐ ክሳብ ሎሚ ከይፈረሰ ዝፀንሐ መስጊድ ኣሎ። ኣብ ሃገርና ድማ ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ ትግራይ ነጋሽ ኣብዝተበሃለት ንእሽተይ ከተማ ዝርከብ መስጊድን ኣብ ጥንታዊት ከተማ ሃረር ዝርከብን ከም ኣብነት ዝጥቀሱ እዮም። ኣብ ትግራይ ዝርከብ ታሪኻዊ መስጊድ ነጋሽ ኣብ መበል 7^ይ ክፍለ ዘመን ናብ መንግስቲ ኣኸሱም ክዕቀቡ ዝመፁን ብነብዩ መሓመድ ዝተልኣኹን ስዱዳት ዝነበሩሉን መራሒኦም ዝተቐበረሉን ብምዃኑ ዓብዩ ትርጉም ዝወሃቦ ሓድጊ እዩ።

ተምሃሮ ኣብ ትግራይ ብጣዕሚ ብዙሓት ታሪኻዊ ሓድግታት ዝርከቡ እንትኾኑ ካብዚኦም ውሽጢ ውቅር ኣብያተ ክርስትያናት እቶም ብዙሓት ጎብነይቲ ዝሪእዎም ይርከቡ። ኣብ ውቕሮን ከባቢኣን፣ ኣፅቢ ወምበርታ፣ ሳዕሲዕ ዓዕዳ እምባ፣ ገርዓልታን ተምቤንን ውቅር ኣብያተ ክርስትያናት ብበዝሒ ዝርከቡሎም ከባብታት ትግራይ እዮም። ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ትግራይ ዝርከብ ኤጀንሲ ቱሪዝምን ባህልን ዘሓተሞ 'ሓድግታት ትግራይ' ዝብል መፅሓፍ ካብ ቤተ ንባብ ወሲድኩም ብዛዕባ ውቅር ኣብያተ ክርስትያናትን ካልኦት ታሪካዊ ሓድግታት ትግራይ ብዝምልከት ፅሑፍ ሒዝኩም ቕረቡ። እቲ ፅሑፍ ብባዕልኹም ክእለትን ዓቕምን ተፃሒፉ

ዝቐርብ ኾይኑ ኣብ ክፍሊውን ዝቐርብ ይኸውን። ዝተወሰኑ ውቅር ኣብያተ ክርስቲያናትን ኣብ ሙዝየም ዝርከቡ ሓድግታት ታሪኽን ካብዚ ንታሕቲ ኣለዉ።

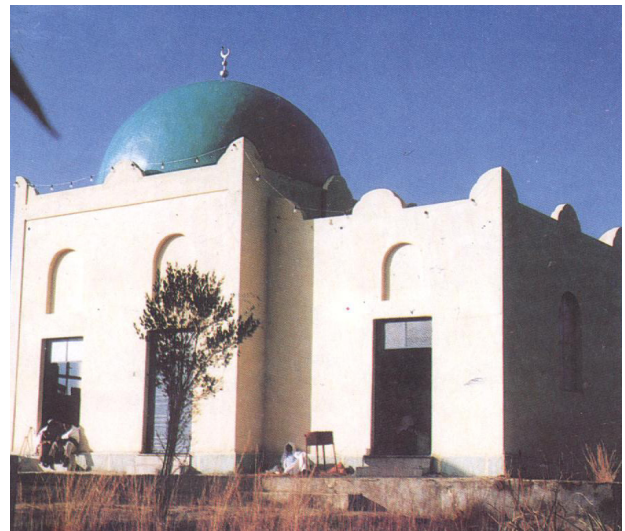
ደብረ ዳሞ

ኣብ ደብረ ዳሞ ዝርከብ ገዳም እንዳ ኣቡነ ኣረጋዊ

ቤተ መቐደስ የሐ

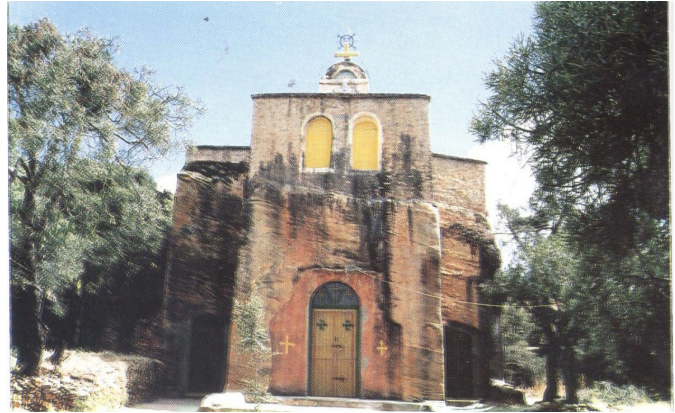
መስጊድ ኣል ነጋሺ

ስእሊ 1.7 ኣብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት

አኸሱም ዕዮን ማርያም ቤተ ክርስቲያን

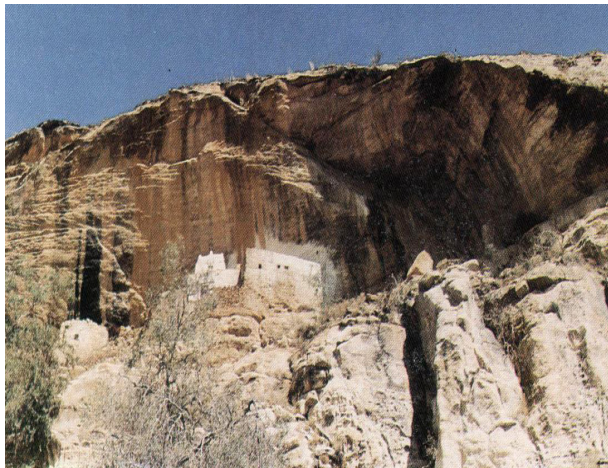
ወቅሮ ጨርቆስ

ዛሬማ ጊዮርጊስ - አፅቢ

ሚካኤል እምባ - አፅቢ

መድሃኒአለም ዓዲ ቸሾ - የዕዳ እምባ

ስእሊ 1.8 አብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርአያ ታሪካዊ ሓድግታት - 5 ወቅር አብያተ ክርስቲያናት

አብርሃ ወ/አፅብሃ

ሚካኤል ባርካ - ከባቢ አፅቢ

ደብረፅዮን እንዳ አቡነ አብርሃም

አስተውዕሉ ተምሃሮ!
ብዘይካ ቤተ ክርስቲያን ፅዮን ማርያም
አኸሱም እቶም ዝተረፉ ብሙሉኦም ካብ
ከውሒ ተወቓሮም ዝተሰርሑን ውቅር
አብያተ ክርስቲያን እናተብሃሉ ዝፍለጡ
ታሪካዊ ሓድግታት ክልልናዮም።

አባ ገብረሚካኤል - ገርዓልታ

ሚካኤል ምልሃይ ዘንጊ - ባዕዳ እምባ

ስእሊ 1.9 አብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት - 5 ውቅር አብያተ ክርስቲያናት

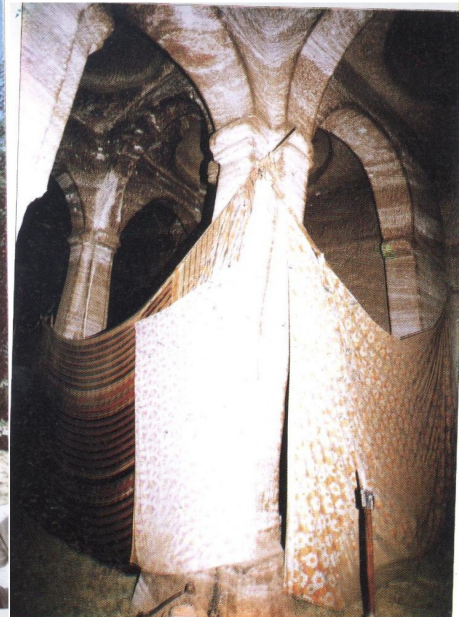

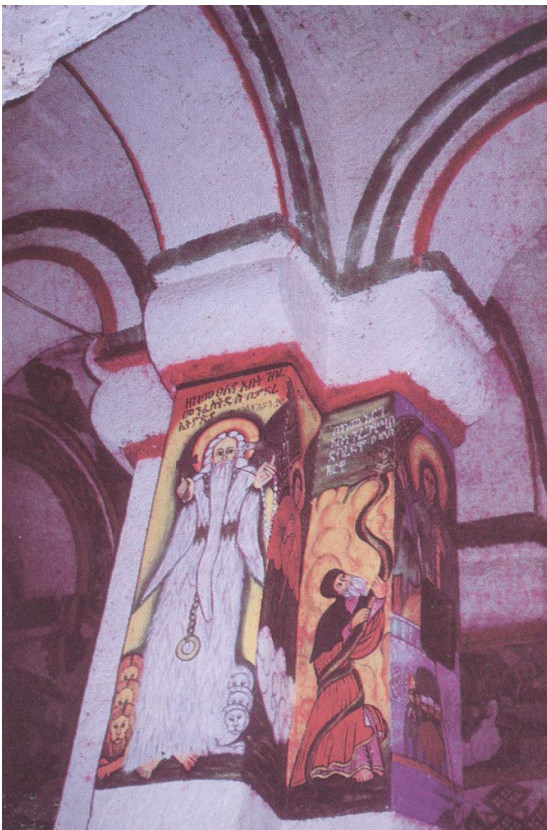
ዙፋን ሃዕይ ዮሃንስ 4^ይ

ማርያም ወቅሮ - ወርዲ ለኸ

እንዳ አባ ዮሃኒ - ቴምቤን

ገብርኤል ፅላል ምያ - ከባቢ ፍረወይኒ

ሰኔሊ 1.10 አብ ክልል ትግራይ ዝርከቡ መርኣያ ታሪካዊ ሓድግታት - 3 ወቅር ኣብያተ ክርስትያናት

ዕዮ ጉጅለ ፩

1. ሓድግታት እንታይ'ዮም?
2. ስፍራታት ሓድጊ እንብሎም ከመይ ዝመሰሉ'ዮም?
3. ኣብ ስፍራታት ሓድጊ እንታይ ፀገም ከጋጥሙ ይኸእሉ ትብሉ?

ዕዮ ጉጅለ ፪

1. ኣብ ወቅሮን ከባቢኣን ከምኡ'ውን ገርዓልታን ዝርከቡ ወቅር ኣብያተ ክርስትያን ፍለዩ።
2. ኣብዚኦም ስፍራታት ሓድግታት ዝበፀሕ ፀገም ሓቲትኩም ፅሑፍ ኣቕርቡ።

ዕዮ ጉጅለ ፫

1. ኣብ ሳዕሲዕ ዓዕዳ እምባ፣ ኣፅቢ ወምበርታን ቴምቤንን ከባቢኦምን ከምኡ'ውን ወርዲ ለኸ ዝርከቡ ወቅር ኣብያተ ክርስትያን ፍለዩ።
2. ኣብዚኦም ስፍራታት ሓድግታት ዝበፀሕ ፀገም ሓቲትኩም ፅሑፍ ኣቕርቡ።

1.3.1 ረብሐ ሓድግታትን ክግበረሎም ዝግባእ ክንክንን

ተምሃሮ እዞም ኣብ ላዕሊ ዝገለፅናዮም ሓድግታት ታሪኽን ባህልን እንታይ ረብሐ ኣለዎም? ብጉጅለ ተመያይጥኩም መልሲ ሒዝኩም ቅረቡ። ሓድግታት ንዝርከቡሉ ሃገርን ህዝብን ጥራሕ ዘይኮነስ ንኹሉ ረብሐ ኣለዎም። ብዛዕባ ኩነታት መነባብሮ ቀዳሞት ወለድና መረዳእታ ዝህቡና እዮም። ጥንታዊ ስልጣነታት ዝነበሮም ትሕዝቶን ምዕባለን እንመሃረሎም እዮም። ባህልን ሃይማኖትን ከምኡውን ሃፍቲ ሃገርን ኩርዓትን ዝዕቀበሎም እዮም። ሓድግታት መግለጺ መንነት ህዝብን መለለይንውን እዮም። ሓድግታት መግለጺ ስልጣነን ባህልን እዮም። ስለዝኾነ ድማ ፍልፍል ታሪኽን ባህልን ጥራሕ እዮም ዘይኮነስ ብግቡእ እንትዕቀቡ ፍልፍል እቶት ሃገርውን እዮም። ብዙሓት ኅብነይትታን በፃሕትን ይመፁ፣ መዘናግዒ ኾይኖም የገልግሉ።

ስእሊ 1.11 ፍራስ ቤተ መንግስቲ ንግስተ ሳባ

ስእሊ 1.12 መንጫዕጫዕታ ጢስ ኣባይ

ሓድግታት ትግራይ ዝብል መፅሓፍ ብዛዕባ ረብሓ ሓድግታትና እንትገልፅ ከምዚ ይብል፤ “ሓድግታት ትግራይ ነዊሕ ዕድመ ዘለዎም ብምኃኖም ጥንታዊ ስልጣን ሃገርና ዝምስክሩ እዮም። ሕዚ ውን እናመስከሩ ይርከቡ። ኣብ ኣኸሱም ካብ ሓደ እምኒ ተሃኒዖም ጠጠው ኢሎም ዘለዉ ሓውልትታት ፍሉይ መለለይ ሃገርና እዮም። እቶም ሓድግታት መግለጺ ምዕባል፣ ስልጣን፣ ጥንታውነትን ውፅኢት ክእለትን ቀዳሞት ወለድና እዮም። ካበይ ናበይ ንዝብል ሕቶ ስልጣንን ታሪኽን ሃገርና ዝምልሱ እዮም። ኣብ ቱሪዝም ኢንዱስትሪ ዓብዪ ኢኮኖሚያዊ ረብሓ ዘለዎም ጥንታውያን ታሪኻውያንን ስፍራታት መስሕባትናን መግለጺ መንነትናን ስለዝኾኑ ክንሕልዎምን ክንዕቅብምን ይግባእ። ሓድግታት ምዕቃብን ናብ መፃኢ ወለዶ ክመሓላለፉ ምግባር ታሪኻዊ ግደ ኩሉ ዜጋ እዩ። ኣብዞም ሓድግታት መፅናዕትን ምርምርን ምክያድውን ሓላፍነት ሕዚ ዘሎ ወለዶዮ። ስለዚ ተምሃሮ ነዞም ሓድግታት ታሪክናን ባህልናን ዝኾኑ ብሙልኦም ምዕቃብ ይግብእኩም።

ሰእሊ 1.13 መስጊድ ሓረር

ሰእሊ 1.14 ትኹል እምኒ ጠያ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብጉጅለ ኸይንኩም ሓድግታት ንምዕቃብን ንምክንኻንን ክግቡር ዘለዎም ኣገደስቲ ስራሕቲ ተመያየጡ። ከም ኣብነት ድማ ኣብ ሓወልቲ ኣኸሱም ይግበር ዘሎ ክንክንን ዕቀባን ሓድጊ ብዝምልከት ኣብ ገፅ 12 ዝርከብ ሰእሊ 1.6 መሰረት ብምግባር ተመያየጡ። ውፅኢት ምይይጥኩምን ዝበፃሕኹሙሉ ምርድዳእን ብፅሑፍ ናብ ክፍሊ ኣቕርብዎ።

መስመዲ 1.3

ሀ. ነዞም ዝሰዕቡ ኣብ ትሕቲ 'ሀ' ዝርከቡ ዝርዝራት ምስ ኣብ ትሕቲ 'ለ' ዝርከቡ ኣዛምዱ።

ሀ	ለ
1. ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ግብፂ	ሀ. ብዘይጭቃ ዝተሰርሐ ጥንታዊ ቤተፀሎት
2. ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኣክሱም	ለ. ሓድጊ ሰዓብቲ ነብይ መሓመድ ዝተዓቕቡሉ
3. ወደብ ኣዱሊስ	ሐ. ሬሳ ንኸይፈርስ መከላኸሊ ዝነበረ መድሓኒት
4. ምኽራብ የሓ	መ. ካብ 2000 - 350 ዓመተ ዓለም
5. ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኑቢያ (ኩሽ)	ሰ. ካብ 3500 - 2000 ዓመተ ዓለም
6. ፒራሚድ	ረ. ካብ 1ይ - 6ይ ክፍለ ዘመን
7. ሄሮዶታስ	ሸ. ስሉስ ኩርናዕ መቓብር ነገስታት
8. ፓፒረስ	ቀ. ስእላዊ ስነፅሑፍ ግብፃውያን
9. መሢ	በ. ወደብ ንግዲ ኣክሱማውያን
10. መስጊድ ነጋሽ	ተ. ንመፅሐፊ ከም ወረቐት ዘገልገለ

1.4 ኣሰፋፍራን መነባብሮን ኣብ ምብራቅ ኣፍሪካ

1.4.1 በዝሕን ዝርግሖን ህዝቢ

ተምሃሮ ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ እንመን ከምዝኾና ትፈልጥዎን ዶ? ኣብዚ ምዕራፍ ኣብ ቀዳማይ ክፋል ተማሃርክምዎ ከም ዝነበርኩም ትዝክሩ ዶ? ብተወሰነ መልክዑ ንምዝኸኻር ነዚ ዝሰዕብ ካርታ ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ርእዩ።

ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ተባሂለን ብሕብረት ኣፍሪካ ተመዝጊበን ዝፍለግ 10 እየን። ዝርዝር እዘን ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ኣብዝሰዕብ ሰደቓ ተሓቢሩ ኣሎ። እዚ ኣብ ገፅ 22 ዘሎ ሰደቓ ከምዘርእየና ኣብ 2009 ዓ.ም.ፈ (2001 ዓ.ም) ኣብ ምብራቅ ኣፍሪካ 271.9 ሚሊዮን ህዝቢ ኣብ 10 ሃገራት ከምዝነበሩ ንርዳእ። እዚ ማለት ድማ ኣፍሪካ ካብዘለውዎ ክፍለዓለማዊ በዝሒ ህዝቢ ውሽጢ ናብ 25 ሚሊዮን ዝፅግዑ ኣብ ምብራቅዎ ክፋል ዝርከባ ሃገራት'የን ዝርከቡ። ስለዚ ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ብደረጃ ኣህጉር ክፍለዓለም ብዙሕ በዝሕን ፃዕኻን ህዝቢ ዘለዎን ከምዝኾና ንርዳእ። ካብ ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ውሽጢ ብዙሕ ህዝቢ ዘለዎ ቀዳመይቲ ሃገር ኢትዮጵያ እንትትከውን ካልኣይቲ ሃገር ድማ ታንዛንያ እያ። ብሳልሳይ ደረጃ ትስራዕ ሃገር ድማ ኬንያ እያ። ተምሃሮ ኣብ ካርታ ስለስቲኦን ሃገራት ርእይዎን። ካብዚ ንታሕቲ ዘሎ ሰደቓ ስፍሓት መሬት፣ በዝሒ ህዝብን ፃዕኻ ህዝቢ ሃገራት ምብራቅ ኣፍሪካ ምስ ባንደሪኦን እዩ ዘሪእና። ተምሃሮ ኣብ ገፅ 22 ዘሎ ሰደቓ ኣፀቢቅኩም ርእይዎ።

ካርታ 1.6 ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ

እዚ በዝሒ ህዝቢ ምስ ስፍሓት መሬት እዘን ሃገራት ብትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪ.ሜ²) እንትገናዘብ ድማ ቀዳመይቲ ትስራዕ ሃገር ሱዳን እንትትኸውን ካልአይቲ ትስራዕ ሃገር ድማ ኢትዮጵያ እያ። ብሳልሳይ ደረጃ ትስራዕ ሃገር ግና ታንዛኒያ እያ። ኬንያ ዘለዋ ስፍሓት መሬት 582,650 ኪ.ሜ² እንትኸውን በዝሒ ህዝባ ድማ 39.1 ሚሊዮን እዩ። ጂቡቲ ዘለዋ ስፍሓት መሬት 23,170 ትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪ.ሜ²) እንትኸውን በዝሒ ህዝባ ድማ ትሕቲ ሓደ ሚሊዮን እዩ (900,000)። ዝነአሰ ስፍሓት መሬት ዘለወን ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ እንትርአይ ጂቡቲ (23170 ኪ.ሜ²)፣ ፍዋንዳን (26338 ኪ.ሜ²) ቡሩንዲን (27830 ኪ.ሜ²) ብቑደም ሰዓብ ዝርከባ እየን። ስፍሓት መሬትን በዝሒ ህዝብን ሃገራት ምስ ተፈጥሮአዊ አቀማምጣን ሃፍትን ተአሳሲፍ ንአሰፋፍራን መነባብርን ህዝብታት ዝሕብር'ዩ።

ኣብ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ዝርግሐ በዝሒ ህዝብን አሰፋፍራን ሓደ መልክዕ ቅጥዒ ዘለዎ አይኮነን። ነዚ እቲ ቀንዲ ምክንያት ዝኸውን ስርዓት አሰፋፍራን ዝርግሐን ህዝብታት እዩ። ዝርግሐን አሰፋፍራን ህዝቢ ኣብ ገለገለኡ ከባቢ ዕውቅ ይኸውን ኣብ ገለገለኡ ድማ ስሑወ ይኸውን። ስለዚ ዓዕቂ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪ.ሜ²) ውሽጢ ክንደይ ከምዝኾነ ምርአይ አገዳስነት አለዎ። ንኣብነት ኣብ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ዝለዓለ ዓዕቂ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪ.ሜ²) ዘለወን ብቑደም ሰዓብ እንትርአይ ፍዋንዳ (397.6)፣ ቡሩንዲን (322.9) ኡጋንዳ (137.1) እየን።

ሃገራት ምብራቕ አፍሪካን ባንደሬአንን	ስፍሐት ብትርብዲት ኪ.ሜ.	በዝሒ ህዝቢ ብሚሊዮን ኣብ 2001 ዓ.ም	ፃዕቂ ህዝቢ ብትርብዲት ኪ.ሜ.	ርእሰ ከተማ
 ቡሩንዲ	27,830	8.3	322.9	ቡጁምቡራ
 ጂቡቲ	23,170	0.9	22.4	ጂቡቲ
 ኤርትራ	121,320	5.1	46.5	አስመራ
 ኢትዮጵያ	1,127,127	82.8	75.6	አዲስ አበባ
 ኬንያ	582,650	39.1	66	ናይሮቢ
 ሩዋንዳ	26,338	9.9	397.6	ኪጋሊ
 ሶማሊያ	637,657	9.1	15.4	ሞቃዲሾ
 ታንዛኒያ	945,087	43.7	43.3	ዳሬስላም
 ኡጋንዳ	236,040	30.7	137.1	ካምፓላ
 ሱዳን	2,505,813	42.3	16.9	ካርቱም
ድምር	6,233,032	271.9	43.62	

ሰደቻ 1.1 ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ምስ ሰንደቕ ዓላማአን፣ ስፍሐተን ብትርብዲት ኪ.ሜ. (ኪሜ²)፣ በዝሒ ህዝቡንን ፃዕቂ ህዝቢ ኣብ ሓዲ ትርብዲት ኪ.ሜ. (ኪሜ²)

እዚአን ኣብ ሓዲ ትርብዲት ኪሎ ሜትር ብጣዕሚ ዝለዓለን ብዙሕን ፃዕቂ ህዝቢ ዘለዎን ሃገራት እየን። ብተፃራሪ ኣብ ሓዲ ትርብዲት ኪሎ ሜትር (ኪሜ²) ስሕው ዝበለን ውሑድ ፃዕቂ ህዝብን ዘለዎን ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ብቐደም ሰዓብ እንትንገርእይ ሶማሊያ (15.4)፣ ሱዳን(16.9) ጂቡቲን (22.4) እየን። እሞ ተምሃሮ ንምንታይ'ዩ ዝርግሐ በዝሒ ህዝቢ ሓዲ ዓይነት ቅጥዕን መልክዕን ዘይብሉ?

ቀንዲ ምኽንያታት ዝርግሐ ህዝቢ ኣብ ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ኣብ ክልተ ባእታታት መቐልካ ክርአይ ዝኽእል'ዩ። እዚኦም ተፈጥሮኣውን ሰብኣውን ዝበሃሉ'ዮም።

- 1. ተፈጥሮኣዊ ባእታታት፡** እዚኦም ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርክቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
- 2. ሰብኣዊ ባእታታት፡** እዚኦም ኣብ ላዕሊ ንዝተሓበሩ ተፈጥሮኣዊ ንዘይኮኑ ባእታታት ዝምልከት'ዩ። ማእኸል ምምሕዳር፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቓሳትን ንጥፈታትን፣ ማሕበራዊ መሰረተ ልምዓት፣ ስርዓት ምንቅስቓስ ህዝቢ ዝመሳሰሉ ዝጥቀሱ ቀንዲ ሰብኣዊ ባእታት ዝርግሐ ህዝቢ ዝበሃሉ'ዮም።

ስለዚ ኣብ ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ዝለዓለ በዝሒ ህዝቢ ዝርከቡሎም ከባብታት ኣብ ደጉዓታትን ከበሳን እዩ። ከበሳታትን ደጉዓታትን ንምንባርን መነባብሮን ኣዝዩ ምቕው ዝኾነ ጠባይ ኣየር ኣለዎም። ንልምዓት ሕርሻን ዘራእትን ከምኡ'ውን ምርባሕ ሃፍቲ እንስሳት ምቕው ዝኾነ ዛሕሊ ዘለዎ ዝሰማማዕ ኩነታት (ባእታታት) ኣየር ዝርከበሉ'ዩ። ዛሕሊ፣ እኹል መጠን ዝኖብን ንመነባብሮ ምቕውን እዩ። ስለዝኾነ'ውን ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ካብዝኾኑ ከም ዓዕ፣ ረስኒ፣ ዓዕ ሓንጎል፣ ሕማም ድቃስ፣ ኢንፉሊዌንዛን ወዘተ ካብዝመሳሰሉ ሕማማት ነፃ እዩ።

ስለዚህ አብ ደጉዓታትን በረከቲ ቦታታትን ኢትዮጵያ፣ አብ ከባብታት ዓበይቲ ቃላያት ደጉዓታትን ብራክታትን ሩዋንዳ፣ ቡሩንዲን ኬንያን ብዙሕ ፀቕጥን ዓዕቕን ህዝቢ ይርከብዎም። ብተጨማሪ ደማ አብ ቆላን መታሕትን ቦታታት ምብራቕ አፍሪካ አዝዮ ሓያል ሙቕትን ሃሩርን ደረቕን ኩነታት ጠባይ አየር ስለዘለ ህተፈላለዩ ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ይርከቡ። ስለዚህ አብከምዚ ዝመሳሰሉ ቆላ፣ መታሕትን ደረቕ ጠባይ አብዘለዎም ከባብታትን ውሑድ በዝሒ ህዝቢ ይርከብ።

ይኹን ደአምበር ከምዚ ዓይነት ሓያል ፀቕጢ አየር ዘለዎም ደረቕ ጠባይ አየር እናሃለዎም ቆላን መታሕትን ከባቢ ኾይኖምውን አብ ገማግም ባሕሪ፣ ሃፍታም ከባብታት ሩባታትን ውቅያኖሳትን ዝርከቡ ብሙልኦም ብዙሕ ህዝቢ እዩ ዝነብረሎም። ንኣብነት ጂቡቲ፣ ዓሰም፣ ሞምባሳ፣ በርበራ፣ ዳራሰላም ወዘተ ዓዕቂ በዝሒ ህዝቢ ዘለዎን እየን። አብ ከባቢ ዓበይቲ ቃላያትውን ዝለዓለ በዝሕን ፀቕጥን ህዝቢ አለዎም። ንኣብነት አብ ዓበይቲ ቃላያት ዝርከቡለን ከባብታት ምርአይ ይክአል። አብ ሃገርና ቃላይ ጣና ዝርከበሉ ባህርዳርን ቃላይ ሃዋሳ ዝርከበሉ ከተማ ሃዋሳ ምርአይ ዝክአል እንትኸውን አብ ከባቢ ቃላይ ቪክቶሪያን ካልኦትን ዘሎ በዝሕን ፀቕጥን ህዝቢውን ዝለዓለዮ። ከባብታት ዓበይቲ ቃላያት ምብራቕ አፍሪካ እንተራእና ዋላውን አብ መላእ አፍሪካ እቲ ብጣዕሚ ዝለዓለ ፀቕጥን ዓዕቕን ህዝቢ ዝርከበሎም እዮም።

1.4.2 ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ

ንጥፈት

ተምሃሮ መንቀሊ ፍልሰትን ስደትን እንታይ ከምዝኾኑ ትፈልጡ ዶ? ሓደ ከባቢ ዝነብሩ ህዝብታት ናብ ካሊእ ከባቢ ብበዝሒ ዝፈልሱ፣ ዝንቀሳቅሱን ዝስደዱን ንምንታይ ይመስለኩም? ነዚ ሕቶ ንዓበይቲ ሰባትውን ሓቲትኩም መልሲ ሒዝኩም ምስመፃእኹም ምስ መምህርኩም ተመያየጡ።

ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ አብ ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ልሙድ ተርእዮዮ። ብተፈላለዩ ምክንያታት ህዝብታት ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ይንቀሳቅሱዮም። ከምዚ ዓይነት ተርእዮ ንዘመናት ዝፀንሐዮ። ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ብበዝሒ ዝገብሮ ምንቅስቃስ “ፍልሰት ህዝቢ” ይበሃል። ህዝቢ ሓደ ከባቢ ብተፈላለዩ ምክንያታት ካብ ትውልዲ ዓደም ናብ ካሊእ ከባቢ ይፈልሱ፣ ይስደዱን ይንቀሳቅሱ ነይሮም። መንቀሊ እዞም ተርእዮታት ዝኾኑ ተፈጥሮአዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ከባብያዊ፣ ፖለቲካውን ማሕበራውን ምክንያታት አለዉ።

ስለዚ ምንቅስቃስ፣ ፍልሰትን ስደትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ወይድማ ሃገር አብ አርባዕተ ባእታታት መቐልካ ክርአይ ይክአልዮ። እዚኦም ዝስዕቡዮም፣ (1) ህዝባውን ተፈጥሯውን መሰረት ዘበግስዎም፣ (2) ውልቃዊ ድልየት ዘንቅድዎም፣ (3) ፖለቲካዊ ውሳኔ መንግስቲ ዘበግስዎምን (4) ኩናትን ቅልውላዎትን ዘበግስዎም እዮም። ተምሃሮ ነዞም ዓርባዕተ ባእታታት መሰረት ገይርኩም ንቕድም ተመያየጡ።

ብምክንያት ተፈጥሮአዊ ሓደጋ ድርቂ (ሓሪ) አብ ሓደ ከባቢ ዝርከብ ህዝቢ ምግብን ማይን አለሻ ናብ ካሊእ ከባቢ ክፈልስን ክንቀሳቅስን ይክእልዮ። መደብ ሰፈራውን ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ክንቀሳቅስ አብምግባር ምክንያት ተገይሩ ዝውሰድዮ። ንኣብነት፣

↪ ብ1977 ዓ.ም ብዘመነ አገዛዝእ ስርዓት ደርጊ ዝተርእዮ ዓብዪ ድርቂ ካብ ትግራይ ናብ ወለጋን ጋምቤላን ብምክንያት ሽቡ ዝነበረ መደብ ሰፈራ ዝኸዱ ብዙሓት አለዉ። አብዚ ሎሚ እዋን ደቂ ዓዲ ኾይኖም አብ ወለጋን ጋምቤላን እናሓረሱን እናነገዱን ይነብሩ አለዉ።

ብ1995 - 1997 ዓ.ም ድማ ካብ ወረዳ ጉሎምኻዳን ናዕዴር-ዓዴትን ብፍላይ ብመደብ ሰፊራ ናብ ምዕራብ ትግራይ ወረዳታት ወልቃይት፣ ፀገዴን ቃፍታ ሑመራን ብድልዮቶም ከይዶም ዝሰፈሩን ኣብዚ ሎሚ እዋን ደቂ ዓዲ ኾይኖም ናብርኦም ዝመርሑ፣ ዝሓርሱን ዝንግዱን ህዝቢ ኣለዉ። ድልዱል ናብራ'ውን መስሪቶም ይነብሩ ኣለዉ።

ስለዚ ብምኽንያት ዝገጠመ ተፈጥሮአዊ ሓዲጋ ድርቂ ጥራሕ ዘይኮነስ ብምኽንያት ዝነበረ ህዕረት ተሓራሳይ መሬት ናብ ልሙዕ መሬት ዘለዎ ህዝቢ ክንቀሳቅስ ዝግበረሉ ተርእዮታት'ውን ኣሎ። ከምዚ ዓይነት ምንቅስቃስ ህዝቢ ብፖለቲካዊ ውሳኔ መንግስቲ ዝፍፀም እዩ። ካብዚ ብተወሳኺ ዝሓሸ ዕድል ስራሕ ብምድላይ፣ ንዝበለፀ ዕድል ትምህርትን ንዝሓሸ ዕውታትን ማሕበራዊ ግልጋሎትን እንትበሃል ዝተወሰኑ ሰባት ከባቢኦም ሓዲጎም ናብ ካሊእ ከባቢ ይኸዱ'ዮም። እዚ ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ ኣብ ድልዮት ህዝቢ ዝተመስረተ እዩ። ብምኽንያት ድርቂ (ሓሪ)፣ ጥምየት፣ ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮን ካልኦት ተመሳሰልቲ ሳብፍናት ሓዲጎታት ተፈጥሮ መሰረት ብዝገበሩ ከባቢያዊ ፀገማት ድማ ህዝቢ ካብ ከባቢኦም ለቂቆም ናብ ካሊእ ከባቢ ይስደዱ፣ ይፈልሱን ይንቀሳቅሱን እዮም። ብተግራሪ ድማ ብምኽንያት ፖለቲካዊ ፀገማት፣ ፀጥታን ደሕንነትን፣ ህዝባዊ ዓመፅን ኩናት ሕድሕድን፣ ኩናት ክልተ ሃገራት፣ ከምኡ'ውን ከምዚኦም ብዝመሳሰሉ ምስ ምንባርን ዘይምንባርን ዝተኣሳሰሩ ሰብኣውን ኩነታት ብዝተኣሳሰሩ ደቂ ሰባት ከባቢኦም ገዲፎም፣ ንብረቶምን ጥሪቶምን ሓዲጎም ናብ ካሊእ ከባቢታት ክስደዱ፣ ክባረሩ፣ ክፈልሱን መረብቶም ሓዲጎም ክንቀሳቅሱን ዘኸእል ኩነታት ክህልው ዝኸእለሉ ተርእዮ ይፍጠር'ዩ።

ንኣብነት ዝሰዕቡ ክልተ ተርእዮታት ምርኣይ ይከኣል'ዩ። ብ1977 ዓ.ም ኣብ ትግራይ ብዝነበረ ድርቂ፣ ጥምየት፣ ኩናት ሕድሕድን ፖለቲካዊ ፀገማትን ብጣዕሚ ብዙሓት ኣሸሓት ህዝቢ ብዓብዪ ፀገም እናሓለፉ ናብ ሱዳን ይስደዱ ነይሮም። ደርጊ ናብ ጋምቤላን ወለጋን እናሓፈሰ ኣገዲዱ ይሰድድ ነይሩ። ኣብ ሓራ መሬት ምምሕዳር ህውሓት ዝነበሩ ድማ ናብ ሱዳን ይስደዱ ነይሮም። ህዝብታት ካብ ናብርኦም ተፈናቂሎምን ተመዛቢሎምን እዮም። ኣብዝሓለፉ ዓርርተ ዓመታት ውሽጢ ከምዚ ዓይነት ተርእዮታት ኣብ ሶማሊያ፣ ሱዳን፣ ሩዋንዳ፣ ኡጋንዳ፣ ኮንጎን ብተደጋጋሚ ዝተርኣዩ እንትክውንን ብምኽንያት ኩናት ኢትዮጵያን ኤርትራን'ውን ካብ 1990 ዓ.ም ክሳብ 1993 ዓ.ም ብገፊሑ ይርኣይ ዝነበረ እዩ። እዚ ድማ ምፍንቓልን ምዝንባልን ናብራ የስዕብ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ኣብ ላዕሊ ንዝተገለፀ መበገሲ ብምግባር ብዛዕባ መንቀሊ ስደትን ፍልሰትን ህዝቢ ብዝምልከት ተመያየጡ። ተጋሩብ1977 ዓ.ም ናብ ጋምቤላን ወለጋን ተሰዲዶም ከምዝነበሩን ኣብዚ ሕዚ እዋን ድሕሪ ኩናት ኢትዮ-ኤርትራ ብዙሓት ኤርትራውያን እናተሰደዱን እናፈለሱን ናብ ኢትዮጵያ ይመፁ ከምዘለዉን ማእኸል ገይርኩም ተመያየጡ። ኣብ ሰሜን ምዕራብ ትግራይ ዝርከቡ ሽመልባን ማይ ዓይ ዓይንን ዝመሳሰሉ ማእከላት መዕቆቢ ስደታኛታት ኤርትራ ከም ኣብነት ብምውሳድ ተመያየጡ።

ካብ ታሪኽ ኢትዮጵያ እንመሃሮ ሰፊሕ ባይታ ዘለዎ ምንቅስቃስ ህዝቢ ነይሩ'ዩ። ኣብ መበል 16 ክፍለዘመን ህዝቢ ኦሮሞ ዓብዪ ምንቅስቃስ ገይሩ'ዩ። ከም ቀንዲ ምኽንያታት ዓብዪ ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ ኦሮሞ ኣብ መበል 16 ክፍለ ዘመን ተገይሮም ዝውሰዱ ልሙዕ መሬት ደልዮምን ቀለብ ሃፍቲ እንሰሳት (ክፍቲ) ዝረኽቡሉ ሰውሒ (ጋህፂ መሬት - መግሃጫ) ቦታታት ንምእላሽ ከምዝነበረ ይግለፅ። ከምዚ ዓይነት ልሙዕ መሬትን ቀለብ ክፍቲ ዝረኽቡሉ ጋህፂ መሬት (መግሃጫ) ንምርካብን ብሓፈሽኡ ናብ ደጉዓታት ስደትን ፍልሰትን ተኻይዱ ነይሩ። ህዝቢ ኦሮሞ ካብ ከባቢ ኬንያን ደቡብ ምብራቕ ኢትዮጵያን ናብ ሰሜን፣ ሰሜን ምዕራብን ሰሜን

ምብራቅን ምንቅስቃስን ፍልሰትን ስለዘካየዱ አሰፋፍራን ዝርግሐን ህዝቢ ኦሮሞ ለዊጥዎዮ። ሕዚ ዘሎ ዝርግሐን አሰፋፍራን ህዝቢ ኦሮሞ ውፅኢት እዚ ኣብ መበል 16 ክፍለዘመን ዝነበረ ምንቅስቃስን ፍልሰትን እዩ። ህዝቢ ኦሮሞ ምስ ኬንያ ካብዘዳውብ ደቡባዊ ምብራቅ ካባቢ ባሌ ናብ ሃረር፣ አርሲ፣ ሃረርጌ፣ ወለጋ፣ ኢሊ-ባቦርን ሸዋን ኣንፈት ብገፊሑ ምስተንቀሳቆሱ ክሳብ ናብ ወሎ፣ ቤንሞድርን ትግራይን በዒሎም ነይሮም። ብምክንያት ከምዚ ዝመሰለ ዓብይ ምንቅስቃስ ህዝቢ ኣብ ወሎ ከም ቦረናን ከምሴን ዝመሳሰሉ ቦታታት ከምኡውን ኣብ ትግራይ ከባብታት ራያን ዓዘቦን ዝርከቡ ብገፊሑ እንትርእይ ናብ ሰሜቲካዊ ዝተለወጡ ዘርኢ ደቂ ኦሮሞ ንረክብ። እዚ ምንቅስቃስ ህዝቢ ኦሮሞ ህዝባውን ተፈጥሮኣውን ባእታታት ዘንቀልዎ ታሪካዊ ተርእዮን ፍፃመን እዩ። ይኹንምበር ማሕበራውን ባህላውን ተፃብኦታት ነይሮም።

እሞ ተምሃሮ ምንቅስቃስ ህዝብን ስደትን ኣለታውን ኣዎንታውን ፅልዎ ከምዘለዎ ተረዲእኹም ዶ? ምፍንቓልን ምዝንባልን ናብራ፣ ምብትታን ስድራ፣ ዘይምርግጋዕ፣ ሻቕሎት፣ ጎንጊ ባህልታትን ልምድታትን፣ ቅልውላው ማሕበራዊ-ፖለቲካውን ኢኮኖሚያውን፣ ቅልውላው መንነት፣ ስእነት መፅለልን ምግብን አዐርዩ ስለዘስዕብ ንውልቀን ንሓባርን ዝፀልው ኣለታዊ ጎኑ ሓያልዮ። ብካለእ መልክዑ ድማ ስደት፣ ፍልሰትን ምንቅስቃስን ህዝቢ ዕድል ስራሕ ንምርካብ፣ ትምህርትን ክእለትን ንምጥራይ፣ ምግብን መፅለልን ንምርካብ፣ ተሓራሳይ ልሙዕ መሬት ንምውናን፣ መነባብሮ ሕርሻ ንምድንፋዕ፣ ካብ ስቅያት ጥምየትን ድርቅን ንምንጋፍ፣ ካብ ሓደጋ ኩናት ዕቑባ ንምርካብን፣ ዝተመዛበለን ዝተፈናቐለን ናብራ ንምድልዳልን ወዘተ እንትኸውን ዜጋታት ናብዝሓሸ ኩነታት መነባብሮ ንምስግጋር ዝዓለመ ብምዃኑ ኣዎንታዊ ፅልዎ ኣለዎ።

ንጥፈት

እምበአርከስ ተምሃሮ ስደትን ፍልሰትን (ምንቅስቃስ ህዝቢ) ዘለዎን ዝህልዎን ኣዎንታውን ኣለታውን ፅልዎታት ብዝምልከት ኣብ ክልተ ጉጅለ ተመቐልኩም ተመያየጡ፣ ተኻትቡ።

1.4.3 ሳብፍናት ቕልጠፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እንትበሃል እንታይ ማለትዮ? ከመይ ትርድእዎ? መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብየትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ኣብ ገፅ 139 ብዛዕባ ስነ ህዝብን ልምዓትን ተገለፁ ዘሎ ናብ ቤተ መፃሕፍቲ ቤት ትምህርትኹም ብምክንያድ ኣንብቡ። ከተንብቡ እንተለኹም ድማ ጠመተ ዝግበረሎም ኣንፈታት ኣብ ስነ ህዝብን ልምዓትን፣ ቀንዲ ሽቶታትን ስትራቴጂ (ሜላታት) ኣፈፃፀማን ዝብሉ ዛዕባታት እናተመያየጥኩም ኣንብቡ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ምስ ልምዓት ሃፍቲ ተፈጥሮ ሃገርን ኣጠቓቕማን ክጠፃፃም ብምግባር መነባብሮ ምምሕያሽ እንትበሃል እንታይ ማለት ከምዝኾነ ተመያየጡ። ነዚ ዕሑፍ ምስ ትምህርትኹም ኣተኣሳስርዎም መምህርኩምውን ክሕግዩኹም ሕተትዎም። ዝበፃሕኹምዎ ምርድዳእ ናብ ክፍሊ ኣቕርብዎ።

ኣብ ሓደ ሃገር ኣብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነበር ጠቕላላ ህዝቢ ተቐጺሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለጺ በዝሒ ህዝቢዮ። ኣብ ሃገርና በዝሒ ህዝቢ ቐጺሩ ብፆታ፣ ብዕድመ፣ ብከተማን ገጠርን፣ ብኣካላዊ ብቕዓት፣ ብደረጃ ትምህርቲ፣ ምስ ጥዕና ብዝተኣሳሰረ ኩነታት፣ መጠን ውልደትን ሞትን፣ በብዓመቲውን እናወሰኸ ዝኸይድ ክንደይ ከምዝኾነን

ብደረጃ ክልልን ሃገርን መረዳኢታ እናፀብፀብ ዕላዊ ዝገብር መንግስታዊ ትካል'ሎ። ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ይበሃል። እዚ ትካል ቆፀራ በዝሒ ህዝብን ኣባይትን ዘካይድን ብሳይንሳዊ መንገዲ ተንቲኑ ዕላዊ ዝገብር'ዩ። ተምሃሮ ንምኃኑ ኣብ ሃገርና ክሳብ ሎሚ ክንደይ ግዘ ቆፀራ በዝሒ ህዝቢ ከምዝተኻየደ ትፈልጡ ዶ?

ኣብ ሃገርና ንፁር ፀብፃብ በዝሒ ህዝብን ምስዚ ዝተኣሳሰሩ ካልኦት መረዳኢታታት ንምእካብን ንምትንታንን ሰለስተ ግዘ ሃገራዊ ወፍሪ ስነ ህዝቢ ተኻይዱ'ዩ። ፈለማ ዝተኻየደ ብእዋን ደርጊ ኣብ 1977 ዓ.ም ነይሩ። ቀዲሉ ንካልኣይ ግዘ ዝተኻየደ ኣብ እዋን መሰጋገሪ መንግስቲ ኢትዮጵያ ብ1987 ዓ.ም እዩ (ኢህወደግ ስልጣን ምስኣዘ ድሕሪ ሰለስተ ዓመትን መንፈቅን)። ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ንሳልሳይ ግዘ ዘካየዱ ሃገራዊ መረዳኢታታት ስነ ህዝቢ ብ1999 ዓ.ም እንትኸውን ነዚ መፅናዕታዊ መረዳኢታ ዕላዊ ዝገብር ብ2002 ዓ.ም እዩ። ንዝስዕብ ሰደቓ እናረኣይኩም ተመያየጡ።

ዝርዝር መግለጺ መረዳኢታ	ከተማን ገጠርን			ከተማ			ገጠር		
	ድምር	ደቂ ተባዕትዮ	ደቂ ኣንስትዮ	ድምር	ደቂ ተባዕትዮ	ደቂ ኣንስትዮ	ድምር	ደቂ ተባዕትዮ	ደቂ ኣንስትዮ
መረዳኢታ በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ	73,750,932	37,217,130	36,533,802	11,862,821	5,895,916	5,966,905	61,888,111	31,321,214	30,566,897
		50.46%	49.54%	16.08%	49.70%	50.30%	83.92%	50.61%	49.39%
በዝሒ ህዝቢ ትግራይ	4,316,988	2,126,465	2,190,523	844,040	398,795	445,245	3,472,948	1,727,670	1,745,278
	5.85%	49.26%	50.74%	19.55%	47.25%	52.75%	80.45%	49.75%	50.25%

ሰደቓ 1.2 ብ1999 ዓ.ም ዝተኻየደ ሃገራዊ መፅናዕታዊ ዳህሳስ ስነ ህዝቢ

ብ1977 ዓ.ም ዝተኻየደ ሃገራዊ መፅናዕቲ ዳህሳስ ስነ ህዝቢ ዘርእየና ቡቲ ሽዑ ግዘ ዝነበረ በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ 42 ሚሊዮን ዝነበረ እንትኸውን ኣብ 1987 ዓ.ም ዝተኻየደ መፅናዕቲ ናብ 56 ሚሊዮን ከምዝበፀሐ'ዩ ተሓቢሩ። ኣብ 1999 ዓ.ም ዝተኻየደ ሃገራዊ መፅናዕቲ ድማ ህዝቢ ኢትዮጵያ ናብ 73,750,932 ከምዝበፀሐ ተገሊፀ'ዩ። በዚ እዋን በዝሒ ህዝቢ ትግራይ ድማ ብፍሉይ እንትርኣይ 4,316,988 ነይሩ። ተምሃሮ ብብዓመቲ በዝሒ ህዝቢ ሃገርና እናወሰኸ ከምዝኸይድ'ሎ ሪእሹም ዶ? ኣብ 2002 ዓ.ም ናብ 82.8 ሚሊዮን ከምዝበፀሐ'ዩ ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእከላዊ ስታቲስቲክስ ዝገለፀ። ስለዚ ኣብ ሃገርና ካብ ዓመት ናብ ዓመት በዝሒ ህዝቢ ይውስኸ'ሎ።

ንጥፈት

ተምሃሮ ነዚ ኣብ ላዕሊ ዘሎ ሰደቓ ብምርኣይ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት መልሱ፡

- ኣብ ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሑ?
- ኣብ ከተማታት ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሑ?
- ኣብ ከተማታት ትግራይ ዝነበር ህዝቢ ዶ ወይድማ ኣብ ከተማታት ሃገርና ዝነበር ህዝቢ ብሚኢታዊ ይዛይድ?
- ኣብ ከተማታት ትግራይ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሑ?
- ኣብ ገጠራት ትግራይ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሑ?
- ኣብ ገጠራት ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ ዶ ይበዝሑ / ደቂ ኣንስትዮ ይበዝሑ?
- በዝሒ ህዝቢ ከተማን ገጠርን ኣነፃፃርኩም ግለፁ።
- ንፅዕር በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያን ትግራይ ኣካይዱ።

አብ ዓለም በዝሒ ህዝቢ ብቐልጡፍ እናዓበየ ዝርአየሎም አብ ዘይማዕበሉ ሃገራት እንትኸውን ብፍላይ ሃገራት አፍሪካ ድማ ብዕብየት በዝሒ ህዝቢ አብ ቅድሚት ይሰርዓ። በዝሒ ህዝቢ ዝግበጥ አብ ሞንጎ ዝውለዱ ህፃናትን ዝሞቱ ሰባትን ዘሎ አፈላላይ ብምንፅፃር እዩ። ብመሰረትኪ አብዝሓለፉ ዓሰርተ ዓመታት ውሽጢ ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ ብደረጃ ክፍለዓለም ዝለዓለን ቐልጡፍን በዝሒ ህዝቢ ኣርእየንየን። በዝሒ ዝውለዱ ህፃናትን መጠን ምውላድ እኖታትን እናነከየ ከምዝመፅእ ዘሎ ዝፍለጥ እንተኸነውን ብኸልተ ምክንያታት በዝሒ ህዝቢ ይውስኸሎ እዩ።

1. መጠን ሞት ብሂወት ዝነብሩ ሰባት እናነከየ ምምፅኡ
2. ደቂ ሰባት ብህይወት ዝነብሩን ዝፀንሕሉን ዕድመ እናወሰኸን እናዓበየን ምምፅኡ

ይኹን ደኣምበር አብ ዝማዕበሉ ሃገራትን ካልኣት አብ ምምፅባል ዝርከባ ሃገራትን እንትርአይ አብ አፍሪካ ዘለዎ እኖታት ሕዚውን ብዙሕ ህፃናት እናወለዱ ከምዘለዎ ንርዳእ። ስለዚ ምዕ ኩነታት ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ እንትንገናዙብ ዕሩይ ውፅኢት ምንካይ መጠን ምውላድ እኖታት፣ ምንካይ መጠን ሞት ብህይወት ዝነብሩ ሰባትን ምውሳኽ (ምምሕያሽ) ብህይወት ዝንበረረሉ ዕድመን በዝሒ ህዝቢ ካብ ምውሳኽ ኣይግባዩን። በዝሒ ህዝቢ ምውሳኽ ዝምልከት መጠን ብሚኢታዊ ካብ ዓመት ናብ ዓመት እናነከየ ክኸይድ ይኸእል'ምበር ምውሳኽ ዘይተርፍ ተርእዮዩ። ስለዚ ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ አብ 2009 ዓ.ም.ፈ. ዝነበረን መጠን ምውሳኽ በዝሒ ህዝቢ ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘሎ ሰደቓ ተሓቢሩሎ።

ቁ.ተ	ስም ዝርዝር ሃገራት	መጠን ዕብየት ህዝቢ	ቁ.ተ	ስም ዝርዝር ሃገራት	መጠን ዕብየት ህዝቢ
1	ብሩንዲ	2.1	6	ሩዋንዳ	2.5
2	ጂቡቲ	1.9	7	ሶማሊያ	3.0
3	ኤርትራ	2.9	8	ታንዛኒያ	2.3
4	ኢትዮጵያ	2.7	9	ኡጋንዳ	3.4
5	ኬንያ	2.7	10	ሱዳን	2.6
ማእከላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ		2.6	ማእከላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ		2.6

ሰደቓ 1.3 መጠን ተፈጥሯዊ ዕብየት ህዝቢ ሃገራት ምብራቕ አፍሪካ (2009 ዓ.ም.ፈ.)

ንጥፈት

ተምሃሮ ነዚ አብ ላዕሊ ዘሎ ሰደቓ ብምርኣይ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት መልሱ፡

- ዝለዓለ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዎ ሃገር መን እያ?
- ዝተሓተ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዎ ሃገር መን እያ?
- ትሕቲ ማእኸላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዎን ሃገራት ፍለይ።
- ልዕሊ ማእኸላይ መጠን ዕብየት ህዝቢ ዘለዎን ሃገራት ፍለይ።
- ብመሰረት መጠን ዕብየት ህዝቢ አብ 2015 ዓ.ም.ፈ. በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ ክንደይ ይበፅሕ? ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ረብሓ ኣለዎ ድዩ ወይስ የብሉን?
- አብ ጣብያኹም ዘለዉ በዝሒ ህዝቢ ብፀታን ብዕድመን ከምኡውን መጠን ዝውለዱ ህፃናትን ዝሞቱን ሓቲትኩም ዝረኹብክምዎመልሱ ናብ ክፍሊ ኣቐርቡ።

ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ረብሐ ኣለዎ ከምዝበሃለሉ ኹሉ ጉድኣትውን ኣለዎዮ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ብኢኮኖሚ፣ ማሕበራውን ባህላውን ድሕረባይታ ንዘይማዕበለ ሃገራት ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ንሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣዘዩ ዝለዓለ ጉድኣት ኣለዎ። ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ካብዘስዕብዎም ጉድኣታትን ኣሉታዊ ዕልዋታትን ውሽጢ እዞም ዝስዕቡ ይርከብዎም።

1 ፀቕጢ ማሕበራዊ ግልጋሎታት፤

- ሀ. ግልጋሎት ትምህርቲ፤** ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ብዙሓት ህፃናት ይውለዱ ከምዘለዉ ስለ ዘመላኸት በብዓመቱ ናብ ቤት ትምህርቲ ዝመፁ በዝሒ ተምሃሮ ክውስኽ ግድንዮ። ምስ ጠለብ በዝሒ ተምሃሮ ዝሳነይ ኣብያተ ትምህርቲ እናተሃነፁ ብቐዓት መምህራን እንተዘይተቐጂሮም ግልጋሎት ትምህርቲ ብምብሓሕ ይኹን ብፅርየት ክንድቲ ዝድለይ ክማላእ ኣይከኣልን። በዝሒ ህዝቢ ንሕፅረት ግልጋሎት ትምህርቲ ምክንያት ክኸውን ይከኣል።
- ለ. ግልጋሎት ጥዕና፤** ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ግልጋሎት ጥዕና ዝጠልብ በዝሒ ተገልጋላይውን ይውስኽሎ ማለትዮ። ዕብየት ህዝቢ ኣብ ጠለብ ግልጋሎት ጥዕና ዓብዪ ፀቕጢ ይፈጥርዮ። ብዙሓት ትካላት ጥዕና፣ ብዙሓት ሰብ ሞያ ጥዕና፣ ብዙሓት ግልጋሎት ላቦራቶሪን መደሓኒታትን ይጠልቡ። እዚ ድማ ብዙሕ ፋይናንሳዊ ወፃኢ ይሓትትዮ።
- ሐ. ግልጋሎት መጓፃዝያ፤** ብተፈጥሮኡ ወዲሰብ ተንቀሳቓሳይ እዮ። ንተፈላለዩ ምክንያታት ሰባት ካብ ሓደ ቦታ ናብ ካሊእ ቦታ፣ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ይንቀሳቐሱዮም። ንምንቅስቓስ ሰባት ግልጋሎት መጓፃዝያ የድልይ። ይኹን ደኣምበር ህዝቢ እናበዝሐ እንትኸይድ ብኡ መጠን ድማ ምንቅስቓስ ይዓብይ ስለዝኾነ ምስ ቀረብ መጓፃዝያን ኣወሃህባ ግልጋሎትን ዘይሳነዩ ፀቕጥታት ይፍጠሩ። እዚ ምስ ቴክኖሎጂ መጓፃዝያ ዝሳነይ ቀረብን ግልጋሎት ኣወሃህባን ዝጠልብ ስለዝኾነ ብምክንያት ዕብየት በዝሒ ህዝብ ይፃብብዮ።
- መ. ግልጋሎት ኣባይቲ፤** ደቂ ሰባት ንምንባር ካብዝሓትዎም መሰረታዊ ኣገደስቲ ጉዳያት ሓደ መዕለልን መዕቕብን ዝኾኑ ኣባይቲ ክህልዎም ምድላይዮ። ህዝቢ እናወሰኸን በዝሒ እናዓበየን እንትኸይድ ብኡ መጠን ድማ ጠለብ ኣባይቲ ይውስኽ። ስለዚ ሰባት ኣብዘደልይዎ እዋን ደረጅኡ ዝሓለወ መንበሪኦም ዝኸውን ኣባይቲ ብእዋኑ ከይረኽቡ ዝከኣልሉ ኣጋጣሚ ዝዓበየ ተጓንፎዮ።

2 ሕፅረት ስሙዕ መሬት ሕርሻን መግሃጫን፤ ምስ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ተኣሳሲሩ ዝርእይ ካሊእ ኣገዳሲ ዝበሃል መሬትዮ። ኣብ ገጠር ምህርቲ ዝርከብ ካብ መሬትዮ። ኣብ ከተማውን መንበሪ ኣባይትን ትካላትን ዝትከሉሉ ሃፍቲ መሬት እዮ። ኣብ ገጠር ዝነብር ህዝቢ ብዝሒ እናዓበየ ምክንያቱ ኣብ ምጥቃምን ልምዓትን መሬት ዝህልው ምጉያይ እናሓየለዮ ዝከኣልዮ። ስለዚ መሬት ምምንጣል፣ ምቁርራስን ሕፅረት ተሓራሳይ መሬትን ካልኣት ፀገማት የጋጥሙ። መነባብሮ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ሕርሻ ዝተመሰረተዮ። ስለዚ ዘጋጥም ሕፅረት መሬት ንነበርቲ ናብ ስደት ዘብፅሖዮ። መሰረት ኢኮኖሚ ሃገር ሕርሻ ኣብዝኾኑሉ ሃገራት ፅሕረት መሬትን በዝሒ ህዝቢ እናዓበየ ምምፃእን ዓበይቲ ፀገማትዮ። ጎሊሁ ዝርእይ ካሊእ ፀገም ድማ ፀቕጢ ህዝቢ ኣብ ውሑድን ንእሽተይን መግሃጫ መሬት ይህልው።

3 ምጉሕንጎን ብርሰትን ከባብያዊ ተፈጥሮን ኣየርን፤ ብምክንያት ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣዕርዮ ዝጉዳእን ዝሳቐይን ከባቢያዊ ኩነታት እዮ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ ብዝኸደ ቐፅሪ ከባብያዊ ኩነታት ሃፍቲ ተፈጥሮ ካብ ዝግባእ ንላዕሊ ይጉሕንጎን ይምዝበርንዮ።

ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮ ካብ ዓቕሚ ንላዕሊ ይኸውን። ኣብ ልዕሊ ሃፍቲ ተፈጥሮን ከባብያዊ ኩነታትን ካብ ዕቅን ንላዕሊ ምጉሕጓሕን ብርሰትን ስለዘስዕብ እዞም ዝሰዕቡ ዓበይቲ ፀገማት የጋጥሙ።

- ☞ ፍግረ መሬት
- ☞ ልዕሊ ዓቕን ምግሃፅ
- ☞ ብክለት ኣየር
- ☞ ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮ መሬት
- ☞ በረኻነት

4 ስእነት ስራሕ፡ በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ብዙሕ ህዝቢ ናብ ስራሕ ክኣትዉ ይኸእሉ ማለት'ዩ። ንብዙሕ ሰብ ዕድል ስራሕ ዝፈጥርን ናብ ስራሕ ከዋፍር ዝኸእልን ኣጋጣምታት ሓቢሩ እናጎልበተ ክኸይድ ይግባእ። እዚ ማለት ጎና ጎኒ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ንብዙሕ ሓይሊሰብ ናብ ስራሕ ዕድል ከእቲ ዝኸእል ሰፊሕ ልምዓት ዝተላበሰ ኢኮኖሚያዊ መሰረት ይጠልብ። እዚ ድማ ዕድል ስራሕ ምፍጣር ማለት'ዩ። ይኹን ደኣ'ምበር ምዕቡል ኢኮኖሚያዊ መሰረት ኣብዘይብሉ ሃገር ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ንዝለዓለ ስእነት ስራሕ ዘቃልዕዩ። ንኣብነት ቻይና ኣብ ዓለም ዝለዓለ በዝሒ ህዝቢ ዘለዋ ሃገር እያ። ህዝባ ልዕሊ ሓደ ቢልዮን እዩ። ኩሉ ህዝባ ግና ሰሪሑ ዝሓድርን ካብ ሃገርም ሓሊፎም'ውን ኣብ ዓለም ፍሉጣት እናኾኑ ይርከቡ። ሃገርና እንተሪእና ድማ ምስ በዝሒ ህዝቢ ዝመጣጠን ሃገራዊ ሃፍቲ፣ መሬትን ምዕቡል ኢኮኖሚያዊ ልምዓትን ስለዘየለ ስእነት ስራሕ ዝለዓለ'ዩ። ኣብ ሃገራት ኣፍሪካ ካብ ዝርአዩ ሓደ ዓብዪ ማሕበራዊ ፀገም ዝበሃል ድማ ስእነት ስራሕ'ዩ።

5 ድኽነት፡ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድን ናብ ልምዓት ዝኣትዉ በዝሒ ሰብ ውሑድ እናኾነ ብምኽያዱ ኣብ ሃገር ዘሎ ሃፍቲ ጥራሕ እናበልዐን እናተቐለበን ዝኸይድ ይኸውን። ኢኮኖሚያዊ ልምዓት እንተዘይሃልዩ፣ ንብዙሓት ዝተርፍ ሃፍቲ ተፈጥሮ እንተዘይሃልዩ፣ መጓጓዣያን ኢንዱስትሪያዊ ምዕባል እንተዘይሃልዩ፣ ዕድል ስራሕ ንዝጠልቡ ዜጋታት ብሙልኦም ናብ ስራሕ ከእትዉ ዝኸእል ኢኮኖሚ ሕርሻን ቴክኖሎጂን እንተዘይሃልዩ ወዘተ ኣብ ውሽጢ ሃገር ድኽነት ክህልው ግድን'ዩ። ስለዚ ብስሉጥ ኢኮኖሚያዊ ምዕባልን ልምዓት ሃገርን ዘይተደገፈ (ዘይተሓገዘ) ቕፍልጡፍ ዕብየት ህዝቢ ውፅኢቲ ድኽነት እዩ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ዝፈጥሮ ፀቕጢ ብዝምልከት ኣብ ሽውዓተ ጉጅለ ተመቐልኩም ተመያየጡ፣ ዝበፃሕኩም ምርድዳእ ድማ ናብ ክፍሊ ኣቕርቡ።

- ጉጅለ ፩፡** በዝሒ ህዝቢ ኣብ ግልጋሎት ትምህርትን ጥዕናን ዘብፅሖ ፀቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።
- ጉጅለ ፪፡** በዝሒ ህዝቢ ኣብ ቀረብ ማይ፣ ግልጋሎት መጓጓዣያን ኣባይትን ዘብፅሖ ፀቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።
- ጉጅለ ፫፡** በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሕፅረት ልሙዕ መሬት ሕርሻን መግሓጫን ዘብፅሖ ፀቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።
- ጉጅለ ፬፡** በዝሒ ህዝቢ ኣብ ምጉሕጓሕን ብርሰትን ከባብያዊ ተፈጥሮን ኣየርን ዘብፅሖ ፀቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።
- ጉጅለ ፭፡** በዝሒ ህዝቢ ኣብ ስእነት ስራሕ ዘብፅሖ ፀቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።
- ጉጅለ ፮፡** በዝሒ ህዝቢ ኣብ ድኽነት ዘብፅሖ ፀቕጢ ብዝምልከት ተመያየጡ።
- ጉጅለ ፯፡** በዝሒ ህዝቢ ፀጋን ሃፍትን ድዩ ወይድማ ፀገምን መንቀሊ ምኽንያት ድኽነትን ኣብዝብል ኣርእስቲ ተኻትዑ።

- 3. ተፈጥሮአዊ ባእታታት ዝገልፁ ኣብነታት ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራሽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርክቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
- 4. ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ከባቢ ዓበይቲ ሃይቃት፣ ገማግም ባሕሪ፣ ሃፍታም ከባብታት ፍባታትን ውቕያኖሳትን ዝለዓለ በዝሕን ፀቕጥን ህዝቢ ይርከብ።
- 5. ሰብአዊ ባእታታት ዝገልፁ ኣብነታት ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራሽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርክቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
- 6. ከበላታትን ደጉዓታትን ንምንባርን መነባብሮን ወዲሰብን ኣዝዩ መፀገማይን ከቢድን ዝኾነ ጠባይ ኣየር ስለዘለዎም ትሑትን ስሑውን በዝሒ ህዝቢ ይነብረሎምን ይርከቡሎምን።

1.4.4 ሳብናት ምኽታምነት ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን

ምስ ምንቅስቓስ ህዝብን ቕልጡፍ ዕብየት ህዝብን ተኣሳሲኖ ዝመፅእ ዝተፈላለዩ ከተማታት ምጥያሽዮ። ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ስለ-ጥ ምዕባለ ከተማታትን ምኽታምን ልሙድ ተርእዮ ነይሩ። መንቀሊ ምኽንያትዚ ተርእዮ በዝሒ ህዝቢ፣ ኣሰፋፈራን ምንቅስቓስ ህዝብን እዩ። ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብምንቅስቓስ ህዝቢ ካብ ገጠር ናብ ከተማን ካብ ከተማ ናብ ገጠርን ዝፍለግዮን። ኣብዚ ሕዚ እዋን ዝርኣይ ተርእዮ ምኽታምነት ዝግለፅ ብዙሓት ሰባት ካብ ገጠር ናብ ከተማ ብምንቅስቓስ ምፍላጥምን ዝፍጠሩዮም። እዚ ምንቅስቓስ ህዝቢ ካብ ገጠር ናብ ከተማ ብምኽንያት ድልየት ትምህርቲ፣ ዕድል ስራሕ፣ ሓዳሽ ኣገባብ መነባብሮን ንግዳዊ ስራሕትንዮ።

ስእሊ 1.15 ከተማ ዳሬሰላም (ታንዛኒያ) - 2.44 ሚሊዮን ህዝቢ

ስእሊ 1.16 ከተማ ናይሮቢ (ኬንያ) - 2.57 ሚሊዮን ህዝቢ

ይኹን ደኣምበር ክፍለዓለም ኣፍሪካ ኣብ ዓለም ካብዘለዎ ሃገራት ብደረጃ ምኽታምነት ኣብ ትሑት ብርኪ ዕብየት ደ ትርከብ። ብመሰረት መረዳእታ 2009 ዓ.ም.ፈ ኣብ ከተማታት ኣፍሪካ ዝነበሩ ነበርቲ ዳርጋ ናብ 38% ዝዕጋዕ ጥራሕዮ። ዋላውን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንተወሲድና ካብ ሃገራት ኣፍሪካ ዝተሓተን ድሑር ዝኾነን ምኽታምነት ዝርኣዮለን እዮን። ዳርጋ ናብ 22% ዝዕጋዕ ህዝቢ ጥራሕዮ ኣብ ከተማታት ዝነበር። ነዚ መሰረት ገይርና ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዘሎ ከነታት እንተሪእና ዋላኳ ብዙሓት ሓደሽቲ ከተማታት ዝማዕበላ እንተሃለዎ ናብ 16.08% ዝዕጋዕ ህዝቢ ጥራሕዮ ኣብ ከተማታት ዝነበር። ብተመሳሳሊ ኣብ ክልልና ትግራይ እንተወሲድና ድማ ዋላኳ ብዙሓት ሓደሽቲ ከተማታት ዝማዕበላ እንተሃለዎ ናብ 19.55% ዝዕጋዕ ህዝቢ ጥራሕዮ ኣብ ከተማታት ዝነበር። ስለዚ ምስ ምንቅስቓስን ኣሰፋፍራን ህዝቢ

ተአሳሲሩ እንትርእይ ምኽታምነት ብግልፂ ዝርእይ እንተኾነውን ኣብ ከተማ ዝነብር ህዝቢ ግና ብመጠንን ብበዝሕን ብዙሕ ለውጢ ዘለዎ ኣይኮነን።

ሰእሊ 1.17 ከተማ ካምፓላ (ዩጋንዳ)

ሰእሊ 1.18 ከተማ ጂቡቲ

ሰእሊ 1.19 ከተማ ኣዲስ አበባ - 2.72 ሚሊዮን ህዝቢ

ተምሃሮ ምኽታምነት ከመይ ይግለፅ? እስኪ ብጉጅለ ኮይንኩም ኣብ ክፍሊ ተመያየጡ። ምኽታምነት እንትበሃል ኣብ ከተማ ዝነብር በዝሒ ህዝቢ፣ ዝርግሐ መሰረተ ልምዓት፣ ዘመናዊ ህንፃታት፣ ስሉጥ ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ቀረብ ግልጋሎት ማይ፣ ትምህርትን ጥዕናን፣ ግልጋሎት ቴሌኮሙኒኬሽንን መራኸብቲ ቴክኖሎጂን፣ ዝሓሸ ዕድል ስራሕን መነባብሮን፣ ከባብያዊ ሓለዋን ፅርየት ምስ ፅባቕ፣ ቀረብ ሓይሊ መብራህትን መዘናግዕታትን ወዘተ ብዝሓሸ ኣገባብን ሰለጤንን ምህላዎምን ምቕላል መነባብሮ ምህላውን ዝገልጾ። ምኽታምነት ብመንፅር መሰረተ ልምዓት እንታይ ማለት ከምዝኾነ ነዞም ሰእሊ ከተማታት ብምርኣይ ተመያየጡ።

ተምሃሮ ቅልጡፍን ስሉጥን ልምዳትን ዕብዩትን ከተማታት (ምክታምነት) ዝመዕእ ብሓደ መልክዑ ብምክንያት ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝግበር ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ እዩ። ኣብ ገጠር ዝነበር ህዝቢ ናብ ከተማታት ንክፈልስ (ክስደድ) ዝደፋፍእዎ ነገራት ኣለዉ። ደፋእቲ ባእታታት ይበሃሉ። ኣብ ከተማታት ድማ ካብ ገጠር ብዙሕ ህዝቢ ንክፈልስ (ንክስደድ) ዝስሕቡ ነገራት ኣለዉ። ሰሓብቲ ባእታታት ይበሃሉ። እዞም ዝደፍኡን ዝስዕቡን ባእታታት ብዙሓት እዮም። ተምሃሮ እዚ እም እንታይ ከምዝኾኑ ትፈልጡ ዶ? ንኣብነት ኣብ ገጠር ንዘለዉ ሰባት ናብ ከተማ ንክስደዱን ክፈልሱን ዝደፍእዎም ኩነታት እንተሪእና ከም

- ↪ ሕፅረት ተሓራሳይ መሬት፤
- ↪ ሕፅረት ንእንስሳት ዘበኑ ዝኸውን ጋህዒ መሬት (መግሃጫ)፤
- ↪ ምጉሕንሕን ብርሰትን ሃፍቲ ተፈጥሮን ከባብያዊ ኩነታትን፤
- ↪ እኹል ማሕበራዊ ግልጋሎት ዘይምህላዉ ወዘተ ዝመሳሰሉ ይርከቡ

ደፋእቲ ኩነታት (ባእታታት) ዝበሃሉ'ዮም።

ተምሃሮ እስኪ ነዚ እም ምስ ከባቢኹም ብምዝማድ ብጉጅለ ተመያየጡሎምን ዝበፃኹምሎም ምርድዳእ ናብ ክፍሊ ኣቅርቡ። ንኣለሻ ስራሕን ዝሓሸ መነባብሮን እንትብሃል ናብ ብብከባቢኡ ዝርከባ ከተማታት፣ ኣዲስ ኣበባ፣ ናይሮቢን ደቡብ ኣፍሪካን፣ ኣዕራብ ሃገራት (ስዒዲ ዓረቢያ፣ የመን፣ ኩዌት፣ ዱባይ፣ ሕቡራት ዓረብ ኢሜሬት፣ ሶርያን ካልኦትን ሃገራት) ዝስደዱን ዝፈልሱን ወገናት ብዝምልከት ንምንታይ ነዚ ኣጋጣሚ ከምዝመርፅዎን ኣብመወዳእታ ድማ ሳዕቤናቶምን ብዝምልከት ተመያየጡ።

ስእሊ 1.20 ኣብ ከተማታት ሃገርና ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝሰሓቡ ሰባት ብገፊሑ ዝዋፈሩሉ ስራሕቲ መንደቕን ምንፃፍ ዕሩብ እምንን

ኣብ ከተማታት ዝርከቡ ሰሓብቲ ሃይሊሰብ ገጠራት እንትንርእይ ድማ

- ↪ ዝለዓለ ጠለብ ጉልበት ስራሕ፤
- ↪ ኣለሻ ስራሕን ዝሓሸ መነባብሮን
- ↪ ዕድል ስራሕ፤
- ↪ ንግዲ፤
- ↪ ዝሓሸ ማሕበራዊ ግልጋሎትን ወዘተ ዝመሳሰሉ ይርከብዎም።

ሰሓብቲ ኩነታት (ባእታታት) ዝበሃሉ'ዮም።

አስተውሎ!

ኛልጡፍ ዕብዩት ከተማታትን ምክታምነትን ኣብ ምልዋጥን ምምሕደሽን ኣገባብ መነባብር ህዘቢ ይኹን ከባብደዊ ሂወት መነባብር ህዘቢ ዓብዩ ተራ ኣሰዎ። ምስ ምክታምነት ዝርእይ ምትሕወዋስን ምትሕምዘዛቕን ባህልን ልምድታትን ስለዘህልው ኣብ ከይዲ ሰውጢ ይምዕብልዩ። ምክታምነት ሰውጥን ምዕባሰን ባህሊ ዩስዕብዩ። ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዘፈልሱ ሰባት ኣብ ከተማ ብዘሎ ባህሊ ይፅሰውዮም። ኣብ ከተማ ዝነበር ሕብረተሰብ ምስ ካብ ገጠር ዘመጡ ብባህልን ልምድን ብቐሲሱ ዘተሓዋወስ ኣይኮነን። ኣብ ከተማ ዝነበር ሕብረተሰብ ዘማዕብሎ ባህሊ ስልጡንዩ።

ንጥፈት

ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ንወለድኹምን ካልኣት ዓበይቲ ሰባትን ሓቲትኩም ዝርዝር መብርሂ ዕሓፉ።

1. ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝፈልሱ ሰባት ኩሉ ነገር ምቕው ዝኾነሎም ዶ ይመስለኩም?
2. አሰፋፍራን ምንቅስቓስን ህዝቢ ምስ መነባብሮን ከባብደዊ ህይወት ኣገናዚብኩም ዶ ትፈልጡ?
3. ስሉጥ ምዕባላ ከተማታትን ምክታምነትን ካብ ገጠር ናብ ከተማ ንዝፈልሱ (ንዝስደዱ) ሰባት እንታይ ዓይነት ኣሉታዊ ፅልዋ ክህልዎ ከምዝክእል ምስ መሓዙትኩም ተመያየጡ። ዝርዝር ነጥብታት ኣብ ወረቐት ፅሓፉ።
4. ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ወይድማ ካብ ገጠር ናብ ከተማ እንትትግበር ሰባት ካብ ዝነበሩሉን ዝለመድዎን መንበሪ ገዝኦም ሪሕቕምዮም ዝኾኑ።
5. ካብ መንበሪ ገዛ ሪሕቕኻ ምንባር እንታይ ሳዕቤን ክህልዎ ከምዝክእል ተመያየጡሉ።
6. ምክታምነትኩምን ኣብ ሕብረተሰብን ባህልን ክህልዎ ዝክእል ሳዕቤን ግለፁ።

እምበኣርክስ ተምሃሮ ነዞም ዝስዕቡ ኣገደስቲ ነጥብታት ኣብ ከይዲ ምይይጥን ዕዮ ጉጅለን ብዝርዝር ርክዖም። ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝፈልሱን ዝተሰደዱን ሰባት ኩሎም ዕቡቕ ኣይገጥሞምን።

- ↪ ዝተወሰኑ ሰባት ዝተደላደለን ምቕውን ዝኾነ መንበሪ ገዛ፣ ንፁህ ዝስተይ ማይ፣ ዕቡቕ ክፍሊት ዘለዎ ስራሕ ኣብ ምርካብ ይፅገሙ።
- ↪ ምቕው ዝኾነ ኩነታትን ስራሕን መንበሪ ብምስኣን ይሳቐዩ።
- ↪ ብምክንያት ኣብ ገጠር ዝለመድዎን ዝዓበይሉን ባህሊ ኣግባብ መነባብሮ ምስ ኣብ ከተማ ዝርከብ ባህሊ ስርዓት መነባብሮ ስለዝንነፅኩን ይሳቐዩ።
- ↪ ብምክንያት ብዙሓት ሰባት ካብ ገጠር ናብ ከተማ ምፍላጎምን ምስዳዶምን ድማ ኣብ ከተማታት ዝህልው ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ግልጋሎት መንግሥቲ፣ ቀረብ ማይን መንበሪ ኣባይትን ብዝምልከት ሕፅረትን ምዕባብን ይገጥሙዮ።

ብካሊእ መልክዑ ድማ ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝመጡ ስዱዳት ዕቡቕ ዕድል ዝገጥሞም ኣለዉ። ብጣዕሚ ዕቡቕ መጠን ገንዘብ ዝረኽቡን ዕቡቕ ምቕው መነባብሮን ዝመስረቱንኩን ብዙሓት ኣለዉ። ስለዚ ምክታምነትን ልምዳት ከተማታትን ኣዝዩ ዝነኣድን ዝሕፈስን ፀጋታት ሃፍቲ ከምዘለዎም ኹሉ ብተፃራሪኡ ድማ መስካሕካይ ዝኾነ ድኽነትኩምን ዘለዎም እዮም። እዚኦም ክልተ ተፃራርትን ተፃባቢትን ተርእዮታት ዝፋረቐለን ብምኳንን ከተማታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካውን ካብዚ ሓቂዚ ዝተፈለየ ተርእዮ ኣይህልወንን። ስለዚ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝብታት ምብራቕ ኣፍሪካ እንትንርእይ ዝርግሖ ብዝሒ ህዝቢ፣ ኩነታት ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ

ምብራቅ አፍሪካ፣ ምንቅስቃስን ፍሰትን ህዝብታት ምብራቅ አፍሪካ፣ ቅልጡፍ ዕብደት ህዝብን ሳዕቤናቱን፣ ሳዕቤናት ምክታምነት አብ ሕብረተሰብን ባህልን ብዝምልከት ብዝርዝር ተገሊፁ እዩ። ተምሃሮ እዞም አብ ሳዕሊ ዝተሓበሩ ክልስ ሓሳባትን ጭቡጥ ተርእዮታትን ተረዲእኩም ዶ? ሳዕቤናት ምክታምነት አብ ባህልን ሕብረተሰብን ህዝቢ ዘለዎ አሉታውን አዎንታውን ፅልዋ ተመያየጡ።

1.5 ቐልፊ ምክንያታት ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ

ንጥፈት

ተምሃሮ ብዛዕባ ምክንያታት ንኣፈላላይ ኣሰፋፍራን ባህልን ህዝቢ ኣመልኪቱ አብ 5^ይ ክፍለ ዝተምሃርኩምዎ ትዝክሩ ዶ? ህዝቢ አብ ከተማን አብ ገጠርን እንትሰፍሩ እንታይ ረቐሓ መሰረት ዝገብሩ ይመስለኩም? ኣሰፋፍራ ህዝቢ እንታይ ማለትዮ? መነባብሮ ህዝቢ ኸ እንታይ ማለትዮ?

ኣሰፋፍራ ማለት ህዝቢ አብ ሓደ ከባቢ መነባብርኦም ንምክያድ ተኣኪቦም ነናይ ባዕሎም መንበሪ ሰሪሖም ናብርኦም ዘካይድሉ ኣግባብ ዝግለፀሉ ኣምርን ክልስ ሓሳብንዮ። ህዝቢ አብ ሓደ ከባቢ እንትነብሩ ብሓደ መልክዕ ስሕው ኢሎም መንበሪኦም ሰሪሖም ንርኢ ወይድማ ፅዕቕ ኣብዝበለ ኩነታት መንበሪኦም ሰሪሖም እንትነብሩ ንዕዘብ። ህዝቢ አብ ከባቢ መንበሪኦም ካብ ጉጂ፣ ግድግዳ ቀላሚጠስ፣ ህድሞ፣ መንደቕ ወይድማ ዘመናዊ ህንፃ ሰሪሖም ብሓባር እንትነብሩ ንዕዘብ። ከከም ኩነታት ጠባይ ኣየር ድማ ምስሓውን ምፅዓቕን ወይድማ መንበሪ ዝስርሑሎም ባእታታት ይፈላለዩዮም።

ኣሰፋፍራ ህዝቢ ምስ ተፈጥሮአዊ ፀጋ ከባቢ፣ ስነ መሬታዊ ኣቀማምጣ፣ ቀረብ ግልጋሎት ማይ፣ ባህልን መነባብሮን፣ ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ትካላት ምህላዎም ወዘተ ዝመሳሰሉ ጉዳያት ዝውስንዎ ስርዓትዮ። ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ብምክንያት ጠለብ፣ ደጉዓን ቆላን፣ ብራኸን መታሕትን፣ ኢኮኖሚያዊ ኩነታትውን አብ ግምት ብምእታው ኣፈላላይ ይግበርዮ። ተግባራት ኣሰፋፍራን መነባብሮ ህዝቢ አብ ክልተ መልክዕ ሰሊፅኻ ምርኣይ ይክኣልዮ።

1. ገጠርን ከተማን ኢልካ ብተግባራት ኣሰፋፍራን መነባብሮን ምርኣይ
2. ከበሳን (ደጉዓን) መታሕትን (ቆላን) ኢልካ ውን ብኣቀማምጣ ይርኣይ።

ስለዚ ተምሃሮ አብ ገጠርን ከተማን ዘሎ ኣሰፋፍራን መነባብሮ ህዝብን ብጣዕሚ ይፈላለዩዮ። ብተመሳሳሊ ድማ አብ ከበሳን መታሕትን ዘሎ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ኣዕርዩ ይፈላለዩዮ። አብ ከተማ ዘሎ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ብትልምን ኢኮኖሚያዊ ዓቕምን ዝተቐየደ ኾይኑ ፅዕቕ ኣቀማምጣ ዝጠልብዮ። አብ ገጠር ዝርኣይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ድማ ምስ ውልቀ ትሕዝቶ መሬት ዝተኣሳሰር ስለዝኾነ ስሕው ዝበለን ዝተረሓቀንዮ።

መነባብሮ ህዝቢ ድማ ስድራ ዝናበሩሉ መሰረት ኢኮኖሚን ፍልፍል እቶትን፣ ብደረጃ ስድራ ዝህልው ሃፍተ-ገነትን ንክይዱ ዕለታዊ ህይወት ፍልፍል ዝኾነ ፀጋታትን ዝምልከትዮ። መነባብሮ ምስ ዕለታዊ ዓቕሚ ምግብ፣ ንቕልፁ ዝግበር ክንክንን ሓለዋ ጥዕናን፣ ፋይናንሳውን ኢኮኖሚያውን ዓቕሚ ወዘተ ዝምልከትዮ። ንኣብነት መነባብሮ ህዝቢ ገጠር አብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እዩ። አብ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምክንያት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ እንታይ ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ?

ስእሊ 1.21 መነባብሮ ህዝቢ ከተማ ኣብ ትግራይ

ስእሊ 1.22 መነባብሮ ህዝቢ ዓፋር ዝተመስረተሎም

መንቀሊ ምኽንያታት ኣፈላላይ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ኣብ ክልተ መቐጻካ ምርኣይ ይክኣልዮ። እዚኦም ድማ ዝስዕቡዮም፤

1. ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት፤ ኣብ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ከተማን ገጠርን ኣፈላላይ ንምፍጣር መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ንኣብነት ኣቀማምጣ መሬት፣ ሃፍትታት ተፈጥሮ ውሽጢ መሬትን ልዕሊ መሬትን፣ ጠባይ ኣየር፣ ቀረብ ማይ፣ ልምዑነት መሬት፣ ግድሚ መሬት፣ ከውሒ መሬት፣ ወዘተ ክጥቀሱ ዝኽእሉ እዮም።
2. ሰብ ስራሕ ባእታታት፤ ኣብ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ከተማን ገጠርን መንቀሊ ምኽንያታት ዝኾኑ ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ጥራሕ ዘይኮኑስ ሰብ ስራሕ ዝኾኑውን ኣለዉዮም። ሰብ ባዕሉ ዝፈጥሮም ኩነታት መንቀሊ ምኽንያታት ተገይሮም ይውሰዱዮም። ብምኽንያት ደቂ ሰባት ዝውሰዱ ስጉምትታት። እዚ ዝኾነሉ ዝተፈላለዩ ምኽንያታት ኣለዉ፤
  - ሀ. ካብ ፀላኢ፣ ካብ ሓዲጋታት ተፈጥሮን እንስሳትንውን ንምክልኻል ብዝገበር ፃዕሪ ደቂ ሰባት ኣብ ሓዲ ከባቢ ክሰፍሩ ይኽእሉዮም።
  - ለ. ኣብ ከባቢ ብዝርከቡ ግልጋሎታት ንኣብነት ሹቕ፣ ቤት ትምህርቲ፣ ትካል ግልጋሎት ጥዕና፣ ዕዳጋ፣ መንግሥቲ መንገዲ መኪናን ወዘተ ተኸቲሎም ሰባት ይሰፍሩዮም።

ኣብ ከባብታት መዕረፊ ኣውቶቡሳትን ዕዳጋን ዘሎ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ከተማ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ? ፅዑቕ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ምስ ዝተፈላለዩ ንግዳዊ ምንቅስቓሳት ትዕዘቡ። ዕሸላት ከተማታት እንትክትሙ ኽ ኣስተውዒልኩም ዶ ትፈልጡ?

ስእሊ 1.23 ኣብ ከተማታት ትግራይ ዘሎ ጻዕቂ ኣሰፋፍራ

ሓደሽቲ ዝጣየሹን ዕሸላት ከተማታትን ትግራይ እንተሪእና ኣውራ መንገዲ መኻይንን ኣውቶቡሳትን (ኣውራ ጎደናታት) ተኸቲሎም ይኸትሙ። ኣብ ገጠር ዝርከብ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ድማ ኣብ ጎቦታትን ግድምታትን ይበዝሕ ምዃኑ ኸ ተግባራዊም ዶ? እቲ ማይዳ መሬትን ልሙዕ መሬትን ንማሕረስ ስለዝድለይዮ። ጎቦታትን ግድምታትን ኣብዘይብሉ ከባቢ ግና ኣብ ማይዳውን ህዝቢ ከምዝሰፍር ምርድኡ ፅቡቕዮ። ንኣብነት “ዓዲ ጎሹ” ዘለዉ ሰፈርቲ ኣብ ማይዳን ልሙዕ መሬትን እዮም ሰፈሮም። ተፈጥሮኣውን ፊዚካላውን ባእታታት ስለዘዝገደዱ ማለት እዩ። ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኩናማ እንተወሲድና ካብ ካልኦት ከባቢ ትግራይ ይፍለይዮ። ብኸለ መዳዩ ኣሰፋፍራ ህዝቢ እንትርእይ ምስ መነባብሮን ኢኮኖሚያዊ ዓቕምን ዝተኣሳሰረ ይኸውን።

ስለዚ ኣሰፋፍራ ህዝብታት ጥራሕ ዘይኮነ መነባብሮን ባህልንውን ከም ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣፈላላይ ኣለዎዮ። ባህሊ እንታይ ማለትዮ? ባህሊ መግለጺ ኣነባብራን መነባብሮን ህዝቢዮ። ባህሊ ልምድታትን እምነታትን ህዝቢ ዝግለፀሉ እዩ። ዝተፈላለዩ ህዝብታት ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ ባህሊ ኣለዎም። ንኣብነት ባህሊ ህዝቢ ትግራይ፣ ባህሊ ህዝቢ ኦሮሞ፣ ዓፋር፣ ኣምሓራ፣ ሶማላ፣ ኩናማ፣ ኢሮብ፣ ጉራጌ፣ ሲዳማ ወዘተ ተባሂሉ ዝግለፀሉ ከነታት ኣሎ። ኣብ ኣግባብ መነባብሮ፣ ኣመጋግባ፣ ኣከዳድና፣ ስነ ፅባቕ፣ መርዓ፣ ሓዘን፣ ቀብሪ፣ እምነትን ልምድታትን፣ ኣከባብራ በዓላት፣ ኣሰራርሓ ፀጉሪ ወዘተ ዝተፈላለዩዮም። ኣብ ዝተፈላለዩ ኣሰፋፍራን ባህልን ዘለዎም ህዝብታት ድማ ብመንፅር ከተማን ገጠርን ተመሳሳልቲ ባህልታት ከምዘለዉ ኸለ- ኣፈላላይ ዘለዎም ከነታት ድማ ይርእይዮ።

ስለዚ ኣፈላላይ ባህሊ ምስ መነባብሮ ህዝብን ድሕረ ባይትኦምን ዝተኣሳሰሮዮ። መነባብሮ ብደረጃ ስድራ ዝርእይ ስለዝኾነ ምስ ባህልን ኣሰፋፍራን ብቐጥታ ዝተኣሳሰረዮ። ባህልን መነባብሮን ዝተኣሳሰሩ ጉዳያት እዮም። መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ሕርሻ፣ ንግዲ፣ ምርባሕ ከፍትን ካልኦት ኣግባብ ምእላሽ እቶት ስድራን መሰረት ተገይሩ ዝርእይዮ። ንኣብነት መነባብሮ ህዝቢ ገጠር ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳትን ዝተመስረተ እንትኸውን መነባብሮ ህዝቢ ከተማ ድማ ኣብ ንግድን ካልኦት ፍልፍል እቶትን ዝተመስረቲዮም። ብምክንያት ከምዚ ዝመሰለ ከነታት መነባብሮን ባህልን ከተማን ገጠርን ዘተኣሳሰሮም፣ ዘመሳሰሎምን ዘፈላልዮምን ብዙሕ ጉዳይዮ። ገጠርን ከተማን እንትንብል ኣሰፋፍራ ህዝቢ ዘመሳኸት ኾይኑ እዚ ኣሰፋፍራ ገጠርን ከተማን ብብዙሕ መንገዲ ይፈላለይዮ።

ስለዚ ኣብዝሰዕብ ሰደቓ ኣሰፋፍራ ህዝቢ ኣብ ከተማን ገጠርን ብዝምልከት መነባብሮ ቐረቡዮ። ተፈጥሮኣዊ ሃፍተ-ፀጋ፣ እኹል ዝኖብ፣ ማእድናትን ልሙዕ መሬትን ዘለዎም ከባብታት መነባብሮ ህዝቢ ፅቡቕ መሰረት ዘለዎዮ ዝኸውን። ኣብ ዓፋር ሃፍቲ ተፈጥሮ ጨውን እንስሳት ዘቤትን ከምኡውን ሰፊሕ ልምዓት ሕርሻን ኣግማልን መሰረት ህይወት መነባብሮ ህዝቢ ዓፋር ዝውስኑዮም። ኣብ ምዕራብን ደቡብን ትግራይ እንተሪእና ድማ መነባብሮ ህዝቢ ኣብ ሕርሻ፣ ንግድን ሃፍቲ እንስሳትን ዝተመስረተ ኢኮኖሚ ንርእይ። እዚ መነባብሮ ህይወት ስድራ ዝገልፅዮ።

ሰእሊ. 1.24 ኣሰፋፍራ ህዝብ. ገጠርን መንባብርን - ትግራይ

ገጠራት ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት	ከተማታት ዘለዎም አሰፋፍራ ብዝምልከት
<ul style="list-style-type: none"> ✓ ኣብ ገጠር ዘለዉ መንበሪ ገዛውቲ ብጣዕሚ ዝተረገገሩኹም። ✓ ኣብ ሕርሻን ምርባሕ ክፍትን ዝተመሰረተ መነባብሮ ኣሎ። ✓ መንበሪ ገዛውቲ ካብ ዕንጨይቲን እምንን ዝተሰርሑኹም። ✓ ጎረባብቲ ብጣዕሚ ኣብ ዝተረገገሩ ቦታታት እናነበረ ግና ቡብመዓልቲ ይጠያየቹኹም። ✓ ሰብን ናውትን ንምጉዕዓዝ አዕዱግን ካልኣት እንሰጎታትን ይጥቀሙ። ✓ መንበሪ ገዛውትን ህንፃታትን ተቐራሪቦም ብፃዕቂኹም ተሰሪሑም ዝርከቡ። 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ነበርቲ ኣብ ኣብያተ ዕዮ፣ ፋብሪካታት፣ ሹቓትን ውልቀን መንግስታውን ትካላት እናሰርሑ ብዝረኹብዎም እቶታት መነባብሪኦም ይመርሑ። ✓ መብዛሕትኦም መንበሪ ገዛውቲ ካብ ብሎኬትን አእማንን ዝተሰርሑኹም። ✓ ጎረባብቲ ብጣዕሚ ተቐራሪቦም ብፃዕቂ ዝነብሩ እንተኾነውን ኣይጠያየቹን። ኣይፋለጡን። ✓ ነበርቲ ንመንግስቲ ብሽክለታ፣ ሞተር ብሽክለታ፣ ታክሲ፣ መኪና ይጥቀሙ።

መነባብሮን ባህልን ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)ን መታሕት (ቆላ)ን ብዝምልከት ድማ ካብዚ ንታሕቲ ኣብዘለዎ ሰደቓ ብሓፂር ተገለጹሎ።

ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ) ብዝምልከት	ነበርቲ መታሕት (ቆላ) ብዝምልከት
<p>መብዛሕትኦ ግዝ ነበርቲ ከበሳ (ደጉዓ)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ስገም፣ ስርናይን ጣፍን የምርቲ ✓ ዛሕሊ ኣብዘለዎ ከባብታት ደጉዓ ይነብሩ ✓ ቀላሚጦስ፣ ዕሕድን ዓርቃይን ይተኽሉ ✓ ኣባጊዕ የጥርዩ፣ የራብሑ ✓ ካብ ጣፍ፣ ስርናይን ስገምን እንጀራን ሕምባሻን ይስንክቲ፣ ይምገቡ ✓ ፀባ ካብ ላሕሚ ይጥቀሙ ✓ ዛሕልን ቁርን ካብዘለዎ ጠባይ ኣየር ንባዕሎም ንክከላኽሉ ካብ ጡጥ ዝተሰርሑ ክዳውንቲ (ከም ሻማ፣ ብሉኩ፣ ጋቢ፣ ኩታ፣ ኮበርታ ዝመሳሰሉ) ይኸደኑ 	<p>መብዛሕትኦ ግዝ ነበርቲ መታሕት (ቆላ)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)፣ ዳጉሻን ምሻላን የምርቲ ✓ ሃሩርን መቐትን ኣብዘለዎ ከባቢ ኣየር ይነብሩ ✓ ሽባኻ፣ ሳግላ፣ ሰራውን ጭዓን ዝመሳሰሉ ዝርያ ኣካሺያ ይተኽሉ ✓ ኣግማልን ኣጣልን የጥርዩ፣ የራብሑ ✓ ካብ ዕፉን (ምሽላ ባሕሪ)ን ምሽላን እንጀራን ሕምባሻን (ቅጫ) ይስንክቲ፣ ይምገቡ ✓ ፀባ ካብ ኣጣልን ኣግማልን ይጥቀሙ ✓ ንነብሶም ካብ መቐትን ሃሩርን ኩነታት ኣየር ንምክልኻል ቅልል ዝበሉን ፎክስትን ክዳውንቲ ይኸደኑ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ እስኪ ኣብ ሽዱሽተ ጉጅለታት ተመቐልኩም ዝተፈላለዩ ኣሰፋፍራ፣ መነባብሮን ባህልን ህዝቢ ብዝምልከት ተመያየጡ።

ጉጅለ ፩፡ ኣብ ቦሪኽ ቦታታት (ብራኽ ኣብ ዘለዎ ወይድማ ክበሳ) ገጠር ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፪፡ ኣብ መታሕት (ቆላ) ክባብታት ገጠር ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፫፡ ኣብ ቦሪኽ ቦታታት (ብራኽ ኣብ ዘለዎ ወይድማ ክበሳ) ከተማ ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፬፡ ኣብ መታሕት (ቆላ) ክባብታት ከተማ ንዝነብሩ ህዝቢ ዘለዎም ኣሰፋፍራን መነባብሮን ብዝምልከት ንሓደ ቐሽት ኣብነት ወሲድኩም ነንርእስኹም ተመያየጡ።

ጉጅለ ፭፡ ባህልን መነባብሮን ዘለዎም ምትእስሳር ብዝምልከት ብኣብነት እናገለፀኩም ኣረድኡ። ባህሊ ከመይ'ዩ ዝግለፅ? መግለፅታት ባህሊ ብዝምልከት ብዝርዝር ኣረድኡ።

ጉጅለ ፮፡ ባህሊ ህዝቢ ትግራይ፣ ባህሊ ህዝቢ ኩናማ፣ ባህሊ ህዝቢ ኢሮብ፣ ባህሊ ህዝቢ ዓፋርን ባህሊ ህዝቢ ኣምሓራን ብዝምልከት ተመያየጡ። ኣክባብራ በዓል፣ ኣክዳድናን ኣሰራርሓ ፀጉርን፣ እምነትን መነባብሮን መመያየጫ ዛዕባ ግበርዎ። ኣብ ትግራይ ዝፍለጥ ኣሸንዳን ኣብ ክልል ኣምሓራ ዞባ ዋግ ይምራ ዝፍለጥ “ሻደይ”ን ዘለዎም ምምስሳል ሓቲትኩም ተመያየጡሉ።

ኣብ ትግራይ መታሕት (ቆላ) ክባብታት ከተማን ገጠርን ኣብ ወረዳታት ቃፍታ ሑመራ፣ ኣድያቦን ጣንቋ ኣበርገለን ምውሳድ ይክኣል'ዩ። ደጉዓ ክባብታት ትግራይ ብዝምልከት ድማ ሃገረሰላም፣ ኦፍላን እንዳ መኾኒን ምውሳድ ይክኣል'ዩ። ኣብ ኣሰፋፍራን ባህልን ዘለዉ ኣፈላላይ ብዕመቐት ፈትሹ።

እምበኣርክስ ተምሃሮ ብዛዕባ ኣሰፋፍራን መነባብሮን ህዝቢ ብዝበለፀ ብምርዳእ ኣብ ከባቢኹም ዳህሳስ ኣካይዱ። ኣሰፋፍራ ነበርቲ ህዝቢ ከባቢ ቤት ትምህርትኹም ርእዩ። ምስ ወለድኹም ድማ ኣብ ኣግባብ መነባብሮን ምምራሕ ህይወት ስድራን ብዝምልከት ምስ ባህላዊ ትሕዝቶታት ኣመልኪትኩም ተመያየጡ። ካብ ወለድኹም ዝረኽብክዎም ሓበሬታ ናብ ክፍሊ ሒዝኩም ትመፁ'ሞ ምስ ተምሃሮን ወለድን ተመያየጡሉ።

መጠቻ ለሌሎች

ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ዓሰርተኛ። ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጂቡቲ፣ ሶማሊ፣ ኬንያ፣ ኡጋንዳ፣ ቡሩንዲ፣ ሩዋንዳን ታንዛንያን ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ እየን። ሃገራት ቀርኒ አፍሪካ ዝባላ ኣብ ውሽጢ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ይርከቡ። ኣብ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ብዙሓት ኳዕቲ ኣለሻ ኣሰረ ሂወት ጥንታዊ ወዲሰብ ተኻይዶም። ጥንታዊ ደንብ ሰባት ብሃደንን ብምእራይ ፍራምረን ቆፅላመፅልን ኣብዝናበሩሉ ግዘ ኣብ ሓደ ዝተወሰነ ቦታ ኣይቐመጡን ነይሮም። ኩሉ ግዘ ካብ ቦታ ናብ ቦታ ይዘዋወሩ ነይሮም። ሕርሻ ምስጀመሩ ግና ኣብዝተወሰነ ቦታ ሰፊሮም መነባብሮኦም ብቀዋምነት ምምራሕ ጀሚሮም። በዚ ውን ቐሽታት ክምስረታ ጀሚረን። እዘን ቐሽታት ድሕሪ ግዘ ናብ ከተማታት ማዕቢለን። ምምስራት ከተማታት ንምዕባል ካልኦት ስልጣነታት መንገዲ ፀሪገን። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣን ማለት ደቂ ሰባት ካብቲ ኣቐዲሙ ዝፀንሐ ኣብ ሃደንን ምእካብ ፍራምረን ዝተመስረተ ድሑር መነባብሮ ወዲኦም ናብ ዝለዓለን ኣብ ከተማታት ዝተመስረተን ምዕቡል ናብራ ዝተሰጋገሩሉ ኣገባብ መነባብሮ ጠሚሩ ዝገልፅ እዩ።

ስልጣን ጥንታዊ ደንብ ሰባት ኣብ ከተማ ምንባር ምስጀመሩ ካብ እዋን ናብ እዋን እናማዕበለ ዝመፀ ኣገባብ መነባብሮ ደቂ ሰብ ዩ። ምስዚ ብዝተኣሳሰረ ድማ ምምዕባል መንግስታት፣ ምዕባል ንግድን እደ ጥብብን፣ ምዕባል ጥብብ ፅሕፈት፣ ምዕባል ሃይማኖት፣ ምዕባል ስነ ፍጥነት ፍቅር፣ ምዕባል ሕርሻ፣ ኣብ ደርብታት ምምቃል ሕብረተሰብ ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ምስ መነባብሮ ከተማ ዝተኣሳሰሩ ተወሰኹቲ መግለፅታት ስልጣን ውን ኣለዉ። ንኣብነት ዝማዕበለ ፅሑፍ፣ ኣብ ፅኑፅ ውዳብ ዝተመስረተ መንግስቲ፣ ፍልጠት ቴክኖሎጂን ሓፂን መፂንን፣ ስርፀት ስነ ጥብብ ፍቅር፣ ፍቅር፣ ኣብ ተግባር ዝውዓለ ሳይንስን ሒሳብን፣ ምትእትታው ቴክኖሎጂ ሕርሻ ወዘተ ይጥቀሱ።

ኣብ ዓለምና ጥንታዊ ስልጣን ኅሊሁ ክረክ ዝጀመረ ኣብ ከባቢ 3500 ዓመተ ዓለም እዩ። ካብዚ እዋን ጀሚሩ ስልጣን ብቐፃልነት እናማዕበለ ዝመፀ ታሪካዊ ተርእዮ እዩ። ብምኳኑ ውን ጥንታዊ ስልጣነታት ኣብ ዝተፈላለዩ ክፍለ ዓለማት ማዕቢሎም ከምዝነበሩ ዝፍለጥ እንትኸውን ኣብ ሰሜናዊ ምብራቅን ምብራቅ አፍሪካን ጥንታዊ ስልጣነታት ዝማዕበሉሎም ንኣብነት ግብፂ፣ ኑብያ፣ ሚሮዌ፣ ኩሽ፣ ኣኸሱምን ዚምባብዌን ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ኣብ አፍሪካ ጥንታዊ ስልጣን ዝማዕበለሎም ከባብታት ንሸንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ዝርከብ ሰሜናዊ ምብራቅ አፍሪካን ምብራቅዊ አፍሪካን ማእኸል ዝገበረዩ ነይሩ። ካብዚኦም እቲ ሓደ ኣብ 3100 ዓመተ ዓለም ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ጀሚሩ ንሸንጥሮ ሩባ ናይል ተኸቲሉ ኣብ ግብፂ ማዕቢሉ ዝነበረ ጥንታዊ ስልጣን ይርከብ። ካብ ግብፂ ናብ ኣንፊት ደቡብ ድማ ጥንታዊ ስልጣን ኑብያን ኣኸሱምን ማዕቢሎም ነይሮም።

ኑቢያውያን ካብ ከባቢ 3000 ዓ.ዓ ጀሚሩ ኣብ ገማግም ሩባ ናይል መንደራት መስሪቶም ይነብሩ ነይሮም። ኣብ ዓለምና ብቀዳምነቶም ካብዝፍለጡ ሓደ ዝኾነ ጥንታዊ ስልጣን 'ውን ኣማዕቢሎም። ኑቢያውያን እዚ ስልጣን ንኸማዕቡሉ ሩባ ናይል ዝለገሶም ዘይነፅፍ ቀረብ ማይን ልሙዕ ሓመድን ኣስተዋፅኦ ገይሩ እዩ። ጥንታዊ ስልጣን ኩሽ ድማ ካብ 2000 - 350 ዓ.ዓ ኣብ ከባቢ ሸንጥሮ ናይል ኣብ ሰሜናዊ ምብራቅ ሱዳን ማዕቢሉ ዝነበረ እዩ። መብዛሕትኦም ጥንታዊ ስልጣነታት እንትርኣዩ ሸንጥሮታትን ሩባታትን ተኸቲሎም ሕርሻ መሰረት ገይሮም ዝማዕበሉ እዮም። መልዕሊ ጥንታዊ ስልጣን መንግስቲ ኣኸሱም ግና ኣብ ሸንጥሮታትን ሩባታትን ዝተመስረተ ኣይኮነን። ኣብ ምዕባል ኢደ ጥብብን ስነ ጥብብን ከምኡ ውን ንግዲ ውሽጢ ዓድን ወፃኢን ማእኸል ገይሩ ዝማዕበለ ስልጣን ዩ። ኣኸሱም ካብ ከባቢ 100 ዓ.ም ጀሚሩ እናማዕበለ ዝነበረ ማእኸል ጥንታዊ ስልጣን ሃገርና ውን እዩ። ጥንታዊ ስልጣን ኣኸሱም ኣብዝለዓለ ብርኪ በፂሑ ዝነበረሉ እዋን ኣብ 6^ይ ክፍለዘመን እዩ። ኣብዚ እዋንዚ መንግስቲ ኣኸሱም ንቀይሕ ባሕሪ ተሳጊሩ ክሳብ ደቡባዊ

ስዑድ ዓረብያ ግዝኣቱ የስፋሕፍሕን የጋፍሕን ነይሩ። ብቐይሕ ባሕሪ ይካየድ ዝነበረ ንግዲ ወፃኝን ልውውጥን ውን ብዝለዓለ ብርኪ ይቆፃፀር ነይሩ። ስለዚ ጥንታዊ ስልጣን ኣኸሱም ማዕቢሊ ዝነበረሉ እዋን ካብ 1^ይ ክሳብ 7^ይ ክፍለዘመን ኣብዝነበረሉ እዋንዮ።

ሓድግታት ዝበሃሉ ንነዊሕ እዋን ታሪኽ ዘለዎምን ውፅኢት ስራሕቲ ጥንታውያን ወለዲ ዝኾኑን እዮም። ሓድጊ ብኣሰራርሕኡ ዘደንቑ ውፅኢት ስራሕ ሕሉፍ ሕብረተሰብ እዩ። ሓድግታት ወለድና ድልየቶም ንኸማልኡ ኢሎም ኣብ ዝፍፅምዎም ምንቅስቓሳት ዝተፈጠሩን ሓዲጎምልና ዝኸዱን እዮም። ሓድግታት ቁሳውን መንፈሳውን ተባሂሎም ኣብ ክልተ ዝምደቡ እንትኸውን ሕዚ ግና ብዛዕባ ቁሳዊ ሓድግታት ጥራሕ ኢኹም ትመሃሩ። ስለዚ ሓድግታት ሕሉፍ ሕብረተሰብ ቁሳውን መንፈሳውን ድልየቶም ንምምላእ ኢሎም ዝሰርሕዎም ወይድማ ዝመሃዝዎም ቁሳቁስ፣ ናውቲ ወዘተ እዮም። ኣብ ዓለም ብጣዕሚ ኣገደስትን ክዕቀቡ ኣለዎምን ተባሂሎም ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ትካል ትምህርትን፣ ሳይንስን ባህልን (ዩኔስኮ)ዝተመዝገቡ ልዕሊ 800 ዝኾኑ ዓበይቲ ታሪካዊ ሓድግታት ኣብ 137 ሃገራት ኣለዉ። ኣብ ዝተፈላለዩ ካብብታት ኣፍሪካ ብዙሓት ዘደንቑ ሓድግታት ኣለዉ። መብዛሕትኦም ሓድግታት ዝርከቡ ጥንታዊ ስልጣን ኣዝዮም ማዕቢሊም ኣብዝነበሩሎም ክባብታት እዮም። ካብዚ ብተወሳኺ ግና ኣብ ደቡብ ኣፍሪካን ሞዛምቢክን ወዘተ መርኣያታት ጥንታዊ ስልጣን ዝኾኑ ሓድግታት ኣለዉ። ኣብ ሃገርና ብፍላይ ድማ ኣብ ትግራይ ኣዝዮም ብዙሓት ሓድግታት ይርከቡ። ሓድግታት ንዝርከቡሉ ሃገርን ህዝብን ጥራሕ ዘይኮነስ ንኹሉ ረብሓ ኣለዎም። ብዛዕባ ኩነታት መነባብሮ ቀዳሞት ወለድና መረዳእታ ዝህቡና እዮም። ጥንታዊ ስልጣነታት ዝነበሮም ትሕዝቶን ምዕባለን እንመሃረሎም እዮም። ባህልን ሃይማኖትን ከምኡ ውን ሃፍቲ ሃገርን ኩርዓትን ዝዕቀቡሎም እዮም። ሓድግታት መግለፂ መንነት ህዝብን መለለይን ውን እዮም። ሓድግታት መግለፂ ስልጣነን ባህልን እዮም። ስለዝኾነ ድማ ፍልፍል ታሪኽን ባህልን ጥራሕ እዮም ዘይኮነስ ብግቡእ እንትዕቀቡ ፍልፍል እቶት ሃገር ውን እዮም። ብዙሓት ኅብነይትታን በፃሕትን ይመፁ፣ መዘናግዲ ኾይኖም የገልግሉ።

ምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ልሙድ ተርእዮዮ። ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ብበዝሒ ዝገብሮ ምንቅስቓስ “ፍልሰት ህዝቢ” ይበሃል። ብተፈላለዩ ምክንያታት ህዝቢ ካብ ሓደ ከባቢ ናብ ካሊእ ከባቢ ይንቀሳቐሱዮም። ከምዚ ዓይነት ተርእዮ ንዘመናት ዝፀንሖዮ። ህዝቢ ሓደ ከባቢ ብተፈላለዩ ምክንያታት ካብ ትውልዲ ዓዶም ናብ ካሊእ ከባቢ ይፈልሱ፣ ይስደዱን ይንቀሳቐሱ ነይሮም። መንቀሊ እዞም ተርእዮታት ዝኾኑ ተፈጥሮአዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ከባብያዊ፣ ፖለቲካውን ማሕበራውን ምክንያታት ኣለዉ። ስለዚ ምንቅስቓስ፣ ፍልሰትን ስደትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ወይድማ ሃገር ኣብ ኣርባዕተ ባእታታት መቐልካ ምርኣይ ይከኣልዮ።

1. ህዝባውን ተፈጥሯውን መሰረት ዘበግስዎም፣
2. ውልቃዊ ድልየት ዘንቅድዎም፣
3. ፖለቲካዊ ውሳኔ መንግስቲ ዘበግስዎምን
4. ኩናትን ቅልውላዎትን ዘበግስዎም እዮም።

ኣብ ሓደ ሃገር ኣብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነብር ጠቕላላ ህዝቢ ተቐፂሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለፂ በዝሒ ህዝቢዮ። ኣብ ዓለም በዝሒ ህዝቢ ብቐልጡፍ እናዓበዩ ዝርከቡሎም ኣብ ዘይማዕበሉ ሃገራት እንትኸውን ብፍላይ ሃገራት ኣፍሪካ ድማ ብዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ቅድሚት ይስርዓ። በዝሒ ህዝቢ ዝግበጥ ኣብ ሞንጎ ዝውለዱ ህፃናትን ዝሞቱ ሰባትን ዘሎ ኣፈላላይ ብምንፅፃር እዩ። ቐልጡፍ ዕብየት በዝሒ ረብሓ ኣለዎ ከምዝበሃለሉ ኹሉ ጉድኣት ውን ኣለዎዮ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ብኢኮኖሚ፣ ማሕበራውን ባህላውን ድሕረባይታ ንዘይማዕበሉ ሃገራት ኣፍሪካ ብፍላይ ድማ ንሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣዝዮ ዝለዓለ ጉድኣት ኣለዎ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፍ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ምብራቅ ኣፍሪካ	ንሃገራት ቀርኒ ኣፍሪካ ወሲኹ ብድምር ዓሰርተ ሃገራት ዝርከቡሉ ከባቢ ኣህጉርና (ክፍለዓለምና) እዩ። ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ጂቡቲ፣ ኢትዮጵያ፣ ሶማሊያ፣ ኬንያ፣ ሩዋንዳ፣ ቡሩንዲ፣ ኡጋንዳን ታንዛንያን።
2 ዶብ	ወሰን፣ ንኸልተ ሃገራት ወይድማ ቦታታት ዝፈልይ ተፈጥሮአዊ ወይድማ ሰብ ስራሕ መስመር።
3 ክፍለዓለም	ንፁር ዶብ ዘለዎን ብዙሓት ሃገራት ዝሓቆፈን ኣዝዩ ሰፊሕ ክፋል መሬት ዓለምና።
4 ወቅያኖስ	ዝለዓለ ስፍሓት ዘለዎ ማያዊ ኣካል ክፋል ዓለምና።
5 እምባ	ካብ ከባቢኡ ብዝተፈለየ መንገዲ ልዕል ኢሉ ካብ ፀፍሒ ባሕሪ ዝለዓለ ብራኽ ዘለዎ ቅርፂ መሬት።
6 ገቦ	ካብ እምባ ትሕት ዝበለ ብራኽ ዘለዎ ቅርፂ መሬት።
7 ኸበሳ	ዝባኑ ሜዳ ዝኾነ እምባ።
8 ጥንታዊ ስልጣን	ደቂ ሰባት ካብቲ ኣቐዲሙ ዝፀንሐ ኣብ ሃደንን ምእካብ ፍረምረን ዝተመሰረተ ድሑር መነባብሮ ወፂኦም ናብ ዝለዓለን ኣብ ከተማታት ዝተመሰረተን ምዕቡል ናብራ ዝተሰጋገሩሉ ኣገባብ መነባብሮ ጠሚሩ ዝገልፅ እዩ።
9 ሩባ ናይል	ካብ ቃላይ ቪክቶርያን ቃላይ ጣናን ዝብገሱ ክልተ ሩባታት ኣብ ከተማ ካርቱም ተራኺቦም ሓደ ምስኮኑ ብግብዒ ገይሩ ናብ ባሕሪ ሜዲተራንያን ዝኣትው ነዊሕ ርሕቕት ዝጓዓዝ ሩባ እዩ።
10 ሓድጊ /ሓድግታት	ሓድግታት ዝበሃሉ ናይ ነዊሕ እዋን ታሪኽ ዘለዎምን ውፅኢት ስራሕቲ ጥንታውያን ወለዲ ዝኾኑን እዮም።
11 ኑቢያ	ካብ ግብዒ ንኣንፊት ደቡብ ይርከብ ዝነበረ ግዝኣት። እዚ ኣብ ናይ ሎሚ ሱዳን ዝነበረ ጥንታዊ ግዝኣት እዩ።
12 ጥንታዊ ኣክሱም	ኣብ ሰሜናዊ ክፋል ሃገርና ካብ 100 ዓ.ዓ ክሳብ ዓስራይ ክፍለዘበን ዝነበረን ማእኸል ስርወ ንግስንኡ ኣብ ኣኸሱም ዝነበረን ምዕቡልን ውሩይን መንግስቲዮ።
13 ወቅር ኣብያተ ክርስትያን	ኣብ ግድሚ ወይድማ እምባታትን ኅቦታትን ካብዝርከቡ ክውሕታት ተፈልፊሎምን ተፀሪቦምን ዝተሰርሑ ኣብያተ ክርስትያናት።
14 ተፈጥሮዊ ባእታታት	ኩነታትን ጠባይን ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርክቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ።

15 ሰብኣዊ ባእታታት

ማእኸል ምምሕዳር፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቃሳትን ንጥፈታትን፣ ማሕበራዊ መሰረተ ልምዓት ወዘተ ዝመሳሰሉ'ዮም።

16 ፍልሰት ህዝቢ

ምንቅስቃስ ህዝቢ ማለት'ዩ። ብተፈላለዩ ምክንያታት ካብ ዝነበሩሉ ትውልዲ ዓዶም ናብ ካሊእ ካባቢ ምስዳድን ምንቅስቃስን እዩ። ብምክንያት ድርቁ ምግብን ማይን ኣለሻ ህዝብታት ካብ ከባቢኦም ናብ ካሊእ ቦታ ክንቀሳቐሱ ይኸእሉ።

17 በዝሒ ህዝቢ

ኣብ ሓደ ሃገር ኣብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነበር ጠቕላላ ህዝቢ ተቆጻሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለጺ'ዩ።

18 ፍገረ መሬት

ዝናብ እንትውቅዕ ኣብ ላዕለዎይ ክፋል መሬት ዝርከብ ሓመድ እናንሕጎሐ ዕርግርግ ኣቢሉ እንትወስዶ ማለት'ዩ።

19 ምክታምነት

ኣብ ከተማ ዝነበር በዝሒ ህዝቢ፣ ዝርግሐ መሰረተ ልምዓት፣ ዘመናዊ ህንፃታት፣ ስሉጥ ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ቀረብ ግልጋሎት ማይ፣ ትምህርትን ጥዕናን፣ ግልጋሎት ቴሌኮሙኒኬሽንን መራኸብቲ ቴክኖሎጂን፣ ዝሓሸ ዕድል ስራሕን መነባብሮን፣ ከባብያዊ ሓለዎን ዕርዮት ምስ ዕባቕ፣ ቀረብ ሓይሊ መብራህትን መዘናግዕታትን ወዘተ ብዝሓሸ ኣገባብን ሰለጤንን ምህላዎምን ምቕሉል መነባብሮ ምህላዉን ዝገልፅ'ዩ።

20 ኣሰፋፍራ ህዝቢ

ኣብ ሓደ ከባቢ መነባብርኦም ንምክያድ ተኣኪቦም ነናይባዕሎም መንበሪ ሰሪሖም ናብርኦም ዘካይድሉ ኣግባብ ዝግለፀሉ ኣምርን ክልስ ሓሳብን'ዩ።

21 ከበሳ

ኣብ ዝለዓለ ብራኽ ከባብታት ዝርከብ መይዳ

22 መታሕት

ኣብ ዝተሓተ ብራኽ ከባብታት ቆላ ዝርከብ

መጠቻ ስሌት ሕተታት

ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ሕተታት ካብዝተውሃቡ መማረፅታት ዝበለፀ ትኽክል ዝኾነ መልሲ ምረፁ።

1. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሕ ህዝቢ ዘለዎ ሃገር መንያ?

- ሀ. ኬንያ
- ለ. ታንዛንያ
- ሐ. ሱዳን
- መ. ኢትዮጵያ

2. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ውሑድ በዝሒ ህዝቢ ዘለዎ ሃገር መንያ?

- ሀ. ሶማሊያ
- ለ. ሱዳን
- ሐ. ኢትዮጵያ
- መ. ጂቡቲን

3. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝገፍሑን ዝለዓለን ስፍሓት መሬት ዘለዎ ሃገር መንያ?

- ሀ. ሱዳን
- ለ. ታንዛንያ
- ሐ. ኢትዮጵያ
- መ. ኬንያ

4. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝነኣሰ ስፍሓት መሬት ዘለዎ ሃገር መንያ?

- ሀ. ናይታንዛንያ
- ለ. ቡሩንዲ
- ሐ. ታንዛንያ
- መ. ጂቡቲ

5. ካብ 2,505,813 ትርብዒት ኪ.ሜ. (ኪሜ²) ስፍሓት መሬት ዘይነኣሰን 16.9 ዓዕቂ በዝሒ ህዝቢ ዘለዎን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ትርኩብን ሃገር መን እያ?

- ሀ. ታንዛንያ
- ለ. ኢትዮጵያ
- ሐ. ሱዳን
- መ. ኡጋንዳ

6. ካብዞን ዝስዕባ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ ዓዕቂ ህዝቢ ኣብ ሓደ ትርብዒት ኪ.ሜ (ኪሜ²) ዘለዎ ሃገር መን እያ?

- ሀ. ታንዛንያ
- ለ. ኢትዮጵያ
- ሐ. ሱዳን
- መ. ናይታንዛንያ

7. ካብዞን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ስሕው ዝበለን ውሑድ ዓዕቂ ህዝብን ዘለዎ ሃገር መን እያ?

- ሀ. ኬንያ
- ለ. ጂቡቲ
- ሐ. ሶማሊያ
- መ. ኤርትራ

8. ካብዞም ዝስዕቡ ሓሳባት ከበሳታትን ደጉዓታትን ብትኽክል ዘይምልከት “ጌጋ” ሓሳብ ፍለይ።

- ሀ. ንልምዓት ሕርሻ፣ ዘራእትን ምርባሕ ሃፍቲ እንስሳት ምቕው ዝኾነ
- ለ. ዛሕሊ፣ እኹል መጠን ዝኖብን ንመነባብሮ ምቕውን እዩ
- ሐ. ካብ ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ነፃ እዩ።
- መ. መልሲ የለን።

9. ንቆላን መታሕትን ከባብታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝምልከት “ትኽክል ዘይኮነ” ወይድማ “ጌጋ” ሓሳብ ዝኾነ ፍለይ።

- ሀ. ሓያል ሙቕት፣ ሃሩርን ደረቕ ጠባይ ኣየር ኣለዎም።
- ለ. ዝተፈላለዩ ሕማማት ቆላን ትሮፒካልን ብበዝሒ ይርከቡ።

ሐ. ዓሶ፣ ትኩሳት (ረስኒ)፣ ዓሶ ሓንጎል፣ ሕማም ድቃስ፣ ኢንፎሊዌንሳ ወዘተ ካብዝመሳሰሉ ሕማማት ነፃ እዮም።

መ. ኩሎም ትኸክል መልሲ እዮም።

10. ንምንቅስቃስ፣ ፍሰትን ስደትን ህዝቢ ሓደ ከባቢ ወይድማ ሃገር ምኽንያት ዝኾነ ፈሊኹም ኣመልክቲ

ሀ. ህዝባውን ተፈጥሯውን መሰረት ለ. ኩናትን ቅልውላዎትን

ሐ. ፖለቲካዊ ውሳኔ መንግስቲ መ. ኩሎም ትኸክል መልሲ እዮም።

11. ህዝቢ ትግራይ ብ1977 ዓ.ም. ዝተሰደደሎም ከባብታት ፍለይ?

ሀ. ወለጋ ለ. ጋምቤላ

ሐ. ሱዳን መ. ኩሎም መልስታት'ዮም

12. ኣብዝሓለፉ ዓሰርተ ዓመታት ብዝኾነ ዓይነት ፖለቲካውን ተፈጥሮኣውን ወይድማ ብዘስገድድ ኩነታት ህዝቢ ዓምደ ሰፊሕ ምንቅስቃስ ዘይገበረላ ሃገር ኣመልክት።

ሀ. ታንዛኒያ ለ. ሶማሊያ ሐ. ሱዳን

መ. ፍዋንዳ ሰ. ኡጋንዳ

13. መንቀሊ ምኽንያት ምንቅስቃስ (ፍልሰት) ህዝቢ ኦሮሞ

ሀ. ጠለብ ልሙዕ ተሓራሳይ መሬት ለ. ሕድሕድ ኩናትን ቅልውላውን

ሐ. ኣለሻ መግሃጫ (ጋህዒ) መሬት መ. ሀን ሐን መልሲ እዮም

ለ. ካብዞም ዝስዕቡ መንቀሊ ምኽንያታት ምንቅስቃስን ፍልሰትን ህዝቢ ብምርኣይ ብኣዎንታውነት ንዝግለፁ “1” ብኣሉታውነት ንዝግለፁ ድማ “2” ዕሓፉ፡

___ ዕድል ስራሕ ንምርካብ፤	___ መነባብሮ ሕርሻ ንምድንፋዕ፤
___ ትምህርትን ክእለትን ንምጥራይ፤	___ ምብትታን ስድራ፤
___ ምፍንቓልን ምዝንባልን ናብራ	___ ዘይምርግጋዕን ሻቕሎትን
___ ምግብን መፅለልን ንምርካብ፤	___ ጎንዒ ባህልታትን ልምድታትን፤
___ ካብ ስቅያት ጥምየትን ድርቅን ንምንጋፍ፤	___ ተሓራሳይ ልሙዕ መሬት ንምውናን፤
___ ቅልውላው ማሕበረ-ፖለቲካውን ኢኮኖሚያውን	___ ቅልውላው መንነት፤
___ ካብ ሓደጋ ኩናት ዕቕባ ንምርካብን፤	___ ስእነት መፅለልን ምግብን
	___ ዝተመዛበለን ዝተፈናቐለን ናብራ ንምድልዳልን

ሐ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ትኸክል ንዝኾኑ ‘ሓቂ’ ትኸክል ንዘይኾኑ ድማ ‘ሓሶት’ እናበልኩም መልሲ ሃቡ፡

1. ኣብ ዓለም ብጣዕሚ ኣገደስትን ክዕቀቡ ኣለዎምን ተባሂሎም ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ትካል ትምህርትን፣ ሳይንስን ባህልን (ዩኔስኮ) ዝተመዝገቡ ልዕሊ 800 ዝኾኑ ዓበይቲ ታሪካዊ ሓድግታት ኣብ 137 ሃገራት ኣለዉ።
2. ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብደረጃ ኣህጉር ካብዘለዎ ሃገራት ውሽጢ ኣዝዩ ብዙሕ (ዝለዓለ) በዝሕን ፃዕቕን ህዝቢ ኣለዎን።

3. ተፈጥሮአዊ ባእታታት ዝገልፁ ኣብነታት ከም ጠባይ ኣየር፣ ኣቀማምጣ መሬት፣ ብራኽ፣ ልምዑነት መሬት፣ ቀረብ ማይ፣ ከባብያዊ ጥዕና፣ ሃፍቲ ተፈጥሮ፣ ማእድን፣ ስነ መሬታዊ መርክቦ፣ ወዘተ ዝመሳሰሉ እዮም።
4. ቀንዲ ሰብአዊ ባእታት ንዝበሃሉ ዝገልፁ ኣብነታት ከም ማእኸል ምምሕዳር፣ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቓሳትን ንጥፈታትን፣ ማሕበራዊ መሰረተ ልምዓት፣ ስርዓት ምንቅስቓስ ህዝቢ ዝመሳሰሉ ዝጥቀሱ እዮም።
5. ከበሳታትን ደጉዓታትን ንምንባርን መነባብሮን ወዲሰብን ኣዝዩ ምችው ዝኾነ ጠባይ ኣየር ስለዘለዎም ዝለዓለ በዝሒ ህዝቢ ይነብረሎምን ይርከቦሎምን።
6. ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ከባቢ ዓበይቲ ሃይቃት፣ ገማግም ባሕሪ፣ ሃፍታም ከባብታት ሩባታትን ውቅያኖሳትን ዝለዓለ በዝሒን ፀቕጥን ህዝቢ ይርከብ።
7. ብመሰረት ሃገራዊ መረዳእታ ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእኸላይ ስታቲስቲክስ 49.54 ሚኢታዊ ህዝቢ ኢትዮጵያ ደቂ ተባዕትዮ እዮም።
8. ካብ ሞንጎ ህዝቢ ኢትዮጵያ 16.08 ሚኢታዊ ዝኸውን ኣብ ከተማታት ዝነብርዮ።
9. ብመሰረት ሃገራዊ መረዳእታ ኤጀንሲ ብሄራዊ ማእኸላይ ስታቲስቲክስ 49.26 ሚኢታዊ ህዝቢ ትግራይ ደቂ ተባዕትዮ እዮም።
10. ካብ ሞንጎ ህዝቢ ትግራይ 19.55 ሚኢታዊ ዝኸውን ኣብ ከተማታት ዝነብርዮ።
11. ኣብ ከተማታት ትግራይ ካብዝነብሩ በዝሒ ህዝቢ ውሽጢ 52.75 ሚኢታዊ ዝኾና ደቂ ኣንስትዮ እዮን።
12. ካብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ መጠን ዕብዮት ህዝቢ ዘለዎ ሃገር ኢትዮጵያ እያ።
13. ካብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝተሓተ መጠን ዕብዮት ህዝቢ ዘለዎ ሃገር ኤርትራ እያ።
14. ድልየት ትምህርቲ፣ ዕድል ስራሕ፣ ሓዱሽ ኣግባብ መነባብሮን ኣብ ስራሕ ንግዲ ንምውፋርን ዝመሳሰሉ ምኽንያታት ንምንቅስቓስን ፍልሰትን ህዝቢ መሰረታዊ ጉዳያትዮም።
15. ምዕቡል ኢኮኖሚያዊ መሰረት ንዘይብሎም ሃገራት ቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ንዝለዓለ ስእነት ስራሕ ዘሳጥሕን ንመሰክሕ ማሕበራዊ ቅልውላው ዘቃልዕን እዩ።

መ. ነዞም ዝሰዕቡ ሕቶታት ትኽክለኛን ዘየማትእ ቅኑዕን መልሲ ሃቡ።

1. መግለጺ ጥንታዊ ስልጣነታት ኣፍሪካ ዝኾኑ ብሙልኦም ብዝርዝር ግለፁ።
2. ጥንታዊ ስልጣነታት ማዕቢሎም ዝነበሩሎም ከባብታት ኣፍሪካ ብዝርዝር ግለፁ።
3. ነገስታት ጥንታዊ ግብጺ ዝነበሮም መፀውዒ እንታይ ይበሃል?
4. ስሉስ ኩርናዕ ቅርጺ ሒዙ ዝተሃንፀ መቓብር ነገስታት ግብጺ እንታይ ይበሃል?
5. ጥንታዊ ግብጺውያን ዘማዕበልዎ ስእላዊ ስነ ፅሑፍ እንታይ ይበሃል?
6. ማእኸል ጥንታዊ ስልጣነ ኑብያ (ኩሽ) ዝነበሩ ክልተ ከተማታት ግለፁ።
7. ማእኸል ዘደንቑ ሓድግታት ታሪኽን ባህልን ሃገርና ዝኾኑ ኣርባዕተ ከተማታት ግለፁ።
8. ኣብ ትግራይ ነዊሕ ዕድመ ዘለዎ ታሪካዊ ቤተክርስቲያን መንዮ?
9. ካብ ዘደንቑ ሓድግታት ታሪኽን ባህልን ክልልና እንተወሓደ ሰለስተ ግለፁ።
10. ኣብ ሃገርና ካብዝርከቡ ውቅር ኣብያተ ክርስቲያናት ሓሙሽተ ጥራሕ ግለፁ።

11. ኣብ ሃገርና በዝሒ ህዝቢ ብዕሊ ጃዲሩ ብዎታ፣ ብዕድመ፣ ብከተማን ገጠርን ብኣካላዊ ብቕዓት፣ ብደረጃ ትምህርቲ፣ ምስ ጥዕና ብዝተኣሳሰረ ኩነታት፣ መጠን ውልደትን ሞትን፣ በብዓመቱውን እናወሰኸ ዝኸይድ ክንደይ ከምዝኾነን መረዳእታ እናፀብፀብ ዕላዊ ዝገብር መንግስታዊ ትካል መን ተባሂሉ ይፍለጥ?
  12. ኣብ ታሪኽ ሃገርና ክንደይ ግዘ ብብሄራዊ ደረጃ ጅፀራ ህዝቢ ተኻይዱ? መዓዘን መዓዝዮ ተኻይዱ ነይሩ?
  13. በዝሒ ዝውለዱ ህፃናትን መጠን ምውላድ እኖታትን እናነከየ እንተኾነውን ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ይውስኽሎ። ንምንታይ?
  14. ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሕብረተሰብን ሃገርን ዘስዕብዎ ዓበይቲ ጉድኣትን ዕዕንቶን ነቶም ቀንዲ ዝበሃሉ ብዝርዝር ግለፅ።
  15. ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ሃገር ካብዝፈጥርዎም ፀቕጢ ማሕበራዊ ግልጋሎታት ነቶም መሰረታዊ ዝበሃሉ መግለፅታት ግለፅ።
  16. መግለጺ (መርኣያ) ፀገማት ምጉሕንሕን ብርሰትን ተፈጥሮኣውን ከባብያውን ሃፍታት ንዝኾኑ ሑሙሽተ ግለፅ።
  17. መግለጺ ምኽታምነትን ምዕባለ ከተማን ዝኾኑ ኣብነታት ጥቕስ።
  18. ኣብ ገጠራት ንዝነብሩ ሰባት ናብ ከተማ ንክስደዱን ንክፈልሱን ምኽንያት ምንቅስቓሶም ዝኾኑ ደፋእቲ ኩነታት ገጠር ግለፅ።
  19. ኣብ ከተማታት ዝርከቡ ሰሓብቲ ሓይሊሰብ ገጠራት ዝኾኑ ኣብነታት ግለፅ።
  20. ካብ ገጠራት ናብ ከተማ ምስተሰደዱ ሰባት ክገጥሞም ዝኸእል ፅቡቕ ዝኾኑን ፅቡቕ ዘይኮኑን ኩነታት መነባብሮ ብዝርዝር ግለፅ። ኣረድእ።
- ሰ. ነዞም ዝስዕቡ ኣብ ትሕቲ 'ሀ' ዝርከቡ ዝርዝራት ምስ ኣብ ትሕቲ 'ለ' ዝርከቡ ኣዛምዱ።**

ሀ	ለ
1. ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኣኸሱም	ሀ. ብዘይጭቃ ዝተሰርሐ ቤተፀሎት
2. ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ግብጺ	ለ. ሰዓብቲ ነብይ መሓመድ ዝተዓቕቡሉ
3. ዘመነ ጥንታዊ ስልጣነ ኑቢያ (ኩሽ)	ሐ. ሬሳ ንኸይፈርስ ዝከላኸል መድሓኒት
4. ፒራሚድ	መ. ካብ 2000 - 350 ዓመተ ዓለም
5. ሂሮይግሎፊክስ	ሰ. ካብ 3500 - 2000 ዓመተ ዓለም
6. ፓፒረስ	ረ. ካብ 1 ^ይ - 6 ^ይ ክፍለ ዘመን
7. መሚ	ሸ. ስሌስ ኩርናዕ መቓብር ነገሰታት
8. መስጊድ ነጋሽ	ቀ. ስእላዊ ስነ ፅሑፍ ግብፃውያን
9. ምኽራብ የሓ	በ. ወደብ ንግዲ ኣክሱማውያን
10. ወደብ ኣዱሊስ	ተ. ንመፅሐፊ ከም ወረቐት ዘገልገል

ምዕራፍ ክስተ

መንበሪና ዝኾነት ምድሪ

ውዕኢታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዙይ ምዕራፍ ምስ ተምሃርኩም:-

- ⊕ ክፍለ ዓለማትን ማደዊ ኣካላትን ዓለምና ተሰልዩ፤
- ⊕ ጨው ዘይብሉ ማደን ማደ ባሕርን ተነፃፅሩ፤
- ⊕ ቀንዲ መፍሰይ ገፅታት መሬት ምብራቕ ኣፍሪካ ትገልፁ፤
- ⊕ ፅፍፃፋት ከባቢ ኣየር ተሰልዩን ኣካላት ታሕተዋይ ቐፀላ ከባቢ ኣየር ትገልፁን፤
- ⊕ ዝተፈላሰዩ ገፅታት መሬት ንምምልካት ካርታ ትነድፉ፤ ከምኡ'ውን ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን ትጥቀሙ።

ብቐዓታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስ ተምሃርኩም:-

- ⊕ ክፍለ ዓለማት ትዘርዘሩ።
- ⊕ ውቅያኖሳት ዓለም ትፀርሑ።
- ⊕ ቀንዲ ፊዚካዊ ገፅታት ምብራቕ ኣፍሪካ ተሰልዩ።
- ⊕ ረብሓ ዓብይ ሓጻፍ ሸንግሮ ትገልፁ።
- ⊕ ቃላዶት፣ ረባታትን ባሕርታትን ምብራቕ ኣፍሪካ ትፀርሑ።
- ⊕ ባህርዶት ጨውነት ዘይብሉ ማደን ማደ ባሕርን ተነፃፅሩ።
- ⊕ ቁጠባዊ ረብሓታት ማደ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ትርድኡ።
- ⊕ ሓደ ሓደ ኣብነታት ቐፀባዊ ረብሓታት ማደ ተሰልዩ።
- ⊕ ማደ ስትራቴጂካዊ ረብሓ ከምዘለዎ ትርድኡ።
- ⊕ ፅፍፃፋት ከባቢ ኣየር ተሰልዩ።
- ⊕ ኣካላት ታሕተዋይ ቐፀላ ከባቢ ኣየር ትገልፁ።
- ⊕ ፅፍፃፋት ከባቢ ኣየር ትስክሱን ትምድቡን።
- ⊕ ሕብሪ ኣብ ካርታ ዘለዎ ረብሓ ተድንቐ።
- ⊕ ኣብ ካርታ እትጥቀሙሎም ስሙዳት ምልክታትን ምስልታትን ተሰልዩ።
- ⊕ ሓብራታ ንምውካል ነቶም ስሙዳት ምልክታትን ምስልታትን ትጥቀሙ።
- ⊕ ቀሲል ቁልፊ ካርታ ተዳልዉ።

መስተዋዕ

ኣብዚ ምዕራፍ ክልተ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 6^ይ ክፍሊ ኣብ ሸዱሸተ ንኡስ ኣርእስቲታት ዝተኸፈለ ኾይኑ ብቐንዱ ግና ኣብ ክልተ ዓበይቲ ቁምነገራት ዝጠመተዮ። ንሳቶም ድማ ኣብታ መንበሪና ዘኾነት ምድርን ኣብ ምንባብ ካርታን ጠመተ ዝገበሩዮም። እቲ ብዛዕባ መንበሪና ዘኾነት ምድሪ ዝምልከት ትሕዝቶ ትምህርቲ ኣብ ክፍለ-ዓለማት፣ ማያዊ ኣካላት፣ ቅርፅታት መሬትን ሃፍቲታት ማይን ምብራቕ ኣፍሪካ፣ ፅፍፃፋት ከባቢ ኣየርን ዝመሳሰሉን ዝጠመተዮ። እቲ ብዛዕባ ምንባብ ካርታ ዝምልከት ትሕዝቶ ትምህርቲ ድማ ብቐንዱ ኣብቶም ኣብ ዘኾነ ካርታ እትርእይዎም ልሙዳት ምልክታትን ምስልታትን ዘድሃበ ኾይኑ ብተወሳኺውን ቁልፊ-ካርታ ኣዳሊኹም ካርታ ናይ ምስኣል ክእለትኩም እተማዕብልሉንዮ። ኣብዚ ምዕራፍ ኣዝዮም ብዙሓት መልመድታትን ዝተፈላለዩ ሕቶታትን ምህላዎም ንተምሃሮ ዘተባብዑዮም።

2.1 ገፁ - ምድሪ

ተምሃሮ ምድሪ እንታይ ዓይነት ገፁ ወይ መልክዕ ኣለዎ? ኣቀማምጣ፣ ኣመሓወራን ቅርፅን ምድርና ብሓፈሻ ገፁ-ምድሪ ተባሂሉ ይፅዕዕ። እዚ መልክዕ ወይድማ ገፁ-ምድሪ ብትሕዝትኡ ማይን ደረቕ መሬትን እዩ። ከይኑ ግና ናይ ክልቲኦም ስፍሓት ማዕረ ወይ ተቐራረቢ ኣይኮነን። ስፍሓት ምድሪ 510 ሚሊዮን ትርብዒት ኪሎ ሜትሮ እዩ። ካብዙይ ኣስታት 29% ደረቕ መሬት እንትኾን እቲ 71% ድማ ብማያዊ ኣካላት ዝተሸፈነ እዩ። ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ ኽቢ መጠን ደረቕ መሬትን ማይን ዳርጋ ማዕረ እዩ። ኣብ ደቡባዊ ንፍቀ ኽቢ ግና እቲ ብማይ ዝተሸፈነ ክፋል ምድሪ ካብቲ ብመሬት ዝተሸፈነ ኣዝዩ ዝሰፍሐ እዩ። ኩሎም ዓይነታት ገፁ-ምድሪ ኣብ ክልተ መቐልካ ምርኣይ ይክኣልዮ። ንሳቶም ድማ ክፍለ ዓለማትን ማያዊ ኣካላትን እዮም።

ተምሃሮ እስቲ ደረቕ መሬትን ማያዊ ኣካላታን ብኢድኩም እናኣመላኸትኩም ኣብ ካርታ ዓለም ኣለልዩ?

2.1.1 ክፍለ ዓለማት

ተምሃሮ እቲ ደረቕ መሬት ምድርና ብክፍለ ዓለማት ዝተሸፈነ እዩ። ክፍለ ዓለም እንታይ ማለት እዩ? ክንደይ ክፍለ ዓለማት ትፈልጡ? እስቲ ዘርዝሩዎን?

ተምሃሮ ካርታ 2.1 በምርኣይ ሸውዓተ ክፍለ ዓለማት ከምዘለዎ ተገንዘቡ። ንሳተን ድማ ብስፍሓተን ቅደም ሰዓብ ከምዚ ዝስዕብ ተዘርዚረን ኣለዎ።

- 1. እስያ
- 2. ኣፍሪካ
- 3. ሰሜን ኣሜሪካ
- 4. ደቡብ ኣሜሪካ
- 5. ኣንታርክቲካ
- 6. ኣውሮፓ
- 7. ኣውስትራልያ እየን።

ተምሃሮ ነዚ ዝስዕብ ካርታ ኣብ ደፍተርኩም ስኢልኩም ስም ሕድሕድ ክፍለዓለም ኣብ ትኸክለኛ ቦትኡ ዕሒፍኩም ኣቐምጡ።

ካርታ 2.1 ክፍለ ዓለማት

ተምሃሮ እስቲ ስፍሐት ደረጃ መሬት ናይዘን ክፍለዓለማት ብመንፅር ሰሜናውን ደቡባውን ንፍቀ-ኸብታት ምድሪ ኣነፃፅሩ። እንታይ ተገንዚብኩም? እወ! ካብ ሓፈሻዊ ስፍሐት መሬት ክፍለ ዓለማት እቲ ክልተ ሲሶ ዝኾን ኣብ ሰሜናዊ ንፍቀ-ኸቢ ምድርና ዝርከብ እዩ።

2.1.2 ማያዊ ኣካላት ምድሪ

ተምሃሮ ማያዊ ኣካላት ምድሪ እንታይን እንታይን ዘጠቓለሉ እዮም? እስቲ ካርታ ዓለም እናረገጹም ተመያየጡሉ።

ማያዊ ኣካላት ዝበሃሉ ብቐንዶም ውቕያኖሳት እዮም። ካልኦት ኣናእሽቲ ማያዊ ኣካላት ድማ ባሕርታት፣ ቻላያትን ሩባታትን እዮም። ካልኦት ካብዚኦም ፍልይ ዝበሉ ንኣብነት፣ ኣብ ከርሶ ምድሪ ዝርከቡ ማያዊ ኣካላት እውን ኣለዉ እዮም።

ውቕያኖሳት ዓለም

ተምሃሮ እስቲ ካብ ካርታ ዓለም ክፍለ ዓለማትን ውቕያኖሳትን ፈሊኹም ኣለልዩ? ክንደይ ውቕያኖሳት ኣለሊኹም? ንብዙሕ ዓመታት ኣርባዕተ ውቕያኖሳት ከምዝነበሩ እዩ ዝፍለጥ፣ ዳሓር ግና ደቡባዊ ውቕያኖስ ዝበሃል ሓምሻይ ውቕያኖስ ተለልዩ ተነፂሩ ኣሎ። እቶም ሓመሽተ ውቕያኖሳት ዓለምና ብመሰረት ስፍሐቶም ብቐደም ሰዓብ ኣብዚ ዝስዕብ ተዘርዚሮም ኣለዉ፡-

- 1^ይ ሰላማዊ ውቕያኖስ /ፓሲፊክ/
- 2^ይ ውቕያኖስ ኣትላንቲክ (ሰሜናውን ደቡባውን ኣትላንቲክ)
- 3^ይ ውቕያኖስ ህንዲ
- 4^ይ ደቡባዊ ውቕያኖስ (ኣንታርክቲክ)
- 5^ይ ውቕያኖስ ኣርክቲክ እዮም።

ካብዚኦም እቲ ዝሰፍሖ ሰላማዊ ውቕያኖስ እዩ። ደቡባዊ ውቕያኖስ ዝበሃል ካብ 60° ደቡብ ጀሚሩ ንደቡብ ኣንፈት ዘሎ ሰፊሕ ማያዊ ኣካል እዩ። ገለገለ ክፋል ደቡባዊ ውቕያኖስ ብበረድ ዝተሸፈነ እዩ።

ካርታ 2.2 ውቅያኖሳት ዓለም

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ! ብጉጀለ ኸይንኩም ካርታ ዓለም ብምርአይ እቶም 5 ውቅያኖሳት ኣበይ ከምዝርከቡ ኣነፅሩ። ብድሕሪኪ ካርታ 2.2 ኣብ ደፍተርኩም ብምስኣል ሓሙሽቲኦም ውቅያኖሳት ኣለሊኹም ትኸክለኛ ስሞም ኣብ ቦትኦም ፀሓፉዎም። ብምቕፃል ነዞም ዝስዕቡ ሓቅታት ኣብ ካርታ ሪኢኹም ብኢድኩም እናኣመላኸትኩም ብምምይያጥ ኣረጋግፁ።

- ሰላማዊ ውቅያኖስ ንኸፍለ ዓላማት እስያን ኣውስትራልያን ካብ ክፍለ ዓላማት ደቡብን ሰሜንን ኣሜሪካ ዝፈሊ እዩ።
- ውቅያኖስ ኣትላንቲክ ንኸፍለ ዓላማት ደቡብን ሰሜንን ኣሜሪካ ካብ ኣውሮፓን ኣፍሪካን ይፈሊ።
- ውቅያኖስ ህንዲ ኣብ መንጎ ደቡባዊ እስያ፣ ኣፍሪካን ኣውስትራልያን ይርከብ።
- ደቡባዊ ውቅያኖስ ካብ ሰላማዊ ውቅያኖስ፣ ውቅያኖሳት ኣትላንቲክን ህንድን ዝፈልዮ መሬት ዘይብሉ ኣብ ዙርያ ክፍለ ዓለም ኣንታርክቲካ ዝርከብ እዩ።
- ውቅያኖስ ኣርክቲክ ኣብ ሰሜን ኣውሮፓ፣ እስያን ሰሜን ኣሜሪካን ዝርከብ እዩ።

ተምሃሮ! ነዞም ኣብ ላዕሊ ዝተገለፁ ብትኸክል ኣረጋጊፁኩምዶ? ብተወሳኺ ድማ ውቅያኖስ ኣትላንቲክ ደቡብን ሰሜንን ኣትላንቲክ ተባሂሉ ኣብ ክልተ ከምዝምቀልክ ተዓዚብኩምዶ? እስቲ ሰሜን ኣትላንቲክን ደቡብ ኣንትላንቲክን ኣበይ ከምዝርከቡ ኣብ ካርታ ደጊምኩም ኣነፅሩ?

ዓይነታት ማይ

ተምሃሮ ኣብ ዓለምና ዝርከቡ ማያዊ ኣካላት ብኬሚካላዊ ትሕዝተኦም ብሕልፊ ብጣዕሞም ኣብ ክንደይ ክትመቕልዎም ትኸእሉ? እስቲ ተመያየጥሉ። ተምሃሮ ጨው ጨው ዝጥዕም ማይ ደረ ስቲኹም ትፈልጡ?

ብሓፈሻ ኣብ ውቅያኖሳትን ባሕርታትን ዝርከብ ማይ ወድሰብ ዝስትዮ ኣይኮነን። ምክንያቱ ድማ ብኬሚካዊ ትሕዝተኡ ጨውነት ዘለዎ ስለዝኾነዩ። ብኣንፃሩ ድማ ኣብ ክፍለ ዓላማት ዝርከብ ማይ ንኣብነት ኣብ ፍባታት፣ ኣብ ቃላያትን ከርሰ ምድርን ዝርከብ ማይ መብዛሕትኡ ጨውነት የብሉን። ስለዘይ ኣብ ምድርና ክልተ ዓይነታት ማይ ኣለዉ። ንሳቶም ድማ ጨውነት

ዘይብሎምን ዘለዎምን እዮም። እቶም ጨውነት ዘለዎም ኣካላት ማይ እውን ብትሕዝቶ ጨውነቶም ይፈላለዩዮም። ንኣብነት ካብ ሓፈሻዊ ትሕዝቶ ማይ ቀይሕ ባሕሪ እቲ 4.1% ጨው እዩ። ኣብ ካልኦት ውቅያኖሳት ብማእኸላይ ደረጃ ጨውነት ማይ 3.5% እዩ።

ኣብ ክፍለ ዓለማት ዝርከቡ ማያዊ ኣካላት መብዛሕትኦም ጨውነት ዘይብሎም ወይ ኣዝዩ ትሑት ጨውነት ዘለዎምዮም። ፈሰስቲ ሩባታትን ቃላያትን ጨውነት የብሎምን ንወድሰብ ይኹን ንካልኦት እንሰላታትን ተኸልታትን ዝጠቐሙዮም።

ጨውነት ዘለዎም ቃላያት

ተምሃሮ ካብቶም ካልኦት ቃላያት ዓላምና ብዝተፈለየ መልክዑ ጨውነት ዘለዎም ቃላያት ትፈልጡዮ? እስቲ ተመያየጥሉ?

ኣብ ዓለም ጨውነት ዘለዎም ቃላያት ኣለዉ እዮም። ካብዚኣቶም እቶም ብትሕዝተኦም ብዙሕ ጨው ዘለዎም ክልተ ቃላያት

- 1. ዓብዪ ቃላይ ጨውን
- 2. ቃላይ ምውት ባሕርን እዮም።

1. **ዓብዪ ቃላይ ጨው :-** እዙይ ኣብ ምዕራባዊ ሰሜን ኣሜሪካ ‘ዩታህ’ ኣብ ዝተባህለ ግዝኣት ዝርከብ እዩ። ተምሃሮ እስቲ ካርታ ሰሜን ኣሜሪካ ተጠቒምኩም “ግሬት ሶልት ሌክ” ዝብል ቃላይ ኣለልዩ? እዙይ ቃላይ ኣብ ምዕራባዊ ንፍቀ ክቢ ዓለምና ዝሰፍሐ ጨውነት ዘለዎ ቃላይ እዩ። ብትሕዝቶ ጨውነቱ ኣብ ዓለምና ካብ ዘለዉ ዝለዓለ ጨውነት ዘለዎም ማያዊ ኣካላት ሓደ እዩ። እዚ “ዓብዪ ቃላይ ጨው” ብዝብል ስም ዝፍለጥ ቃላይ ብትሕዝቶ ጨውነቱ ካብ ገለገለ ውቅያኖሳት ብሸሞንተ ዕዕፊ ዝገበየ እዩ። መጠን ትሕዝቶ ጨውነት ናይዙይ ቃላይ ካብ 15% ክሳብ 27% ስለዝበፀሐ ኣዝዩ ዝለዓለ እዩ። በዙይ ምኽንያት ድማ ኣብዙይ ብዘይካ እቶም ኣዝዮም ደቀኞቲ ነፍሳት ካልኦት ዝኾኑ ዓይነታት እንሰላት ይኹን እፅዋት ኣይነብሩን።

ካርታ 2.3 ዓብዪ ቃላይ ጨው

2. **ምውት ባሕር:-** ተምሃሮ! እዙይ ስሙ ባሕር ይበሃል እምበር ብመሬት ዝተኸበበ ቃላይ እዩ። ተምሃሮ! ካርታ ብምርኣይ እዙይ ቃላይ ኣብ ከባቢ ማእኸላይ ምብራቕ ኣቢይ ከምዝርከብ ኣነፅሩ? ምውት ባሕር ኣብ ከባቢ ዶብ እስራኤልን ዮርዳኖስ ዝርከብ ቃላይ እዩ። ገማግም ምውት ባሕር

ካብ ዓለምና እቲ ዝተሓተ ብራኽ ዘለዎ እዩ። ኣብ ሰሜናዊ ጫፍ ሓጻፍ ሽንጥሮ ድማ ይርከብ። እዙይ ቻላይ ካብቶም ኣዝዩ ልዑል ትሕዝቶ ጨውነት ዘለዎም ማያዊ ኣካላት ሓደ እዩ። ትሕዝቶ ጨውነቱ ካብ ካልኣት ውቅያኖሳት ብትሻዓተ ዕዕፊ ዝገበየ እዩ። ብዙይካ እቶም ኣዝዩም ደቀቕቲ ነፍሳት ዝኾነ ዓይነት ህይወት ዘለዎ ነገር ኣይርከብን። ዝኾነ ዓሳ ወይ ካልእ እንስሳ ናብቲ ማይ እንተነእትዎ ነዊሕ ከይፀንሐ ይመውት።

ስእሊ 2.1 ካብ ምዑት ባሕሪ ጨው እንትወፅእ

መስመዲ 2.1

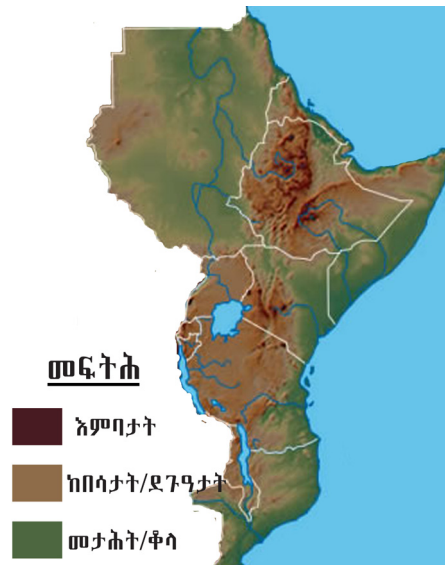
ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ባዶ ቦታታት ብትኽክለኛ መልሲ ምልእዎም።

1. ስፍሓት ምድሪ _____ ትርብዒት ኪሎሜትር እዩ።
2. በዝሒ ክፍለዓለማት _____ እየን።
3. ኣብ ከባቢ ማእኸላይ ምብራቕ ዝርከብ ዝለዓለ ጨውነት ዘለዎ ቻላይ _____ ይበሃል።
4. እቲ ዝሰፍሐ ውቅያኖስ _____ ይበሃል።
5. ካብ ዓለምና _____ % ብማይ ዝተሸፈነ እዩ።

2.2 ቀንዲ ንቕርፅታት መሬት ምብራቕ ኣፍሪካ

ተምሃሮ! ኣብ ምዕራፍ ሓደ ብዛዕባ ኣንጻራዊ መርክቦ ምብራቕ ኣፍሪካ ተማሃርኩም ኢኹም፣ እስቲ ስም እተን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዘርዝሩ?

ተምሃሮ እስቲ ሕዚ ድማ ፊዚካዊ ካርታ ኣፍሪካ ተመልከቱ። ብመሰረት ሓበሬታ ህዳግ ካርታ ምልክት ሕብርታት እቲ ካርታ በርኽቲ ቦታትንን መታሕትን ኣለልዩ። ኣብቲ ካርታ ነቶም በረኽቲ ቦታታትትን መታሕትን ብኢድኩም እናዳህሰስኩም ኣመላኽቱ። ቕርፅታት መሬት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝተፈለለየ እዩ። ጥቕልል ኣቢልካ እንትረኣ ኣብ ኣርባዕተ ምምቃል ይካኣል እዩ። ንሳቶም ድማ እምባታት፣ ከበሳታት፣ መታሕትን ሓጻፍ ሽንጥሮን እዮም።

ካርታ 2.4 ቅርፂ መሬት ምብራቅ አፍሪካ

ሀ እምባታት

እቶም ዝለዓለ ብራሽ ዘለዎም እምባታት ክፍለዓለም አፍሪካ ኣብ ምብራቅ አፍሪካ እዮም ዝርከቡ። እቲ ካብ አፍሪካ ብብራሽኡ ቐዳማይ ደረጃ ዝሓዘ እምባ ኪሊማንጀሮ ኣብ ታንዛንያ ዝርከብ እዩ። ብራሽኡ ድማ 5,895 ሜትር ልዕሊ ፀፍሒ ባሕሪ እዩ። ብሓፂሩ ዓበይቲ እምባታት ምብራቅ አፍሪካ ኣብዚ ዝስዕብ ሰደቓ ቐሪሞ ኣለዉ።

ተምሃሮ ካርታ እናረገሱም መርክቦ ናይዞም እምባታት ኣነፅሩ። ብዝተሸከሉ መጠን ንሕድሕዲኦም ኣለልዩዎም፣ ብገ-ጀለ ኮይንኩም ድማ ተመያየጥሎም።

ተ.ቁ	እምባ	ብራሽ ልዕሊ ፀፍሒ ባሕሪ	ዝርከበሉ ሃገር
1	ኪሊማንጀሮ	5,895 ሜትር	ታንዛንያ
2	ኬንያ	5,200 ሜትር	ኬንያ
3	ሩዌንዳ	5,109 ሜትር	ኡጋንዳ
4	ራስ ዳሽን	4,620 ሜትር	ኢትዮጵያ
5	ሜሩ	4,565 ሜትር	ታንዛንያ
6	ኤልጎን	4,320 ሜትር	ኡጋንዳን ኬንያን

ሰደቓ 2.1 ዓበይቲ እምባታት ምብራቅ አፍሪካ

ተምሃሮ ብዛዕባ እዞም ዓበይቲ እምባታት ምብራቅ አፍሪካ እንታይ ትፈልጡ? ብሓፈሻ እንትረክቑ ቐንዲ መግለጺ ቐርቆታት ምድሪ ምብራቅ አፍሪካ እዞም እምባታትን እቲ ዓብይ ሓጓፍ ሸንጥሮ ብዝበል ሸም ዝፀዕ መታሕትን እዮም። ቐፂሊ ብዛዕባኦም ሓፂር መግለጺ ቐረቡ ኣሎ ካርታ እናረገሱም ተመያየጥሉ።

1. እምባ ኪሊማንጀሮ:-

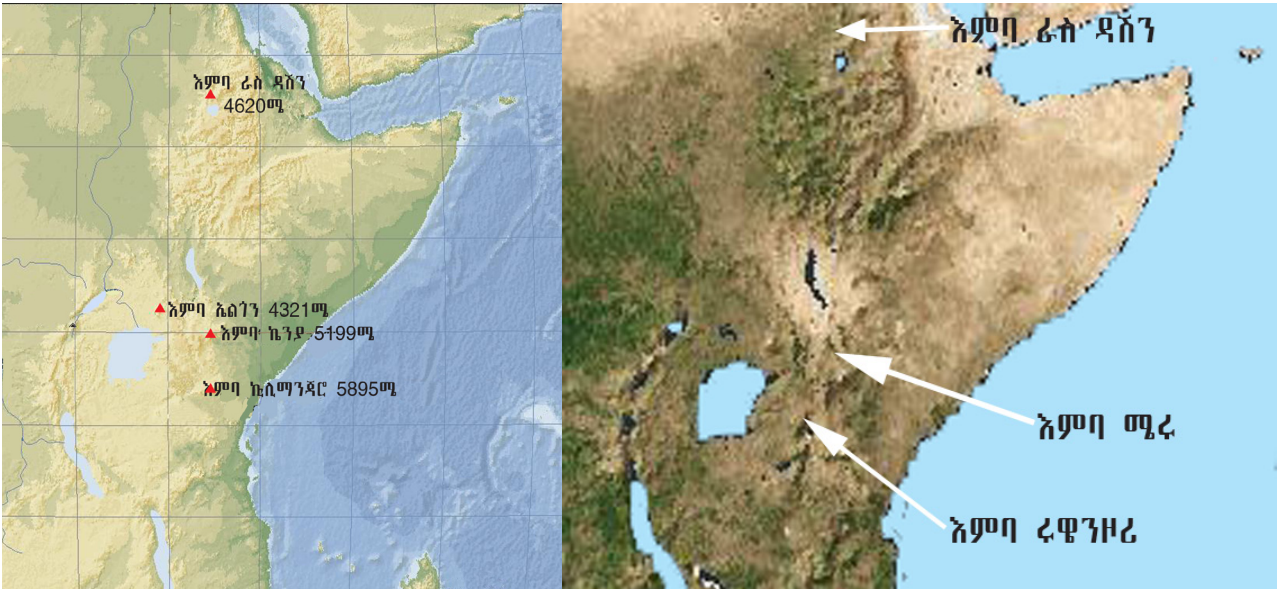
እምባ ኪሊማንጀሮ ኣብ ሰሜን ምብራቅ ታንዛንያ ጥቓ ዶብ ኬንያ ዝርከብ እዩ። ተምሃሮ እስቲ ነዙይ እምባ ኣብ ካርታ ኣለልዩዎ? እምባ ኪሊማንጀሮ ካብ ቅናት ምድሪ ብዙሕ ከምዘይርሕቑ ተገንዚብኩምዩ? እምባ ኪሊማንጀሮ እሳተ ጎመራ ምትፋእ ካብ ዝገድፎ ኣሸሓት ዓመታት ኮይኑዎ

እዩ። ችርባ መሬት እምባ ኪሊማንጀሮ ብሰለስተ ዝለገለ ብራኽ ዘለዎም ጫፍ እምባታት እዩ ዝግለፅ። እቶም ሰለስተ ጫፍ እምባ ኪሊማንጀሮ ኪቡ፣ ማዌንዚ ከምኡ እውን ሺራ እዩም ዝበሃሉ። ብራኽኦም ኣስታት 5,895 ሜትር ልዕሊ ፀፍሒ ባሕሪ እዩ። ጫፍ ኪሊማንጀሮ ብበረድ ዘተሸፈነ እዩ። ብቋንቋ ስዋሂሊ ኪሊማንጀሮ ማለት “**ዓዕዳ እምባ**” ማለት እዩ። ኣብ ብራኽ ኣስታት 3,000 ሜትር እምባ ኪሊማንጀሮ ብፅዑቕ ኣግራባት ዱር ዝተሸፈነ እዩ።

ሰእሊ 2.2 እምባ ኪሊማንጀሮ

ካርታ 2.5 ሰንሰለታዊ እምባታት ሜሩ፣ ሩዌንዞሪን ራስ ዳሽንን

2. እምባ ኪንያ:-

እምባ ኪንያ ብብራኽኡ ካብ ኪንያ 1^ይ ካብ ኣፍሪካ ድማ ኣብ ካልኣይ ደረጃ ዝሰራፅ እዩ። እምባ ኪንያ ኣብ ማእኸል ሃገረ ኪንያ ጥቓ ርእሰ ከተማ ናይሮቢ ዝርከብ ኮይኑ ካብ ችናት ምድሪ ብዙሕ ዝረሓቐ ኣይኮነን። እምባ ኪንያ ዋላኳ ኣብ ከባቢ ችናት ምድሪ ይሃሉ እምበር ዝባኑ ኩሉግዜ ብበረድ ዝተሸፈነ እዩ። እምባ ኪንያ ልዑል መጠን ዝኖብ ስለ ዝርከብን ከምኡ እውን እቲ በረድ ስለዝመክኽን እዚ እምባ ፍልፍል ብዙሓት ሩባታት እዩ። እምባ ኪንያ መስሕብ ቱሪዝም እዩ።

3. እምባ ሩዌንዞሪ:-

መርከቦ እምባ ሩዌንዞሪ ኣብ ምዕራባዊ ክፍል ምብራቕ ኣፍሪካ እዩ። ሩዌንዞሪ ኣብ ምዕራባዊ ኡጋንዳ ዝርከብን ክሳብ ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ ኮንጎ ዝበፅሖን ሰንሰለታዊ እምባ እዩ። እምባ ሩዌንዞሪ ኣብ ልዕሊ ቕናት ምድሪ እዩ ዝርከብ ኮይኑ ግና ወትሩ ዝባኑ ብበረድ ዝተሸፈነዮ።

ሰእሊ. 2.3 ሰንሰለታዊ እምባ ሩዌንዞሪ

4. እምባ ራስ ዳሽን:-

እዙይ ኣብ ሰሜን ኢትዮጵያ ዝርከብ ካብ ሃገርና ዝለዓለ ብራሽ ዘለዎ እዩ። እምባ ራስ ዳሽን ኣካል ናይ እምባታት ሰሜን ኮይኑ ኣብ ምብራቕዎ ኣንፈቱ ዝርከብ እዩ።

ሰእሊ. 2.4 እምባ ራስ ዳሽን

5. እምባ ማረፊያ:-

እዚ እምባ ኣብ ሰሜን ምብራቕ ታንዛንያ ካብ እምባ ኪሊማንጀሮ 70 ኪሎ ሜትር ርሒቑ ዝርከብ እሳተ-ጎመራዊ እምባ እዩ። ብብራኽኡ ካብ እምባታት ኣፍሪካ ኣብ ዓስራይ ደረጃ ዝስራዕዩ። ቕርጺ ምድሪ ጫፍ እምባ ማረፊያ ብምኽንያት ትፋእ ጎመራ ብዙሓት ክገቡሩት ዘለውዎዩ።

6. እምባ ሴልጎን:-

እዚ ኣብ ዶብ ኡጋንዳን ኬንያን ዝርከብ እምባ እዩ። መርክቦ እምባ ኤልጎን ኣብ ከባቢ ሞሮ ሓደ ዲግሪ ሰሜን ስለ ዝርከብ ካብ ቅናት ምድሪ ዝረሓቑ ኣይኮነን።

ለ. ኸበሳታት

ተምሃሮ ኸበሳ እንታይ ዓይነት ቕርጺ ዘለዎ መሬት እዩ? ኸበሳታት ዝበሃሉ ካብ ፀፍሒ ባሕሪ ኣዝዩ ዝለዓለ ብራኽ ዘለዎም ኮይኖም ዝባኖም ሜዳ ዝኾኑ እዮም። ከበሳታት ምብራቕ ኣፍሪካ መብዛሕተኦም ኣብ ኬንያን ኢትዮጵያን ዝርከቡ እዮም። ልዑል ብራኽ ዘለዎም ከበሳታት ኣለዉ እዮም። ከምኡ'ውን ትሕት ዝበለ ብራኽ ዘለዎም ኸበሳታት እውን ኣለዉ እዮም። ንኣብነት ታሕተዎት ከበሳታት ኬንያ ብራኽኦም ክሳብ 1000 ሜትሮ ልዕሊ ፀፍሒ ባሕሪ ዝበፀሕ እዩ። መብዛሕተኦም ድማ ኣብ ምብራቓውን ሰሜናውን ኬንያ ይርከቡ። እቶም ልዑል ብራኽ ዘለዎም ከበሳታት ድማ ኣብ ምብራቓዊ እምባ ኬንያ ዝርከቡ እዮም። ብራኽኦም ድማ ክሳብ 2000 ሜትሮ ልዕሊ ፀፍሒ ባሕሪ ይበፀሕ።

ኸበሳታት ኢትዮጵያ ኣብ ማእኸል እታ ሃገር ዝርከቡ እዮም። ካብ ሓፈሻዊ ስፍሓት ኢትዮጵያ ኣስታት 50% ዝኸውን ብኸበሳታት ዝተሸፈነ እዩ። ኸበሳታት ኢትዮጵያ በቲ ዓብይ ሓንፍ ሽንጥሮ ተባሂሉ ዝፀዋዕ ኣብ ክልተ ዝተሰንጠቐ እዮም። ሰሜናውን ምብራቓውን ጫፍ ከበሳታት ኢትዮጵያ ናብ መታሕት ደንክል (ዳናኪል) ብዝጥምቱ ኣፃድፍ ዝተሃነፀ እዩ። መብዛሕተኡ ቕርጺ መሬት ታንዛንያ እውን 1000 ሜትር ልዕሊ ፀፍሒ ባሕሪ ዘለዎ ኸበሳ እዩ።

ሐ. መታሕት

ተምሃሮ መታሕት እንታይ ዓይነት ቕርጺ መሬት እዩ? ኣብ ሃገርና ኸ ኣበይ ከባቢ ይርከብ?

መታሕት ማለት ሜዳ ወይ ሽንጥሮ ኮይኑ ትሕት ብራኽ ዘለዎ ማለት እዩ። መታሕት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ዝተፈላለዩ ቦታታት ዝርከቡ ሜዳታት እዮም። ብራኽኦም ካብ ፀፍሒ ባሕሪ ብዙሕ ዝለዓለ ኣይኮነን። ገለገሊኦም እውን ብራኽኦም ትሕት ፀፍሒ ባሕሪ እዩ። ብቐንዱ መታሕት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ገማግም ቀይሕ ባሕርን ገማግም ውቕያኖስ ህንድን ይርከቡ። ብተወሰኹ እውን ኣብ ምብራቓውን ምዕራባውን ኢትዮጵያን ደቡብ ሱዳንን ይርከቡ። ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ብራኽኦም ካብ ፀፍሒ ባሕሪ ዜሮ ሜትር ንታሕቲ ዝኾኑ ዓሞቕቲ ቦታታት መታሕት እውን ኣለዉ እዮም። ካብዞም ዓሞቕቲ መታሕት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ደቡብ ምብራቕ ኤርትራን ሰሜን ምብራቕ ኢትዮጵያን ከባቢ ዳሉል ኣብ ዓፋር ዝርከብ ኮባር -ሲንክ ሓደ እዩ። ከምኡ'ውን ኣብ ጅቡቲ ዝርከብ ቃላይ ዓሳል ኣዝዩ ትሕት ብራኽ ዘለዎ እዩ። ኮባር ሲንክ ንቃላይ ዓሳልን ኣብ ውሽጢ ዓብይ ሓንፍ ሽንጥሮ እዮም ዝርከቡ። ብራኽ ኮባር-ሲንክ 120 ሜትር ትሕቲ ፀፍሒ ባሕሪ /ትሕቲ ዜሮ/ እንትኾነ ብራኽ ቃላይ ዓሳል'ውን 150 ሜትር ትሕቲ ፀፍሒ ባሕሪ እዩ። ኣብ ሞንጎ ኮባር ሲንክን ቐይሕ ባሕርን እሳተ ጎመራ ዝተፍእ እምባ ዳናኪል /ደናኪል ኣልኻስ/ ኣሎ እዩ። ኮባር ሲንክ ዝርከበሉ ሰጣሕ መታሕት ደንክል ኣዝዩ ልዑል መጠን ረስኒ ኣለዎ። ከምኡ እውን እሳተ ጎመራ ዝተፍእ እዩ። ኮባር ሲንክ ኣብ ሓደ እዞን ባሕሪ እዩ ኔፋ። ኮይኑ ግና ብልዑል መቐት እቲ ማይ ሃፊፋ (ተኒኑ) ሕዚ ብፖታሽን ብጨውን ካልእ መዓድንን ዝተመልኦ እዩ።

ዓብይ ሓጻፍ ሽንጥሮ ብዙሕ ረብሓታት ዘለውዎ እዩ። ብዝተፈላለዩ ማዕድናት ዝማዕበለ'ዩ። ብቐንዱ ድማ ብዙሓት ቃላያት ዝሓዘ እዩ። ተምሃሮ! ዓበይቲ ቃላያት ብዝብል ስም ዝዕውቡ ቃላያት ከም ቃላይ ታንጋኒካ፣ አልበርት፣ አዋሳ፣ ላንጋኖ፣ ኪቩ፣ ኤድዋርድን ካልኦትን ኣብ ካርታ አለልዩ። ከምኡ'ውን ዝተፈላለዩ እንስሳት ዘገዳም ስለ ዘለዎ ካብ ቱሪዝም ዝርከብ እቶት አዝዩ ብዙሕ ገንዘብ እዩ። ቃላያት ዓብይ ሓጻፍ ሽንጥሮ ንምዝፋፍ ዓሳ፣ ንመጓጓዣይ፣ ንመዘናግዒ ስለዝጠቐሙ ዓብይ ረብሓ አለዎም። ቃላይ ቪክቶርያ ካብ ውሽጢ ሓጻፍ ሽንጥሮ ወፃኢ ኣብ መንጎ ምብራቓውን ምዕራባውን ጨናፍር ሓጻፍ ሽንጥሮ እዩ ዝርከብ። ሓጻፍ ሽንጥሮ ምብራቕ አፍሪካ በዓል ሉሲ ዝተረኸቡሉ መበቆል ወዲሰብ እዩ። ካልእ መግለፂ ሓጻፍ ሽንጥሮ ድማ ርእደ መሬት ብበዝሒ ዝረአየሉ ምዃኑ እዩ። ተምሃሮ ኣብ ወርሒ ሰኔ 2003 ዓ.ም ኣብ ሓጻፍ ዓፋር ዝተርአዩ ርእደ መሬትን ትፋኢ እሳተ ጎመራን እንታይ ትፈልጡ?

2.3 ሃፍትታት ማይ ምብራቕ አፍሪካ

ተምሃሮ እስቲ ካርታ አፍሪካ ተጠቐምኩም ማያዊ አካላት ምብራቕ አፍሪካ አለልዩ? ክንደይ ዝኾኑ አለሊኹም? እንታይ ዓይነት ማያዊ አካላት እዮም? ብምቕፃል ድማ ሕድሕድ ቃላይ፣ ፍባ፣ ባሕሪ፣ ውቅያኖስ ምብራቕ አፍሪካ ኣበይ ከም ዝረከብ ኣብ ዓበይቲ ካርታታት አለሊኹም ኣመልክቱ? ብምቕፃል ነዞም ብዛዕባ ቃላያት፣ ፍባታት፣ ባሕርን ውቅያኖስን ከባቢ ምብራቕ አፍሪካ ዝምልከቱ መበገሲ ሓሳባት መሰረት ጌርኩም ምይይጥ አካይዱ?

2.3.1 ቃላያት ምብራቕ አፍሪካ

ቃላይ ብምድሪ ዝተኸበበ ማያዊ አካል እዩ። ካብ ክፍለዓለም አፍሪካ ብበዝሒ ቃላያት ኣብ ቐዳማይ ብርኪ ዝሰራዕ ክልል ምብራቕ አፍሪካ እዩ። ቃላያት ምብራቕ አፍሪካ ብመሰረት መርክበኦም ኣብ ክልተ ይምደቡ። ንሳቶም እውን ቃላያት ሓጻፍ ሽንጥሮን ካብ ሓጻፍ ሽንጥሮ ወፃኢ ዝርከቡን ቃላያት እዮም።

ዕዮ ጉጅለ

1. ኣብ ሃገርና ኢትዮጵያ ዝርከቡ ቃላያት ሓጻፍ ሽንጥሮ ክንደይ እዮም? ሽሞምኩ? ካብ ሓጻፍ ሽንጥሮ ወፃኢ ዘለዉ ቃላያት ከ ክንደይ እዮም? እቶም ቀንዲ መነመን ይበሃሉ? ኣበዩናይ ክልል ይርከቡ?
2. ተምሃሮ ፊዚካዊ ካርታ አፍሪካ ብጉጅለ ኮይንኩም ብምርአይ ነዞም ዝሰዕቡ ዓበይቲ ቃላያት ምብራቕ አፍሪካ ኣበይ ከምዝርከቡ አነዕሩ። ብምቕፃል ቃላያት ሓጻፍ ሽንጥሮን ካብ ሓጻፍ ሽንጥሮ ወፃኢ ዘለዉን ኢልኩም ኣብ ክልተ መድብዎም።

1. ቃላይ ኪቩ	5. ቃላይ ታንጋኒካ	9. ቃላይ ላንጋኖ
2. ቃላይ ቪክቶርያ	6. ቃላይ ማላዊ	10. ቃላይ ሓሸንገ
3. ቃላይ ቱርካና	7. ቃላይ አልበርት	11. ቃላይ ዝዋይ
4. ቃላይ ጣና	8. ቃላይ ኤድዋርድ	12. ቃላይ ሻላ

2.3.2 ሩባታት ምብራቅ አፍሪካ

ምብራቅ አፍሪካ ብዙሓት አናጎሽቲ ሩባታታት ዝሓዘ እዩ። ተምሃሮ ካብቶም ዓበይቲ ሩባታት ክንደይ ትፈልጡ? እስቲ ተመያየጥሉ? ካርታ ምብራቅ አፍሪካ ተጠቂምኩም ዝተፈላለዩ ሩባታት ምብራቅ አፍሪካ ኣለልዩ?

ንጥፈት

ተምሃሮ! እቲ ካብ ዓለም ዝነውሐ ሩባ መን ምዃኑ ትፈልጡ ዶ? ካበይ ከ ይብገስ? ሩባ ኣባይ ከ ካበይ ከምዝብገስ ትፈልጡ ዶ?

እስቲ ሕዚ ድማ ሩባ ናይል ካበይ ከምዝብገስን ነየነኦም ገባር ሩባታት ሓዙ ናይል ከምዝበሃልን ካርታ አፍሪካ እናተጠቐምኩም ምስ መምህርኩም ተመያየጥሉ? ተምሃሮ! ካብ ገባራት ናይል እቲ ዝለዓለ መጠን ማይ ዝሓዘ መን ይበሃል? ብጉጀለ ኾይንኩም ካርታ ብምርኣይ ኣብ ኢትዮጵያ ዝርከቡ ሩባታት ኣባይ፣ ተከዘ፣ ጁባ /ገናሌ/፣ ሸበሌ፣ ኣብ ኬንያ ዝርከቡ ሩባታት ታና፣ ጋላና ከምኡውን ኣብ ቡሩንዲ ዝርከብ ሩባ ሩሲዚ ኣለሊኹም ኣብ ደፍተርኩም ካርታ ስኢልኩም ኣብ ትኸክለኛ መርክቦኦም ኣስፍሩ?

2.3.3 ውቅያኖሳትን ባሕርታት

ኣብ ምብራቅ አፍሪካ ሓደ ባሕሪ ጥራይ እዩ ዘሎ። ተምሃሮ እዚ ባሕሪ መን ይበሃል? እስቲ ኣብ ካርታ ኣብ ከባቢ ሰሜን ምብራቅ ክፋል ምብራቅ አፍሪካ ኣለሊኹም ኣለልዩዎ? ካብ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ሱዳን፣ ኤርትራን ጅቡቲን ምስ ቀይሕ ባሕሪ ይዋሰና /ይዳወባ/። ከምኡውን ኣብ ምብራቅ አፍሪካ ሓደ ውቅያኖስ ኣሎ። ንሱ ድማ ውቅያኖስ ህንዲ ይበሃል። ተምሃሮ ካርታ ተጠቂምኩም ምስ ውቅያኖስ ህንዲ ዝዋሰና /ዝደወባ/ ሃገራት ምብራቅ አፍሪካ ዘርዝሩ? ብቑፅሪ ኸ ክንደይ ሃገራት እየን? ክምኡውን ካብተን ሃገራት ምስ ቀይሕ ባሕሪ ወይ ውቅያኖስ ህንዲ ዘይዋሰና ሃገራት ኣብ ካርታ ኣመልክቱ?

2.4 ማይን ቐጠባዊ ረብሕኹን ኣብ ምብራቅ አፍሪካ

ተምሃሮ! ኣብ ከባቢኹም ዘለዉ ማያዊ ኣካላት እንመን ይበሃሉ? ናይ ከባቢኹም ሕብረተሰብክ ንምንታይ ይጥቀሙሎም? ብሓፈሸኡ ማያዊ ኣካላት ንወድሰብ ዝህብዎ ረብሓ እንታይ እዩ? እስቲ ምስ መምህርኩም ተመያየጥሉ? ማያዊ ኣካላት ምብራቅ አፍሪካ ዝተፈላለዩ ረብሓታት ኣለዎም። **ውቅያኖስ ህንዲን ቀይሕ ባሕርን** ከም ሞምባሳ፣ ሞቻዲሾ፣ ጂቡቲ፣ ፓርት-ሱዳን፣ ምፅዋዕን ዝመሰሳሉን ዓበይቲ ወደባት ዘለዉዎም እዮም። እዞም ወደባት ኣብ መንግስቲ ባሕሪ ዓብይ ረብሓ ዝህቡ እዮም። ዝተፈላለዩ ዓበይትን ናጎሽቲን መራኽብን ጃልባታትን ዘዕርፋሉ፣ ዘራግፋሉን ዝፅዕናሉን እዮም። እዞም ክልተ ማያዊ ኣካላት ዝተፈላለዩ ኣቕራቢ ንግድን ሰባትን ዝመላለሱሎምን ህዝብታት ዝራኽቡሎምን እዮም። ውቅያኖስ ህንዲን ቐይሕ ባሕርን ብብዝሒ ዓሳ ዝፍረዮሎም ስለዝኾኑ ኣብ ቁጠባዊ ምዕባል ሃገራት ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ጂቡቲ፣ ሱማሊያ፣ ኬንያን ታንዛንያን ዓብይ ረብሓ ኣለዎም። ካብዞም ማያዊ ኣካላት ዓሳ ብምዝፋፍ ዝርከብ ሃፍቲ ፍልፍል ምግቢ ህዝብታት እዞም ሃገራት እውን እዩ።

ቻላዮት ምብራቅ አፍሪካ እውን ዓበይቲ ረብሓታት ይህቡ እዮም። ንኣብነት ቃላይ ቪክቶርያ ኣብ መንሳ ሃገራት ኬንያ፣ ኡጋንዳን ታንዛንያን በዝሒ ዘለዎም ሰባትን ኣቁሑትን ብዓበይቲ መራኽብን

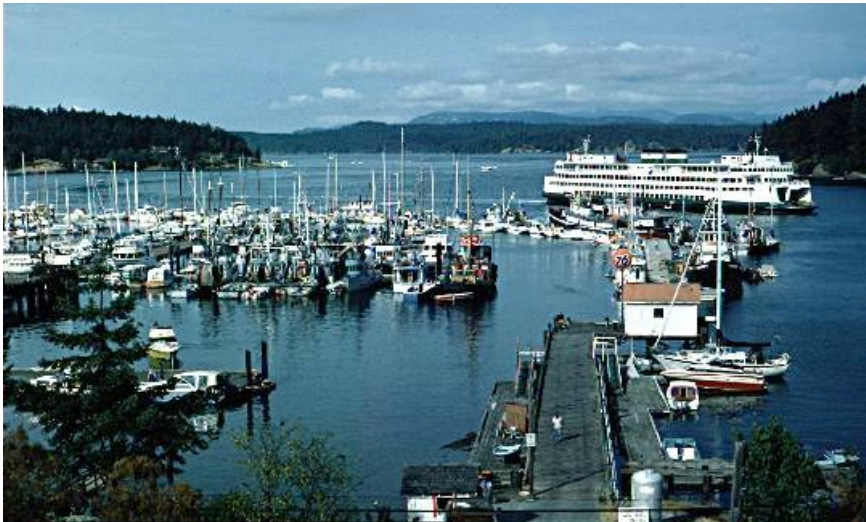
ጃልባታትን ይጓጓዣዙ እዮም። ካብ ቻላይ ቪክቶርያ ንምግብነት ዝውዕሉ ዓሳታት ይርከቡ እዮም። ፍባታት ምብራቕ ኣፍሪካ እውን ክንድቲ ዝድለ ኣብ ረብሓ ኣይወግሉን እምበር ብዝተወሰነ መልክዑ ዝተፈላለዩ ጥቕምታት ኣለውዎም እዮም። ኣብ ኢትዮጵያን ኡጋንዳን ፍልፍል ሓይሊ ማያዊ ኤለክትሪክ እዮም። ኣብ ኩለን ሃገራት ኣብ ስፋሕቲ ሕርሻታት መስኖ ዓብይ ረብሓ ኣለዎም። ፍባታት ምብራቕ ኣፍሪካ ብዝተወሰነ መልክዑ ንመጓጓዣያ ጃልባታት እውን ይውዕሉ እዮም።

ንጥፈት

ተምሃሮ ንወለድኹምን ዝፈልጡ ሰባትን ብምሕታትን ጋዜጣታት ብምንባብን ኣብ ኢትዮጵያ ክንደይ ፍባታት ንሓይሊ ኤለክትሪክ ከምዝወግሉን ሰሞምን ግለፁ።

ብሓፈሻ እንትረክ ማይ ካብ ንመስተ እንስሳትን ሰባትን ሓሊፉ ክሳብ ንመጓጓዣያ፣ ንሓይሊ ኤለክትሪክ፣ ንመስኖን ንቴሪዝምን ዘለዎ ስትራቴጂካዊ ረብሓ ኣዝዩ ልዑል እዩ። ኣብ ቁጠባዊ ምዕባል ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዓብይ ግደ ዘለዎ እዩ። ንኣብነት ኣብ ቃላይት ሓንፍ ሽንጥሮ ዝርከቡ ዝተፈላለዩ ሕብርታት ዘለዉዎም ኣዕዋፋትን መዛናግዕታትን መሳሕባት ቱሪስትታት እዮም።

ስእሊ 2.5 ወደብ መጓጓዣያ ማይ

መስመዲ 2.2

ሀ. ንዝስዕቡ ሕድሕድ ሕቶ ተዋሂቡ ኣብዘሎ ባዶ ቦታ ትኽክለኛ መልሲ ምልኡ።

1. ኣቀማምጣ፣ ኣመሓውራን ቅርፅን ምድሪ ብሓፈሻ _____ ይበሃል።
2. ካብ ሓፈሻዊ ስፍሓት ምድሪ _____ % ደረቕ መሬት እንትኾን _____ % ድማ ብማያዊ ኣካላት ዝተሸፈነ እዩ።
3. ሓሙሽተ ወቅያኖሳት ዓለምና ዝበሃሉ _____ ፣ _____ ፣ _____ ፣ _____ ን እዮም።
4. እምባ ኪሊማንጀሮ ዝርከበሉ ሃገር _____ ይበሃል።
5. ኣብ ገማግም ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከብ ወቅያኖስ _____ ይበሃል።

2.5 ከባቢ አየር

ተምሃሮ ከባቢ አየር እንታይ እዩ? ክሳድኩም ንላዕሊ አንቃዕሪርኩም ናብ ሰማይ ከተማዕድዉ እንተለኹም እንታይ ኢኹም ትርእዩ? ሓደሓደ ግዜኸ ኣውሮፕላን ክትበርር ትርእዩዶ? እንታይ እናሰንጠቐት ትበርር? እስቲ ተመያየጥሉ?

ከባቢ አየር ንምድርና ከም ኮበርታ ሸፊንዎን ኸቢቡዎን ዝርከብ ናይ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ጋዝ እኩብ እዩ። ከባቢ አየር እንተዘይህሉ ኔሩ ኣብ ምድርና ህይወት ዘለዎ ነገር ኣይምነበረን። ተምሃሮ እስቲ ምኽንያቱ ተመያየጥሉ? ኸባቢ አየር ኣብ መነባብሮ ደቂ ሰባት እውን ዓብዪ ፅልዎ ዘለዎ እዩ። ንኣብነት ናብ ምድሪ ዝመፅእ ኣዝዩ ሓያል ጉልበት ፀሓይ ሂወት ዘለዎም ነገራት ንኸየሕርር ዝከላኸል ኣብ ፅፍፍዳ አየር ስትራቶስፊር ዝርከብ ከባቢ አየር ኣዞን እዩ። ኣዞን ጋዝ ዝርከብ ኣብ ከባቢ አየር እዩ። ዝናብ ዝፍጠር ብምኽንያት ምህላው ከባቢ አየር እዩ። እፀዋት ምግብም ንምስራሕ ዘኸእሎም ቀንዲ ጋዝ ዝረኸብዎ ካብ ከባቢ አየር እዩ።

ፅፍፍት ከባቢ አየር

ካብ ምድሪ ንግብር እናለዓልና ብዝኸድና ቁፅሪ ዝተፈላለዩ ፅፍፍት ከባቢ አየር ንረክብ። ብሓፈሻ እንትርእዩ ኣርባዕተ ፅፍፍት ከባቢ አየር ኣለዉ። ንሳቶም ድማ ትሮፖስፊር፣ ስትራቶስፊር፣ ሜዞስፊርን ቴርሞስፊርን ይባሃሉ።

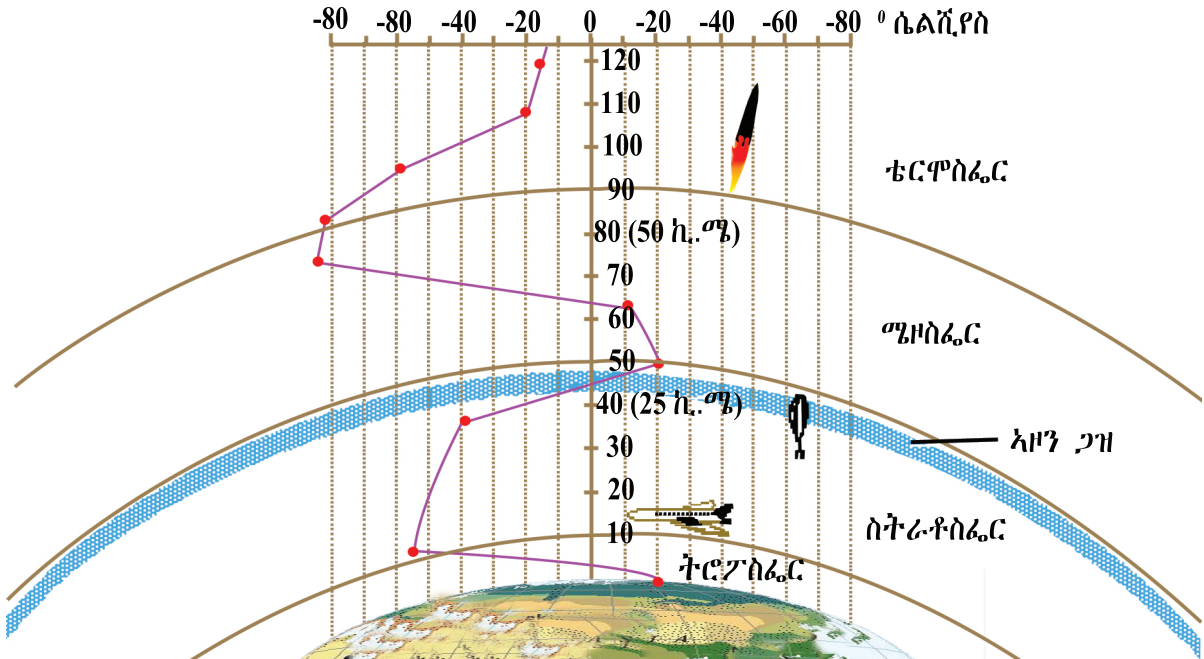
1. ትሮፖስፊር፡- እዙይ ፅፍፍት ኸባቢ አየር እቲ ንምድርና ዝቐረበ እዩ። ትሮፖስፊር ካብ ምድሪ ጀሚሩ ንላዕሊ ክሳብ ከባቢ 10-15 ኪሎሜትር ዘሎ ኸባቢ አየር ዝሓቐፈ እዩ። ትሮፖስፊር ኣብ ልዕሊ ኸባቢ ቅናት ምድሪ ዝሰፍሐ እንትኾን ኣብ ልዕሊ ኸባቢ ዋልታ ድማ ፅብብ ኢሉ ኣስታት 9 ኪሎ ሜትር ጥራይ እዩ ስፍሓቱ። ኩነታት አየር ዓለምና ዝውሰን ብመሰረት ኩነታት ትሮፖስፊር እዩ። እዙይ ማለት መጠን ረስኒ ዓለምና ይኹን ኩነታት ዝናብ፣ ደበና፣ በረድ፣ ፀቕጢ አየር ወዘተ ዝኸስት ብኹነታት ከባቢ አየር ትሮፖስፊር እዩ።

ተምሃሮ ብቴሌቪዥን ይኹን ብሬድዮ ትንብያ ኩነታት አየር ከባቢና ክንገር ትስምዑዶ? ኣብ ዝቐፅሉ መዓልታት ወይድማ ሰሙናት እንታይ ዓይነት መጠን ረስኒ፣ ደበና፣ ዝናብ፣ ፀቕጢ አየር ከምዝኸስት ዝፍለጥ እዩ። እዙይ ዝፍለጥ ድማ ብሰብሙያ ሜትሮሎጂ ንትሮፖስፊር ብምፅናዕ እዩ። ኣብ ትሮፖስፊር መጠን ብራኽ እናወሰኸ እንትኸድ መጠን ረስኒን ፀቕጢ አየርን እናነከየ እዩ ዝኸይድ። ከምኡ ኢሉ እውን ካብ ትሮፖስፊር ወፃኢ ኣብ ዘለዉ ስለስተ ፅፍፍት ከቢቢ አየር ኣዝዩ ስሕው ትሕዝቶ እዩ ዘለዎም። ብመጠን ትሕዝቶ ጋዛት እንትረእስ ስትራቶስፊር 75% ዝሓዘ እንትኾን እቲ ዝተረፈ 25% ድማ ኣብቶም ካልኦት ስለስተ ፅፍፍት ተመቓቂሉ ይረኣ።

ትሮፖስፊርን ኣካላቱን

ተምሃሮ ኣብ ትሮፖስፊር እንታይ ኣሎ? ከባቢ አየር ትሮፖስፊር ካብቶም ካለኦት ፅፍፍት ከባቢ አየር ዝለዓለ ትሕዝቶ ዘለዎን ፅዑቕን እዩ። ከባቢ አየር ብሓፈሻ ትሮፖስፊር ድማ ብፍላይ መብዛሕትኡ ትሕዝቶ ናይትሮጅን እዩ። ካብ ሓፈሻዊ ትሕዝቶ ጋዛት ትሮፖስፊር 78% ናይትሮጅን እዩ። ብኻልኣይ ደረጃ ዝሰራዕ ኦክሲጅን ኮይኑ ልዕሊ 20% እዩ። ካልኦት ጋዛት ትሮፖስፊር ከም ካርቦን ዳይኦክሳይድን ኣዝዩ ትሑት መጠን ዘለዎ ኣዞንን እዩም። ትሮፖስፊር ብተወሰኸ እውን ሃፋ-ማይን ዶሮናን ዝሓዘለ እዩ። ካብ ሓፈሻዊ ትሕዝቶ ሃፋ-ማይ ከባቢ አየር እቲ 99% ኣብ ትሮፖስፊር እዩ ዝርከብ።

2. **ስትራቶስፊር:-** እዚ ኣብ ልዕሊ ትሮፖስፊር ዝርከብ ፅፍፍ (ቀፀላ) ከባቢ ኣየር እዩ። ኣስታት 35 ኪሎ ሜትር ዝሸፈነ እዩ። እዙይ ማለት ኣብ ልዕሊ ምድሪ ካብ 15 ኪሎ ሜትር ክሳብ 50 ኪሎ ሜትር ዘሎ ከባቢ ኣየር ዝሓዘ እዩ ማለት እዩ። ኣብ ስትራቶስፊር መጠን ለውጢ ረስኒ ከም ትሮፖስፊር ኣይኮነን። ኣብ ታሕታዎይ ክፋል ስትራቶስፊር ብራኽ እንትውስኽ መጠን ረስኒ ኣይውስኽን። ከምኡ'ውን መጠን ረስኒ ኣይንክን። ኣብ ላዕለዎይ ክፋሉ ግና ብራኽ እናወሰኽ እንትኸይድ መጠን ረስኒ እውን እናወሰኽ እዩ ዝኸይድ። ተምሃሮ እስቲ እዚ ለውጢ መጠን ረስኒ ምስ ትሮፖስፊር ኣነፃፅርዎ? ብኻሊ እ መዳይ ድማ ስትራቶስፊር ብትሕዝቱኡ ስሕው ዝበለ ስለ ዝኾነ ብኣውሮፕላን ንዝግበር ጉዕዞ ምቕው እዩ። ኣብ ላዕለዎይ ክፋል ቐፀላ ከባቢ ኣየር ስትራቶስፊር ኣዞን ዝበሃል ጋዝ ኣሎ። ኣዞን ካብ ፀሓይ ንዝመፅእን ንጥዕና ወድሰብ ኣደገኛ ዝኾነን ጨረር ናብ ምድሪ ንኸይበፅሕ ዓፊኑ ዝሕዝ ጋዝ እዩ። ኣዞን እንተዘይህሉ ኣብ ምድሪ ህይወት ዘለዎ ነገር ኣይምሃለዎን።
3. **ሜዞስፊር:-** እዙይ ብቐጥታ ኣብ ልዕሊ ስትራቶስፊር ዝተነፀፈ ኸባቢ ኣየር እዩ። ሜዞስፊር ካብ ምድሪ ኣብ መንጎ 50 ኪሎ ሜትሮን 80 ኪሎ ሜትርን ዝርከብ ከባቢ ኣየር እዩ። ብሓፈሻ እንትርእ ኣብ ሜዞስፊር ብራኽ እናወሰኽ እንትኸይድ መጠን ረስኒ እናነከየ ይኸይድ። እቲ ዝለዓለ ክፋል ሜዞስፊር እቲ ኣብ ምድርና ኣዝዩ ዝተሓተ መጠን ረስኒ ዘለዎ ከባቢ ኣየር እዩ።
4. **ቴርሞስፊር:-** እዙይ እቲ ካብ ምድሪ ኣብ ዝለዓለ ብራኽ ዝርከብ ከባቢ ኣየር እዩ። ቴርሞስፊር ካብ ምድሪ ኣብ መንጎ 80 ኪሎ ሜትርን 1000 ኪሎ ሜትርን ዝርከብ ስሑው ፅፍፍ ከባቢ ኣየር እዩ። ቴርሞ ማለት ውዑይ ማለት እዩ። ኣብ ቴርሞስፊር ብራኽ እንትውስኽ መጠን ረስኒ እውን እናወሰኽ እዩ ዝኸይድ። ኣብ ቴርሞስፊር መጠን ረስኒ ልዕሊ 1500° ሴንትግሬድ ይበፅሕ እዩ። ቴርሞስፊር ብመዳይት ሳታላይት ኣብ ምዕባለ መራኽቢ ሚላታት ሬድዮን ቴሌቪዥንን ዓብዩሪ ርብሓ ዘለዎ እዩ። ቴርሞስፊር ናይ መዳይታ ቐፀላ ኸባቢ ኣየር እዩ። ብድሕሪ ቴርሞስፊር ዝመፅእ ህዋ እዩ።

ስእሊ 2.6 ፅፍፍት ከባቢ ኣየር

2.6 ስሙዳት ምልክታትን ምስልታትን ካርታ

ተምሃሮ ኣብ መጻሕፍቲ፣ መፅሕታት ኣብ መንደቕ ክፍልኹም ዝተሰቐሉን ካልኦትን ብዙሓት ካርታታት ሪኢኹም ኢኹም። እዞም ካርታታት ገለገለኦም ብዝተፈለለዩ ሕብርታት ዝተሰኣሉ እንተኾነ ገሊኦም ድማ ብጻዕዳን ፀሊምን ጥራይ እዮም ተሳኢሎም። ተምሃሮ ነየንኦም ኢኹም ተድንቑ? ኣየነኦም ዝበለፀ ኣበሬታ ይህብኹም? ንምንታይ? እስቲ ተመያየጥሉ?

ኣብ ዝኾነ ካርታ ቁልፊ ወይ መፍትሕ ዝብል ፅሑፍ ኣሎ እዩ። ተምሃሮ እስቲ ቁልፊ ካርታ ዝብል ኣብ ካርታ ረኣይኦም እንታይ ከምዝገልፀ ተመያየጥሉ? ፅቡቕ ካርታ ዝበሃል ብሕብርታት ዘገፀ ጥራይ ዘይኮነስ ቁልፊ ወይ መፍትሕ ካርታ እንትህልዎ ጥራይ እዩ። ብመሰረት መፍትሕ ካርታ ሕድሕድ ሕብሪ፣ ምስሊ ወይ ምልክት እንታይ ከምዝውክል ንፁር ይኸውን። በዙይ ኣቢሊ ድማ ዝኾነ ሰብ ካብ ካርታ ንፁር ኣበሬታ ይረክብ። ሓደ ካርታ ኣዝዮም ብዙሓት ኣበሬታትን ተርእዮታትን ዝሓዘ እዩ። እዞም ኩሎም ኣበሬታታት ብዝርዝር ብፅሑፍ ወይድማ ብስእሊ ኣብ ካርታ ምቕማጥ ኣይክእልን። ኣብ ካርታ ዘሎ ቦታ ኣዝዩ ውሱን እዩ። ስለዚ ካርታ ብቐሊሊ ተቐሚጦም ክገልፁ ዝክእሉ ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን ክህልዉልዎ ናይ ግድን እዩ።

ተምሃሮ ኩሎም ኣብ ዓለም ዘለዉ ካርታታት ንሓደ ዓይነት ሕብሪ ወይ ምልክት ብተመሳሳሊ መንገዲ ዝጥቀሙሉ ዶ ይመሰለኩም? ልክፅ እዩ ልሙዳት ምልክታት፣ ሕብርታትን ምስልታትን ኣለዉ እዮም። ኮይኑ ግና ኩሎም ብተመሳሳሊ መንገዲ እዮም ዝጥቀሙሎም ክንብል ኣይንክእልን። ዝተቐመጠ ሕጊ ወይ ስምምዕ የለን። ገለገለ ግን ከም ሕጊ ጌርና እንወስዶም ኣለዉ። ንኣብነት ሰማያዊ ሕብሪ ንቃያት፣ ንውቅያኖችን ባሕርታትን ብቐጥሚ እንጥቀመሉ ሕብሪ እዩ።

እቶም ካርታታት ዝጥቀሙሎም ልሙዳት ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን እውን እንተኾነ ብመሰረት ዓይነት ካርታ ዝቐመጡ እዮም። ፊዚካዊ ካርታ ዝተፈላለዩ ሕብርታትን ምልክታትን ተጠቐሙ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ገፁምድሪ ዘርእይ እዩ። ፓለቲካዊ ካርታ ድማ ብዝተፈላለዩ ምልክታትን ሕብርታትን ዝተፈላለዩ ዶባት፣ ከተማታት፣ ዓበይቲ መንገድታት፣ ኣሰፈፍራ ሕብርታትን ብሄረሰባትን፣ ዓበይቲ ህንፃታት ወዘተ የርእይ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ! ብጉጅለ ኮይንኩም ዝተፈላለዩ ፊዚካዊ ካርታታት ምስ መፍትሔም ተመልከቲ። ነቲ ኣብ ካርታ 2.7 ተገለፁ ዘሎ መፍትሕ ካርታ ብዝግባእ ተመልከቲ። ትርጉም ሕብሪ፣ ምልክትን ምስልን መሰረት ጌርኩም እዞም ዝስዕቡ ዓይነታት ገፁምድሪ ኣብ ካርታ ብምንታይ ዓይነት ሕብሪ፣ ምልክትን ምስልን ከምዝተወከሉ ኣብ ደብተርኩም ኣስፈርኩም ብጉጅለ ንክፍሊ ኣቕርቡ?

1. እምባታትን በረኽቲ ቦታታትን ከመይ ተሓቢሮም ኣለዉ?
2. ቐፅሪ ብራኽ ጫፍ እምባ ካብ ፀፍሒ ባሕሪ /ብሚትር/ ከመይ ተገለፁ?
3. መታሕት ብምንታይ ዓይነት ሕብሪ ተገለፁ?
4. ማያዊ ኣካላት እንታይ ዓይነት ሕብሪ ይገልፃሉ? እዚ ሕብሪ ድሙቕን ሃሳስን እንተኾይኑ እንታይ የርእይ?
5. ምድረበዳ ከመይ ተገለፁ?
6. ብበረድ ዝተሸፈነ ቦታ እንታይ እዩ ምልክቲ?
7. ሳዕሪ ምድሪ ከመይ ተገለፁ ?
8. ነባሪ ኣየር ቅናት ምድሪ ብምንታይ ተመልኪቲ ኣሎ?

ተምሃሮ ካብቲ ነፍስወከፍ ጉጅለ ዘቐረቡሉ ርእይቶ እንታይ ተገንዚብኩም?

ካርታ 2.7 ካርታ ማእኸል ሓደ ከተማ

ብሕድሕድ ጉጀለ ዝቐረቡ ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታት ተመሳሳሊ መግለጺ ድዮም ዘርእዩ ወይስ ዝተፈላለዩ እዮም? ዝተወሰኑ ልሙዳት ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን ከምዘለውኹ ተገንዚብኩም ዶ? እስቲ ኣብነታት ኣቕርቡ?

መብዛሕትኡ ግዜ ካርታታት ልሙዳት ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታታትን ይጥቀሙ እዮም። ንኣብነት ማያዊ ኣካላት ብሰማያዊ ሕብሪ፣ በረኽቲ ቦታታት ብቡኒ፣ መታሕት ብብጫ ወይ ቆፅለዋይ ሕብሪ ከምኡ እውን ጫፍ እምባታት ብፃዕዳ ሕብሪ፣ ብራኽ ብሜትሮ ኣብ ጎኒ ንእሽተይ ሰሌስ ኩርናዕ ቁፅሪ ብምፅሓፍ ይግለፁ እዮም። ብቐንዱ ነዙይ ዝውስኖ ግን ቁልፊ ካርታ ወይ መፍትሕ ካርታ እዩ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብጉጅለ ኮይንኩም ዝተፈላለዩ ፖለቲካዊ ካርታታት ተመልከቲ። ነቲ ኣብ ቁልፊ / መፍትሕ/ ካርታ ታሓቢሩ ዘሎ መግለጺ መሰረት ጌርኹም እዞም ዝስዕቡ ሰብ ሰራሕ ነገራት ኣብቲ ካርታ ብምንታይ ዓይነት ሕብሪ፣ ሕንፃ፣ ምስሊ፣ ምልክት ከምዝተገለፁ ኣብ ደፍተርኩም ፅሓፉ። ቐጺልኩም ፀብፃብ ጉጅለኹም ንክፍሊ ኣኻርቡ።

1. ኢንዱስትሪያዊ ኸባቢታት ከመይ ተመልኪቶም ኣለዉ?
2. ዓበይቲ ፅርግያ መንገድታት ከመይ ተመልኪቶም ኣለዉ?
3. መንገዲ ባቡር ከመይ ተመልኪቶም ኣለዉ?
4. ኣብያተ ትምህርቲ ከመይ ተመልኪቶም ኣለዉ?
5. ኣብያተ ክርስትያን ከመይ ተመልኪቶም ኣለዉ?
6. ኣብያተ መስጊድ ከመይ ተመልኪቶም ኣለዉ?

ተምሃሮ! መብዛሕትኡ ግዜ ፖለቲካዊ ካርታታት ልሙዳት ምልክታትን ምስልታታትን ይጥቀሙ እዮም። ንኣብነት ኣብ ልዕሊ ሓደ ርቡዕ ኩርናዕ ዝተሰቐለ ሰንደቕ ዓላማን ቤት ትምህርትን የማላኸት። ከምኡ እውን ዝተፈላለዩ ዓይነታት መንገድታት ብዝተፈላለዩ ዓይነት ሕንፃታት ይግለፁ። ሕዚ እውን እቲ ወሰናይ ግና እቲ ኣብ ቁልፊ ካርታ ዝግለፅ እዩ።

ተምሃሮ! ካርታ ዓብይ ጥቅሚ ከምዘለዎ ተገንዚብኩም ኣለኹም። ይኹን እምበር ካብ ካርታ ጥቅሚ ዝርከብ ቐልፊ ካርታ እንትንጥቀም ጥራሕ እዩ። ብመሰረት ቁልፊ ካርታ እቶም ኣብ ካርታ ዘለዉ ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን እንታይ ከምዝውክሉ ተገንዚብና ካብ ካርታ እንደልዮም ዝተፈላለዩ ሓበሬታታት ንረክብ። ቐጺልኩም ብብውልቅኹም ነዚ ዝስዕብ ንጥፈት ሰሪሕኹም ንኸፍሊ ኣኻርቡ፡-

1. ዝተፈላለዩ ፊዚካውን ፖለቲካውን ካርታታት ብምርኣይ ካርታታት ብዙሕ ግዜ ዝጥቀሙሎም ልሙዳት ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን ኣለልዩ።
2. ናይ ሓደ ሓሳባዊ ሃገር ካርታ ሰኣሉ። ኣብቲ ካርታ ዝተፈላለዩ ቦታታት ኣቐምጡ። ንኣብነት ቐላይ፣ ፍባ፣ ዶብ-ሃገር፣ ቤተ ክርስትያን፣ መስጊድ፣ ኢንዱስትሪያዊ ኸባቢ፣ ነዳዲ ዝወፀሉ ቦታ፣ መንገዲ ባቡር፣ ፅርግያ ወዘተ ኣቐምጡ።

እቶም ዝተቐመጡ ቦታታት በቶም ልሙዳት ሕብርታት፣ ምልክታትን ምስልታትን ተወኪሎም ይቀመጡ። ቀሊል ቁልፊ ካርታ ኣዳሊኹም ነፍሰወከፎም እንታይ ከምዝውክሉ ኣርእዩ። ዝኾነ ተምሃራይ ነቲ ቐልፊ ርእዩ ንፁር ሓበሬታ ከምዝረኸበ ኣረጋግፁ።

ብተመሳሰሉ መንገዲ ንድፊ ካርታ ወረዳኹም ወይ ከተማኹም ወይ ጣቢያኹም ሰኣሉ። ነቶም ኣብ ካርታ ዝሰኣልኩምዎም ቦታታት መብርሂ ዝህብ ቁልፊ ካርታ ኣብ ጉኒ እቲ ካርታ ኣኻምጥዎ። ምስ መሓዘትኩም ተመያየጥሉ።

መጠቻ ለሊ

ብሓፈሻ እንትረአዩ ኩሎም ዓይነታት ገፀ ምድሪ ኣብ ክልተ መቐፈካ ምርኣይ ይከኣልዮ። ንሳቶም ድማ ክፍለዓለማትን ማያዊ ኣካላትን እዮም። ኣብ ምድርና ሸውዓተ ክፍለ ዓለማት እንትህልዉ ሓሙሽተ ውቅያኖሳት ድማ ኣለዉ። ኣብ ዓለምና ዝርከቡ ማያዊ ኣካላት ብኬሚካላዊ ትሕዝተኦም ብሕልፊ ድማ ብጣዕዋም ጨውነት ዘለዎምን ዘይብሎምን ተባሂሎም ኣብ ክልተ ይምደቡ። ኣብ ክፍለዓለማት ዝርከቡ ቃላያት፣ ሩባታትን ካልኣት ማያዊ ኣካላትን መብዛሕትኦም ጨውነት የብሎምን። ኮይኑ ግና ሓድ ሓደ ጨውነት ዘለዎም ቃላያት ኣለዉ። ኣብ ሰሜን ኣሜሪካ ዝርከብ ‘ዓብዪ ቃላይ ጨው’ ዝበሃልን ኣብ ዶብ እስራኤልን ዮርዳኖስን ዝርከብ “ምዊት ባሕሪ” ዝበሃል ቃላይን ከም ኣብነት ዝጥቀሱ እዮም።

ኩሎም ቅርፅታት መሬት ምብራቕ ኣፍሪካ ብሓፈሻ እንትረአዩ ኣብ ኣርባዕተ ይምደቡ። ንሳቶም ድማ እምባታት፣ ከበሳታት፣ መታሕትን ሓንፍ ሸንጥሮን እዮም። ካብ እምባታት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝለዓለ ብራሽ ዘለዎም እምባታት ክለማንጃሮ፣ ኬንያ፣ ሩዌንደራ፣ ራስ ዳሸን እንትኾኑ እምባ ክለማንጃሮ ድማ ካብ ክፍለ ዓለም ኣፍሪካ ዝለዓለ ብራሽ ኣለዎ።

ከበሳታት ምብራቕ ኣፍሪካ መብዛሕትኦም ኣብ ኬንያን ኢትዮጵያን ዝርከቡ ኮይኖም ልዑል ብራሽ ዘለዎም ሜዳታት እዮም። መታሕት ምብራቕ ኣፍሪካ ብቐንዶም ብ ገማግም ቀይሕ ባሕርን ውቅያኖስ ህንድን ዝርከቡ ኮይኖም ብራሽኦም ካብ ፀፍሒ ባሕሪ ብዙሕ ዝለዓለ ኣይኮነን። እኳደኣስ ገለገለኦም ብራሽ ኦም ካብ ፀፍሒ ባሕሪ (ካብ ዜሮ ሜትር) ንታሕቲ እዩ። ንኣብነትብራሽ ኮባር ሲንክ 120 ሜትር ትሕቲ ዜሮ እዩ። ዓብዪ ሓንፍ ሸንጥሮ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ፍሉይ ቅርፂ መሬት ዘለዎን ኣዝዩ ጎሊሁ ዝረኣን እዩ። ኣብ ውሽጢ ሓንፍ ሸንጥሮ ኣዝዮም ብዙሓት ቃላያት ኣለዉ። ካብዚኣቶም ቃላያት ታንጋኒካ፣ ኣልባርት፣ ኪቩ፣ ሃዋሳ፣ ኤድዋርድን ላንጋኖን ይርከቡዎም።

ከባቢ ኣየር ንምድርና ከም ኮበርታ ሸፊኑዎን ከቢቡዎን ዝርከብ ናይ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ጋዝ እኩብ እዩ። ብሓፈሻ እንትረአዩ ኣርባዕተ ፅፍፃፋት ከባቢ ኣየር ኣለዉ። ንሳቶም ድማ ትሮፖስፌር፣ ስትራቶስፌር፣ ሜዞስፌርን ቴርሞስፌርን እዮም። ፅፍፃፍ ከባቢ ኣየር ትሮፖስፌር ንምድርና ዝቐረበን ካብ ኩሎም ካልኣት ፅፍፃፋት ዝለዓለ ትሕዝቶ ጋዛት ዘለዎን እዩ። ካብ ሓፈሻዊ ትሕዝቶ ትሮፖስፌር ኣስታት 78% ዝኸውን ናይትሮጅን እዩ። ስትራቶስፌር ኣብ ልዕሊ ትሮፖስፌር ዝርከብን ብትሕዝትኡ ስሑው ዝበለ ስለዝኾነን ብኣውሮፕላን ንዝገበር ጉዕዞ ምቕው እዩ። ሜዞስፌር ካብ ምድሪ ኣብ መንጎ 50ን 80ን ኪሎሜትር ዝርከብ ከባቢ ኣየር እዩ። ቴርሞስፌር ካብ ምድርና ኣብ ዝለዓለ ብራሽ ዝርከብን ሳብ 1000 ኪሎሜትር ዝበፀሕን እዩ። ኣብ ቴርሞስፌር ብራሽ እንትውሰኽ መጠን ረስኒውን እናወሰኽ ይኸይድ። ብድሕሪ ቴርሞስፌር ዝመፅእ ህዋዮ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ሕምባብ - ምድሪ	ምንቅስቃስ ምድሪ ኣብ ክሊ ዘንጋ።
2 ዑደት ምድሪ	ምድሪ ኣብ ዙርያ ፀሓይ እትገብሮ ዙረት።
3 ምህዋር ምድሪ	ምድርና ዑደት ምድሪ ከተካይድ እንተላ እትኸተሎ መስመር ጉዕዞ።
4 ክረምቲ	ፀሓይ ኣብ ቅርቅርቲ ትርከበሉ ወቕቲ።
5 እፅዋት ተፈጥሮ	ብዘይ ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ብተፈጥሮ ጥራይ ዝበቐሉ።

ሐ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ኣብዝተውሃበ ባዶ ቦታ ትኽክለኛን ቅኑዕን መልሲ ምልኡ

1. እታ ዝሰፍሖት ክፍለ ዓለም _____ እንትኾን ዝነኣሰት ድማ _____ እያ።
2. _____ ዝተበሃለ ቃላይ ብትሕዝቶኡ ብዙሕ ጨው ዘለዎ እዩ።
3. ኣብ ኣፍሪካ ዝለዓለ ብራሽ ዘለዎ እምባ _____ ይበሃል።
4. ዓብይ ሓጓፍ ሽንጥሮ ዝበሃል ካብ ሃገር _____ ክሳብ ሃገር _____ ዝተዘርገሐ እዩ።
5. ብመሰረት መርክቦኦም ቃላያት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ክልተ ይምቀሉ። ንሳቶም ድማ
 ሀ. _____
 ለ. _____
6. ኣብ መንጎ ኬንያ፣ ታንዛንያን ኡጋንዳን ዝርከብ ቃላይ _____ እዩ።
7. ንምድርና ከም ኮበርታ ሸፊንዋን ኸቢቡዋን ዝርከብ ናይ ጋዛት እኩብ _____ እዩ።
8. ንምድርና ዝቐረበ ቐፀላ ከባቢ ኣየር _____ እንትኾን ዝረሓቐ ድማ _____ እዩ።

መ. ሓፂር መልሲ ሃቡ

1. ስም ክፍለ ዓለማት ዘርዝሩ?
2. ካብቶም ሓሙሽተ ውቕያኖሳት ዓለም ናይቶም ኣርባዕተ ስሞም ዘርዝሩ?
3. ምዉት ባሕሪ ዝበሃል ኣበይ ከባቢ ዓለም ዝርከብ እዩ?
4. ነቶም ኣርባዕተ ቐንዲ ፊዚካዊ ገፅታት ምብራቕ ኣፍሪካ ዘርዝሩ?
5. ካብ ረብሓታት ሓጓፍ ሽንጥሮ ክልተ ግለፁ።
6. ካብ ሩባታታት ምብራቕ ኣፍሪካ ሰለስተ ፅርሑ።
7. ስም ኣርባዕተ ፅፍፃፋት ከባቢ ኣየር ዘርዝሩ።
8. ቐንዲ ቐጠባዊ ረብሓታት ማያዊ ኣካላት ምብራቕ ኣፍሪካ ዘረዝሩ።

ምዕራፍ ስበስታ

ከባቢና

ውፅኢታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ እዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም

- ⊖ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ዘለዉ ዓይነታትን ዝርገሐን እፅዋት ተፈጥሮ ተሰልዩ፤
- ⊖ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ንእፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ዘፀልዉ ቀንዲ ምክንያታት ተሰልዩ፤
- ⊖ መንቀፊታትን ሳዕቤናትን ሲድ እኣታውነት ሰባት ኣብ ከባቢ ትርድኹ፤
- ⊖ ሚሳታት ዕቀባን ረብሓን ብሄራዊ ፓርክታት ትግንዘቡ፤
- ⊖ ብርሰት ከባቢኹም ንምክፍኻል ድሴት ተርእዩ።

ብቕዓታት'ዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም ነዘም ዘስዕቡ ብቕዓታት ተማዕብሉን ትውነታን

- ⊖ ሃለዋት እንስሳት ዘገዳም ምስ ዝርገሐ እፅዋት ተፈጥሮ ተዛምዱ፤
- ⊖ እንስሳት ዘለምዱን ዘዓብዩን ምስ ተፈጥሮኣዊ መንበሪ ከባቢኦም ተሰማሚዖም ከምዘኾኑ ተረድኹ፤
- ⊖ ዝርገሐ እፅዋት ተፈጥሮ ዘፀልዉ ቕንዲ ምክንያታት ትፈልዩ፤
- ⊖ መንበሪ ከባቢ እንስሳት ዘገዳም ብሰባት እንትገዳኡ እቶም እንስሳት እውን ከምዘገዱ ተረድኹ፤
- ⊖ ፅባቕ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ምብራቕ ኣፍሪካ ተድንቑ፤
- ⊖ ካብ ቱሪዝም ዝርከብ እቶት ንሓሰዋ እንስሳት ዘገዳምን መንበሪኦምን ኣስተዋፅኦ ከገብር ከምዘክእል ተረድኹ፤
- ⊖ ብሰንኪ ደቂ ሰባት ኣብ ተፈጥሮ ከባቢ ዘበፅሑ ዘተፈላሰዩ ብርሰታትን መንቀሲኦምን ትግምግሙ፤
- ⊖ ሳዕቤን ሲድ እኣታውነት ደቂ ሰባት ኣብ እፅዋት ተፈጥሮ ትፈልዩ፤
- ⊖ ሚሳታት ዕቀባ ሓመድ ተብርሁ፤
- ⊖ ማይ ከመይ ከምዘዕቀብ ተብርሁ፤
- ⊖ ዕላማን ረብሓን ብሄራዊ ፓርክታት ተብርሁ፤
- ⊖ ብሄራዊ ፓርክታት ሲትዶጵዶ ኣብ ካርታ ተመልክቱ፤
- ⊖ ቀንዲ ብሄራዊ ፓርክታት ምብራቕ ኣፍሪካ ተሰልዩ።

መጻጠያ

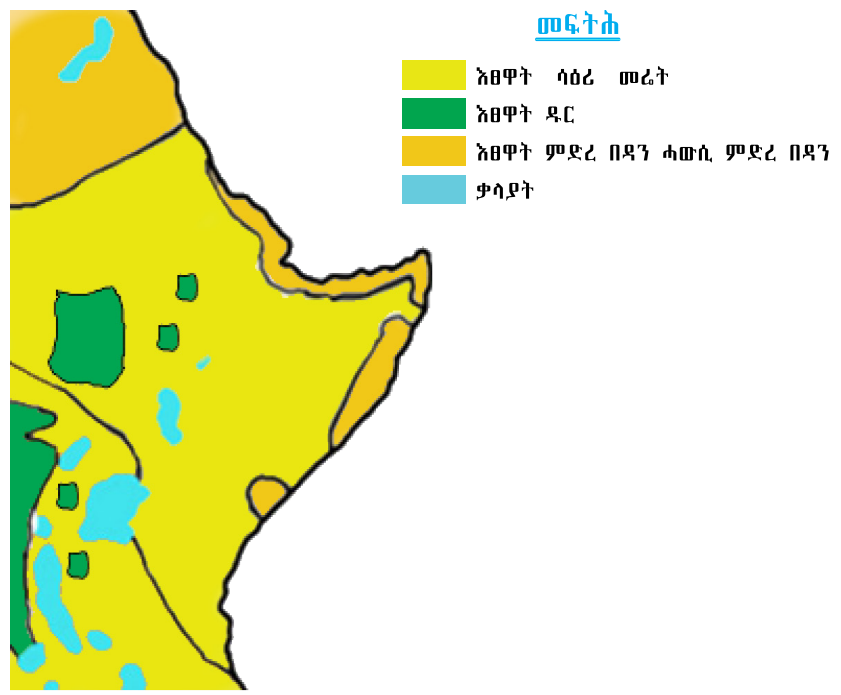
እዚ ምዕራፍ ሰለስተ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 6^ኛ ክፍሊ ኣብ ከባቢና ዝብል ርእሲ ዝጠመተ ኹይኑ ምሉእ ብምሉእ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ማእኸል ዝገበረ'ዩ። ኣብ ውሽጢ ዘሎ ምዕራፍ ዘለዉ ትሕዝቶታት ድማ ብዛዕባ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከቡ ዓይነታትን ዝርገሐን እፅዋት ተፈጥሮ፣ ኢድ ኣእታውነት ደቂ-ሰባት ኣብ ምዝባዕ ከባቢና፣ ሜላታት ዕቀባ ሓመድን ማይን ዝጠመቱ እዮም። ኣብ መወዳእታ ድማ ተምሃሮ ብዛዕባ እቶም ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካን ኣብ ሃገርናን ዝርከቡ ብሄራዊ ፓርክታት ግንዛብ ረኺብኩምን ኣለሊኹምን ኣብ ካርታ እተመላኸትሉን ምዕራፍ'ዩ። ኣብዚ ምዕራፍ ብዙሓት መልመድታትን ዝተፈላለዩ ሕቶታትን ምህላዎም ንተምሃሮ ዘተባብዑ'ዮም።

3.1 እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ምብራቕ ኣፍሪካ

3.1.1 ዓይነታትን ዝርገሐን እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን

ተምሃሮ! ቅድሚ ናብዚ ንኡስ ርእሲ ምስጋርኩም እስቲ ኣብ ከባቢኹም ዝርከብ ዓይነትን ዝርገሐን እፅዋት ተፈጥሮ እንታይ ከምዝመስል ተመያየጥሉ?

ተምሃሮ እስቲ ነቲ ኣብ 5^ኛ ክፍሊ ብዛዕባ ቐንዲ እፅዋት ተፈጥሮ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝተማሃርኩምዎ ብምዝካር እንታይ እንታይ ከምዝበሃሉ ዘርዝሩ ? ብምቕፃል ድማ ነዚ ኣብ ታሕቲ ዘሎ ካርታ 3.1 ብዝግባእ ተመልኪትኩም እቶም ቀንዲ እፅዋት ተፈጥሮ ምብራቕ ኣፍሪካ እንታይ እንታይን ኣበይ ከምዝርከቡን ዘርዝሩ።

ካርታ 3.1 ዝርገሐ እፅዋት ተፈጥሮ ምብራቕ ኣፍሪካ

ሀ. እፅዋት ተፈጥሮ

አብ ምብራቕ አፍሪካ ዝተፈላለዩ ዓይነት እፅዋት ይርከቡ። አብ ሰለስተ ድማ ይምደቡ። ንሳቶም እውን ዱር፣ ሳዕሪ መሬት፣ እፅዋት ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን ይበሃሉ።

ዱር (ደኒ)

ተምሃሮ! አብ ክልልና ትግራይ ከም ሕጉምብርዳ ዝመሰሉ ዱር አበይ ከባቢ ይርከቡ? ዱር እንታይ እዩ? አበይ ከባቢ ምብራቕ አፍሪካ ይርከብ?

ዱር ብፃዕቕ አእዋም ተሸፊኑ ዝርከብ ከባቢ እዩ። አድዋር በረኽቲ ቦታታት ምብራቕ አፍሪካ አብ ከባቢ ገምገም ቃላይ ቪክቶሪያ፣ በረኽቲ ቦታታት ምብራቕን ምዕራብን ኢትዮጵያ፣ በረኽቲ ቦታታት ደቡብ ሱዳን ይርከቡ። አብ ዓበይቲ ጎቦታት ካብ ታሕቲ ንላዕሊ ብራኽ እናወሰኽ እንትኸይድ ዓይነት እቶም አድዋር እናተቐየረ ይኸይድ። ንኣብነት አብ እምባ ኪሎማንጀሮ አብ ታንዛኒያ ዝርከብ አብ እግሪ እቲ እምባ ሳዕሪ መሬት፣ ብራኽ እናወሰኽ እንትኸይድ ድማ ዓይነት እቲ እፅዋት ናብ ዱር ይቕየር። አብ ኢትዮጵያ ዝርከቡ አድዋር አብ ክልተ ይምደቡ። ንሳቶም እውን አድዋር በረኽቲ ቦታታትን አድዋር መታሕትን እዮም። አድዋር በረኽቲ ቦታታት ኢትዮጵያ ከም ዕሕዲ፣ አውሊዕ፣ ታምቡኽን ዝመሳሰሉን አእዋም ይርከብዎም። አድዋር መታሕት ድማ ከም ሳግላ፣ ጭዓ፣ መቐር፣ መቐዕን ዝመሳሰሉን ይርከብዎም።

ስእሊ 3.1 ዱር

ሳዕሪ መሬት

ሳዕሪ መሬት እንታይ እዩ? አበይ ከባቢ ምብራቕ አፍሪካ ይርከብ? ሳዕሪ መሬት መብዛሕትኡ ነዋሕቲ ሳዕሪ ሕልፍ ሕልፍ ኢሎም ድማ አእዋም ተሓዊሶም ዝርከቡሉ ከባቢ እዩ።

መብዛሕትኡ ግዜ አብ ሳዕሪ መሬት ዝርከብ ኦም ሰራው እዩ። አብ ታንዛኒያ ከባቢ ሰረንጌቲ፣ ክፋል ደቡባዊ ኡጋንዳ፣ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን አብ ሱዳን ድማ መብዛሕትኡ አብ ሜዳን ዋልካን ዝኾነ ከባቢ ሕልፍ ሕልፍ ኢሎም ብዝሆኑሉ አእዋም ዝተሸፈኑ ሳዕሪ መሬት እዮም።

ስእሊ 3.2 ሳዕሪ መሬት

እፅዋት ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን

እፅዋት ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን እንታይ እዩ? ኣበይ ከባቢ ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከብ? እፅዋት ምድረ በዳ ሓልሓሊፎም ዝርኣዩ ከም ቆልቋል ዝበሉ ዓጂኽ እፅዋት ጥራሕ ዝርከቦ ከባቢ እዩ። እፅዋት ሓውሲ ምድረ በዳ ግና ደርቂ ዝፃወሩ ከም ቆልቋል፣ ቛጥቋጥን ሓፀርቲ ሳዕርን ዝርከቦ ከባቢ እዩ። ዝሰፍሖ እፅዋት ምድረበዳ ኣብ ሰሜናዊ ሱዳንን ገምገም ቀይሕ ባሕርን ይርከብ። እፅዋት ሓውሲ ምድረ በዳ ድማ ኣብ ስፊሕ ከባቢ ታንዛኒያ፣ ኬንያ፣ ምብራቕን ደቡባዊ ምብራቕን ኢትዮጵያን ማእኸላይ ክፋል ሱዳንን ይርከብ። ንዞም ከባቢ ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን ኣቋሪፃም ኣብ ዝውሕዙ ገምገም ፍባታት ኣብነት ገምገም ፍባ ኣዋሽ፣ ዋቢ-ሸበሌ፣ ገናሌ፣ ጁባ፣ ዝበቐሉ ፍባ በቆል እፅዋት ተፈጥሮ ይርከቡ።

ስእሊ 3.3 እፅዋት ምድረበዳ

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ! በብጉጅለ ኮይንኩም ናይ ጣብያኹም ንድፊ ካርታ ሰኣሉ። ስኢልኩም ድማ ኣብ ውሽጢ ጣብያኹም ዝርከቡ ቐንዲ ዓይነታት እፅዋት ተፈጥሮን ዝርገሐኦምን ኣቐምጡ። ብምቕፃል ነቲ ንድፊ ካርታ ኣዕብይ ኣቢልኩም ብምስኣል ኣብ መንደቕ ክፍልኹም ስቐልዎ።

ለ. እንስሳት ዘገዳም

ተምሃሮ! አብ 5^ይ ክፍሊ አብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም ዝምልከት ተምሃርኩም ኢኹም። አብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም አብ መብዛሕተን ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከቡ እዮም። ብመሰረት እዙይ አብ ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም እንታይ እንታይ ትፈልጡ? አብ ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሓት ዓይነት እንስሳት ዘገዳም ይርከቡ። አብነት ሓርማዝ፣ አንበሳ፣ ጉማሬ፣ ዓርዓር ነብሪ፣ ነብሪ፣ ዓጋዝን፣ ዝብኢ፣ አድጊ በረኻ፣ ዋልያ፣ ቡኳርያ፣ ህበይ፣ ዋዓግ፣ ማንትላ፣ ዘራፍ፣ ሚዳቋ ወዘተ ይርከቡ። ተፈጥሮአዊ መንበሪ እንስሳት ዘገዳም እንታይ እዩ? መንበሪ እንስሳት ዘገዳም እፅዋት ተፈጥሮ እዩ። አብ ዱር፣ ሳዕሪ መሬትን ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን ምብራቕ ኣፍሪካ ካብ ዝነብሩ እንስሳት ዘገዳም እንታይ እንታይ ትፈልጡ?

አብ ዱር ዝነብሩ ህበይ፣ ወዓግ ዝመሰሰሉን አብ ሳዕሪ መሬት ዝነብሩ ድማ ከም አንበሳን ሓርማዝን ዝበሉ እንትኾኑ አብ ሓውሲ ምድረበዳ ዝነብሩ ድማ አድጊ በረኻ፣ ቡኳርያ ማንትላ ዝመሰሰሉን እዮም። ገሊኦም እንስሳት ግን ካብ ሓደ ንላዕሊ መንበሪ ከባቢ ውሽጢ ዝርከቡሉ ኩነታት አሎ። ንአብነት አድጊ በረኻ፣ ቡኳርያ አብ ሳዕሪ መሬትን ሓውሲ ምድረበዳን ይርከቡ።

አብ ዱር ዝነብሩ መብዛሕትኦም እንስሳት ዘገዳም ኣናእሽተይን አብቲ ዱር እናተንጠላጠሉ ወይ እናተሸለኹሉኹ ክንቀሳቐሱ ዝኸኢሉ እንትኾኑ መብዛሕትኦም ዓበይቲ እንስሳት ዘገዳም ግና አብ ሳዕሪ መሬትን ሓውሲ ምድረበዳን ይነብሩ። ስለዚ እንስሳት ዘገዳም ዝለምዱን ዝዓብዩን ወይ ካዓ ህልውንኦም ዝረጋገፅ ምስ ተፈጥሮአዊ መንበሪ ከባቢኦም ብምልምማድ እዮም።

ንጥፈት

- አብ ኡጋንዳ አብ ዱር ዝነብሩ፣
- አብ ኬንያ አብ ሳዕሪ መሬት ዝነብሩ፣
- አብ ሓውሲ ምድረበዳ ኢትዮጵያ ካብዝነብሩ እንስሳት ዘገዳም ኣብነታት ብምዝርዛር ንክፍሊ ፀብዓብ ኣኸርቡ።

3.1.2 ንዝርግሖ እፅዋት ተፈጥሮን እንስሳት ዘገዳምን ምብራቕ ኣፍሪካ ዝፀልዉ ምኽንያታት

ልዕል ክብል አብ ዝተፈላለዩ ከባብታት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝተፈላለዩ እፅዋት ተፈጥሮ ከምዝርከቡ ተምሃርኩም። ዝርግሖ እፅዋት ተፈጥሮ ዝፀልዉ ምኽንያታት እንታይ እንታይ እዮም?

ዝርግሖ እፅዋት ተፈጥሮ ዝፀልዉ ዝተፈላለዩ ምኽንያታት እዮም። ንሳቶም እውን፡

- ↳ ኩነታት መጠንን ዝናብን ረስንን፣ ዓይነታት ሓመድ፣
- ↳ ሜላታት ንጥፈት ሕርሻ፣
- ↳ መንበሪ ገዛ ንምስራሕ ዝምደብ መሬት፣
- ↳ ሰብ ሰራሕን ተፈጥሮአውን ባርዕ ሓዊ፣
- ↳ መስርሒ ናውቲ ሕርሻን ገዛን ከምኡውን ዕንፀይቲ፣ ፈሓምን ዝመሳሰሉን ንምርካብ ዝካየድ ብርሰት እፅዋት እዮም።

ስለዚ ዝርግሖ እፅዋት ተፈጥሮ ዝፀልዉ ቀንዲ ምኽንያታት ተፈጥሮአውን ሰብአውን ምኽንያታት እዮም። ዝሓሸ መጠን ዝናብ፣ ልሙዕ ሓሙድን ትሑት ኢድ ኣእታውነት ወዲ ሰብን አብ ዘለዎ ከባቢ

ዝርግሐ እጅዎት ይዓቢ። ሕፅረት ዝናብ፣ ደርቅን ልዑል ኢድ ኣፅታውነት ወዲሰብን ኣብ ዘለዎ ድማ ይንኪ።
ዝርግሐ እንስሳት ዘገዳም ምብራቕ ኣፍሪካ ዝፀልዉ ተፈጥሮኣውን ሰብኣውን ምኽንያት ከ እንታይ እንታይ እዮም?

ዝርግሐ እንስሳት ዘገዳም ካብ ዝፀልዉ ተፈጥሮኣዊ ምኽንያታት ሓደ ምውሳኽ ዋዲ ዓለም ዘስዕቦ ምዝባዕ ነባሪ ኣየር እዩ። ምዝባዕ ነባሪ ኣየር ኣብ ብሄራዊ ፓርክታትን ከባቢኡን ድርቅን ባርዕ ሓውን ስለዝፈጥር እንስሳት ዘገዳም ይስደዱ፣ ይሞቱ፣ ቁፅሮም ተመናሚኑ ዝጠፍእሉ ብርኪ ይበፅሑ።

ዝርግሐ እንስሳት ዘገዳም ዝፀልዉ ሰብኣዊ ምኽንያታት ድማ ወዲሰብ ዘካይዶም ንጥፊታት እዮም። ወዲሰብ ናብቲ ተፈጥሮኣዊ መንበሪ እንስሳት ዘገዳም ዝኾነ እፅዋት ጢሒሱ ብምእታው እፅዋት የብርስ። እፅዋት እንተብርሱን ዘይሕጋዊ ሃደን እንተካየድን እንስሳት ዘገዳም ይስደዱ፣ ይሞቱ፣ ቁፅሮም ይምናመንን ጨሪሶም ይጠፍኡን።

እንስሳት ዘገዳም ካብ ዘይሕጋዊ ሃደን ክሕለዉ ኣለዎም። ምኽንያቱ ድማ ተፈጥሮኣዊ ሓድግታት ዓለምን መስሕብ ዑደተኛታትን ፍለብዝኾኑ እዮ። ቱሪዝም ንኸምዕብልን እቶት ንኸዓብን ይጠቕመ። ካብ ቱሪዝም ዝርከብ እቶት ተመሊሱ ንሓለዎ ክንክን እንስሳ ዘገዳም ኣስተዋፅኦ ይገብር።

ንጥፊት

ዝፈልጡ ሰባት ብምጥያቕ ኣብ ከባቢኹም ይኹን ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ምጥፍእ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም ዘርዝሩ። ምኽንያቱ ብምፅናዕ ድማ ፀብዓብ ንክፍሊ ኣቕርቡ።

መልመዲ 3.1

- ሀ. ትኸክል ንዝኾነ ሓቂ ልክዕ ንዘይኮነ ድማ ሓሶት እናበልኩም መልሱ።
  - 1. ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝጠቓለል ከባቢ እዩ።
  - 2. ኣብ ቀርኒ ኣፍሪካ ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም ኣብ ኩለን ካልኦት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከቡ።
  - 3. ዱር ምብራቕ ኣፍሪካ መብሃሕትኡ ብሳዕሪ ዝተሸፈነ ከባቢ እዩ።
  - 4. ንጥፊት ወዲሰብ ኣብ ዝርገሐ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ፅልዋ ኣየሕድርን።
  - 5. ሃለዋት እንስሳት ዘገዳም ምስ ዝርገሐ እፅዋት ተፈጥሮ ዝተተሓሓዘ እዩ።
- ለ. ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ካብዝተውሃቡ መማረፅታት ነቲ ትኸክለኛ ዝኾነ መልሲ ምረፁ።
  - 1. ኣብ ዝርገሐ እፅዋት ፅልዋ ዘሕድር ተፈጥሮኣዊ ምኽንያት ዘይኮነ።
    - ሀ. ዝናብ ሐ. ንጥፊት ሕርሻ
    - ለ. ሓመድ መ. ረሰኒ
  - 2. ኣብ ገምገም ቀይሕ ባሕሪ ብስፍሓት ዝርከብ እፅዋት ተፈጥሮ
    - ሀ. እፅዋት ሳዕሪ መሬት ሐ. እፅዋት ምድረ በዳ
    - ለ. እፅዋት ዱር መ. እፅዋት በረኽቲ ቦታታት

3. እንስሳት ዘገዳም

ሀ. መስሐብ ዑደተኛታት እዮም ሐ. ተፈጥሮአዊ ሓድግታት እዮም

ለ. ፍልፍል እቶት እዮም መ. ኩሎም መልሲ እዮም

4. ኣብ ኢትዮጵያ እፅዋት ሓውሲ ምደረበዳ በስፍሓት ዝርከብ

ሀ. ኣብ በረኽቲ ጐብታት ኢትዮጵያ ሐ. ኣብ ምዕራብ ኢትዮጵያ

ለ. ኣብ ምብራቕ ኢትዮጵያ መ. ኣብ ሰሜን ኢትዮጵያ

5. ዝርገሐ እንስሳት ዘገዳም ዝፀሉ ሰብአዊ ምኽንያት ኣየናይ እዩ?

ሀ. ሃደን ለ. ድርቂ

ሐ. ዝናብ መ. ኩሎም መልሲ እዮም

ሐ. ነዞም ዝሰዕቡ ሕቶታት ሕፅር ዝበለን ትኽክለኛን መልሲ ሃቡ።

1. ዱር፣ ሳዕሪ መሬት፣ ምደረበዳን ሓውሲ ምደረበዳን እንታይ እዮም? ኣበይ ከባቢ ምብራቕ ኣፍሪካ ይርከቡ?

2. ኣብ ዝርገሐ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ፅልዋ ዘሕድሩ ቀንዲ ምኽንያታት እንታይ እንታይ እዮም? ብኸመይ?

3.2 ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባትን ምዝባዕ ከባብን ምብራቕ ኣፍሪካ

ዕዮ ጉጅለ

ልዕል ክብል ዝርገሐ ሃፍቲ ተፈጥሮ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ምብራቕ ኣፍሪካ ተማሃርኩም ኣለኹም። እስቲ ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ኣብ ሃፍቲ ተፈጥሮ እንታይ ከምዝመስልን ብኸመይ ምዝባዕ ተፈጥሮ ከባቢ ከምዘሰዕብን ኣብ ጉጅለኹም ተመያይጥኩም ንኸፍሊ ኣቕርቡ?

ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ኣብ ተፈጥሮ ከባቢ ማለት ደቂ ሰባት ደሌቶም ንምምላእ ኣብ ሃፍቲ ተፈጥሮ ዘካይድዎ ብርሰት ሃፍቲ ተፈጥሮ ዘሰዕብ ንጥፈት እዩ። ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ኣብ ሃፍቲ ተፈጥሮ ብዝተፈላለዩ መንገዲ ዝፍፀም እዩ።

ንኣብነት፡- በዝሒ ህዝቢ ሓደ ከባቢ እናወሰኸ እንትኸይድ ሃብቲ ተፈጥሮ ዘብርስ ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት'ውን ብኡ መሰረት እናበዘሐ እዩ ዝኸይድ። ኣእታውነት ካልኣት ዓይነታት እፅዋትን

- ↳ ሓዱሽ ዝሕረስ መሬት ንምርካብ ይቐረፁ፤
- ↳ ንህንፃት መንበሪ ኣባይቲ ዝኾን መሬት ንምርካብ ይቐረፁ
- ↳ ብስደት ንዝመፁ ሰባት መስፈሪ ቦታ ንምርካብ ተባሂሉ ለበዳ ይካየዱም።
- ↳ ንሓዊ ዝኾን ዕንጨትን ፍሓምን ንምርካብ ይጭፍጨፉ።

ስለዚ ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ኣብ ሃፍቲ ተፈጥሮ መንቀሊኡ ውልቀ ደሌት ንምምላእ ዝግበር ጨፍጫፍን ብርሰትን እዩ። ብተወሳኺ ድማ ንሃፍቲ ተፈጥሮ ዘይምግዳስ እዩ። እዚ ድማ ምዝባዕ ከባቢ የሰዕብ።

ንጥፈት

ቅደሚ ነዊሕ ዓመታት በረኸቲ ቦታታት ኢትዮጵያ ብዱር ዝተሸፈነ ነይሩ። ኣብዚ ሕዚ እዋን ግን ኣብ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ተወሲኑ ይርከብ። ምኽንያቱ ብምፅናዕ ፀብፃብ ንክፍሊ ኣኸራብኩም ተመያየጥሉ።

ተምሃሮ! ጨፍጫፍ እፅዋት እንታይ የስዕብ? እስቲ ተዘራረቡሉ?

እፅዋት ብምጭፍጫፍ ዝፍጠር ብርሰት እፅዋት ተፈጥሮ ዝተፈላለዩ ፀገማት የስዕብ። ንሳቶም እውን

- ↳ እንስሳት ዘገዳም መንበሪኦም ይስእኑን ይስደዱን።
- ↳ ሓመድ እናተባሕጎጎ ፍግረ መሬት ስለዝፍጠር ልሙዕነቱ ይንኪ።
- ↳ ካብ እፅዋት እናሃፈፈ ዝርከብ ዝኖብ ኣዝዩ ስለዝንኪ ድርቂ ይፍጠር። ብሰንኪ ድርቂ ድማ ጥሚት፣ ስደትን ሞት ሰባትን እንስሳትን ይስዕብ።
- ↳ ከባቢ ኣየር ይዛባዕ።

ስለዚ ኢድ ኣእታውነት ደቂ ሰባት ኣብ ልዕሊ ኩሎም ሃፍቲታት ተፈጥሮ ምዝባዕ ዝፈጥር መዕነዋይን ውጉዝን ተግባር እዩ።

ንጥፈት

ተምሃሮ፡ በብ5 ተጉጂልኩም ኣብዞም ዝስዕቡ ርእስታት ተመያየጡ። ናይ ሕድሕዲኦም መንቀልን ሳዕቤንን ብኣብነት እናደገፍኩም ንኸፍሊ ኣኸርቡ።

- ጉጂል 1 ድርቂ፣
- ጉጂል 2 ፍግረ መሬት፣
- ጉጂል 3 ብርሰት እፅዋት (ዱር)፣
- ጉጂል 4 ኣዝዩ ዝተጋሃፀ መሬት፣
- ጉጂል 5 ሕፅረት ማይ፣ ድርቂ፣ ጥምየትን ስደትን፣
- ጉጂል 6 ዝተጋሃፀ መሬትን ፍግረ መሬትን ካብ ኢትዮጵያን ኬንያን ከም ኣብነት ብምውሳድ ኣነፃፅሩ።

3.3 ሚላታት ዕቀባ ማይን ሓመድን

ልዕል ክብል ብርሰት እፅዋት ተፈጥሮን ብርሰት ሓመድን ምንካይ መጠን ዝኖብ ከምዝስዕብ ተማሂርኩም። ብርሰት ሓመድን ማይን ምክልኻል ዝከኣል ዕቀባ ማይን ሓመድን ብምክያድ እዩ።

ሚላታት ዕቀባ ሓመድን ማይን እንታይ እንታይ እዮም? ኣብ ከባቢኹም ኣየናይ ዓይነት ሚላ ዕቀባ ሓመድን ማይን ይካየድ? ኣብ ከባቢኹም ናብ ዝርከብ ቤት ፅሕፈት ሃፍቲ ተፈጥሮ ብምኻድ ሓመድን ማይን ንምፅቃብ ዝተሰርሑ ስራሕቲ ተረዲእኹም ፀብፃብ ንኸፍሊ ኣኸርቡ?

ካብዞም ዝስዕቡ ስእልታት ኣግድም ምሕራስ፣ ግደባ፣ ግረባ ዘርእይ ኣየናይ እዩ?

ሰእሊ. 3.4 ሚላታት ዕቀባ ሓመድ

ሓመድ ደኸን ማይ ህይወት ሰብን እንስሳትን ስለዝኾኑ ብዝግባእ ክንከናኸናዎን ክንዕቅዮምን ኣለና።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ! ብጉጅለ ኮይንኩም ኣብዚ ዝሰዕብ ኣገባብ ዐቀባ ሃፍቲ ተፈጥሮ ምይይጥ ኣካይዱ። ካብቶም ቀንዲ ኣገበባት ዕቀባ ሓመድን ማይን እዞም ኣብ ትሕቲ “ሀ” ዝተዘርዘሩ ይርከቡዎም። ድሕሪ ምይይጥኩም ነቶም ኣብ ትሕቲ ሀ ዘለዉ ምስቶም ኣብ ትሕቲ “ለ” ዘለዉ ብምግናዝብ ኣዛምድዎም።

ሀ	ለ
1. ግረባ	ሀ. እፅዋት ተፈጥሮ እንትቐረፁ መተካእታ ተኸሊ ምትካል ሱር እቲ ተኸሊ ንሓመድ ብስሩ ሓቐፍ ምሓዝ ፍግረ መሬት ክንኪ ይገብር
2. ዳግመ ግረባ	ለ. ኣብ ግድሚ ዝኾነ ከባቢ ንጋድም ምሕራስ ሓይሊ ወሕጅ ብምቕናስ ፍግረ መሬት ክንኪ ይገብር
3. ዱር ሕርሻ	ሐ. ኣብ ክንዲ ኬሚካዊ ትሕዝቶ ዘለዎ ድኸዲ ብስባስሰ ዓኾር እንስሳትን እፅዋትን ምጥቃም ልሙዕነት ሓመድ ክውስኽ ይገብር
4. ግደባ	መ. ካብ መፈለምትኡ እፅዋት ተፈጥሮ ኣብ ዘይነበሮ ብወሕጅ ዝጥቃዕ ከባቢ ተኸሊ ምትካል ፍግረ መሬት ክንኪ ይገብር
5. ኣግዳም ምሕራስ	ሰ. ኣብ ሓደ ግራት ብብዓመቱ ዝተፈላለዩ ዓይነት ዘራእቲ እናለዋወጥካ ምዝራእ ልሙዕነት ሓመድ ክውስኽ ይገብር
6. ኣባሪኻ ምዝራእ	ረ. ኣብ ዙርያ እምባታትን ኅቦታትን ዛላታት ምስራሕ ሓመድ ተሸርሺሩ ከይኸይድን ማይ ናብ ውሽጢ መሬት ሰሪፁ ክኣቱን ይገብር
7. ምንካይ ኬሚካዊ	ቀ. ንኢንዱስትሪ ጥራ-ኣቕሓ ዝወዕሉ ኣድዋራት ድኸዕ ምጥቃም ምትካልን ምልማዕን ንሓመድ ብሱሮምድኸዲ ተፈጥሮ ሓቐፍም ብምሓዝ ፍግረ መሬት ይንኪ

ሃፍቲ ማይ

ተምሃሮ ማይ ህይወት እዩ ዝበሃል ንምንታይ እዩ? ብፍላይ ንመስተን ምግብን ንጥቀመሉ ማይ ምስ ህይወትና ዝተተሓሓዘ ስለዝኾነ ፅሬቱ ዝተሓለወ ክኸውን ኣለዎ። ሚላታት ሓለዎ ፅሬት ማይ እንታይን እንታይን እዮም?

ፅሬት ማይ ብዝተፈላለዩ መንገድታት ምሕላው ይካኣል። ንሳቶም እውን

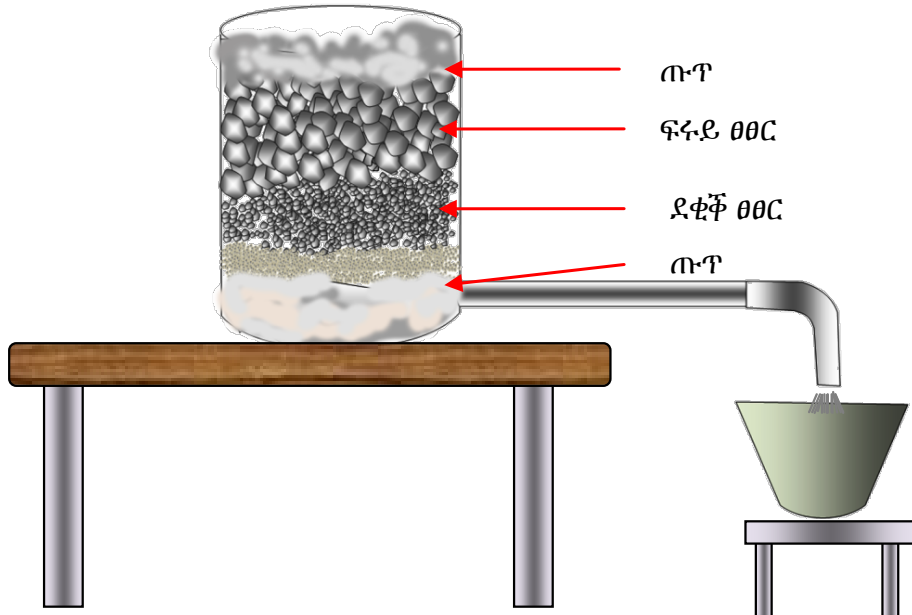
- ↪ ብምዕራይ፤
- ↪ ብኸለትታት ብምንካይን
- ↪ ፅሬት ፍልፍላትን ዒላታትን ብምሕላውን እዮም።

1. ምዕራይ ማይ

ምዕራይ ማይ እንታይ እዩ? ብኸመይ ይተግበር?

ምዕራይ ማይ እቲ ማይ ካብ ረሳሕ ነገራትን ታህዋስያን ነፃ ክኸውን ምግባር እዩ።

- ↪ ማይ ንምዕራይ ዘድልዩ ነገራት
  - ◆ መፃረይ ማይ
  - ◆ ሒፃ
  - ◆ ደቂቕ ፀፀር
  - ◆ ፍሩይ ፀፀር
  - ◆ ጡጥ

ሰእሊ 3.5 ምዕራይ ማይ

↳ አገባብ ምዕራይ ማይ

ዘይተፃረየ ማይ ኣብ ልዕሊ እቲ ጡጥ እንትግበር ዓበይቲ ዝኾኑ ረሳሕ ነገራት ኣብ ልዕሊ እቲ ጡጥ ይተረፉ። በቲ ጡጥ ዝሓለፉ ረሳሕ ነገራት ብቐደም ሰዓብ በቲ ፍሩይ ፀፀር፣ ደቂቕ ፀፀር፣ ሑፃን ናይ መጨረሻ ጡጥን ደረጃ ብደረጃ ብምሕላፍ ማይ ይፃረይ።

2. ምንካይ ብክለታት ማይ

ብክለታት ማይ እንታይ እዮም? ማይ ብኸመይ ካብ ብክለታት ምዕራይ ይከኣል?

ብመፃረይ ዘይተፃረየ ማይ ብዓይንና ክንሪኦ ፅሩይ ዝመስል ማይ ዝተፈላለዩ ተህዋስያንን ጀርምታትን ክህልውዎ ይኸእል እዩ። ጀርምታት ሕማም ዘስዕቡ ብዓይንና ክንሪኦም ዘይንኸእል ሂወታውያን እዮም። ጀርምታት በክልቲ ማይ እዮም። ማይ ብምፍላሕን ኬሚካል ብምውሳኸን ካብ ብክለታት ምዕራይ ይከኣል።

ምፍላሕ ማይ:- ጀርምታት ካብቲ ማይ ንምጥፍእ እቲ ማይ ን20 ደቂቓ ዝኣክል ክፈልሕ ኣለዎ።

ኬሚካል ምውሳኸ:- ፅሬቱ ዘይተሓለወ ማይ ጀርምታት ዝቐትሉ ኬሚካላት ብምውሳኸ ምዕራይ ይከኣል። ንኣብነት ክሎሪን ዝበሃል ኬሚካል ብምውሳኸ ማይ ፅሩይ ክኸውን ይግበር። ተማሃሮ ኣብ ከባቢኹም ወሃ-ኣጋር ዝበሃል መፃረይ ኬሚካል ኣሎ ዶ?

3. ምሕላው ፅሬት ዓይኒ-ማይን (ፍልፍላት) ዒላታትን

ዓይኒ-ማይን (ፍልፍላት) ዒላታትን እንታይ እዮም? ብኸመይ ፅሬቶም ይሕሎ?

ተማሃሮ ኣብ ከባቢኹም ዘሎ ህዝቢ ማይ ካብ ምንታይ ይጥቀም? ፅሬቱ ንምሕላውክ እንታይ ንጥፈታት ይካየዱ? ተመያይጥኩም ኣብ ሓደ መደምደምታ ንምብፃሕ ፈትኑ።

ዓይኒ ማይ (ፍልፍል) ካብ መሬት ፈልፊሎ ዝውሕዝ ፅሩይ ማይ እዩ። ስለዚ ፍልፍል ማይ ብእንስሳት እናተረገፀ ከይበላሾ ከሕፀር ኣለዎ። ሰባትን እንስሳትን ዝበተዩሉ ዝተፈለየ ቦታ ክህሉ ኣለዎ። ማይ ዒላ ካብ መሬት ተኻዒቱ ዝወፅእ ማይ እዩ። ማይ ዒላ ብግቡእ እንተተታሒዙ ፅሩይ እዩ። ማይ ዒላ ፅሬቱ ንምሕላውን ንኸይብክልን ካብቲ ሽቓቕ ዘለዎ ቦታ ኣስታት 25 ሜትሮ ራሑቕ ክኻዕት ኣለዎ። ማይ ዒላ ኣብ ብርኽ ዝበለ ቦታ ሽቓቕ ድማ ኣብ ትሕት ዝበለ ቦታ ክስርሑ ኣለዎም። ዙርያ ማይ ዒላ ካብ መሬት ልዕል ኢሉ ክንደቕ ኣለዎ። መኸደን ክግበረሉን ክሕፀርን ኣለዎ።

3.4 ብሄራዊ ፓርክታትን ረብሐኦምን ኣብ ኢትዮጵያን ምብራቕ ኣፍሪካን

ፓርክታት እንታይ እዮም?

ኣብ 5^ይ ክፍሊ እፅዋት ተፈጥሮ መንበሪ እንስሳት ዘገዳምን ኣዕዋፍን ምኻኖም ተማሃርኩም ኢኹም። እንስሳት ዘገዳምን ኣዕዋፍን ዝፅቆብሎም እፅዋት ተፈጥሮ ጎቦታት፣ ቃላያትን ዝመሰሰሉን ፓርክ ይባሃሉ። ኣብ ኢትዮጵያ ኮነ ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሓት ፓርክታት ኣለዉ። ኣብ ኢትዮጵያ ካብ ዝርከቡ ብሄራዊ ፓርክታት ንመን ትፈልጡ? ኣበይ ክልል ይርከቡ?

አብ ኢትዮጵያ ኮነ አብ ካልኦት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከቡ ፓርክታት ካብዞም ዝተጠቐሱ ብተወሳኺ እዞም ዝስዕቡ ረብሓታት ኣለዎም።

1. **መዕቆቢ:-** አብ ውሽጠም ዝርከቡ እንስሳት ዘገዳም፣ ኣዕዋፍን እፅዋት ተፈጥሮን ካብ ኢድ ኣእታውነት ወዲሰብ ዝስዕብ ብርሰት ንምክልኻል ይጠቐሙ።
2. **ንምርምር:-** አብቲ ፓርክ ዝርከቡ እፅዋት እንስሳት ዘገዳምን ብምጥቃም ምርምር መድሓኒት ንምክያድ ርክብ ዓይነት እፅዋት እንስሳት ዘገዳምን ነባሪ ኣየርን እቲ ከባቢ ንምፅናዕ ይጠቐሙ።
3. **ንሓድጊ:-** አብቲ ፓርክ ጥራሕ ዝርከቡ ብርቂ እንስሳትን እፅዋት ተፈጥሮን ብምልላይ ከም ሓድጊ ንምክንኻን ዓለምለኽ ኣፍልጦ ክርኽቡ ንምግባርን ይጠቐሙ።

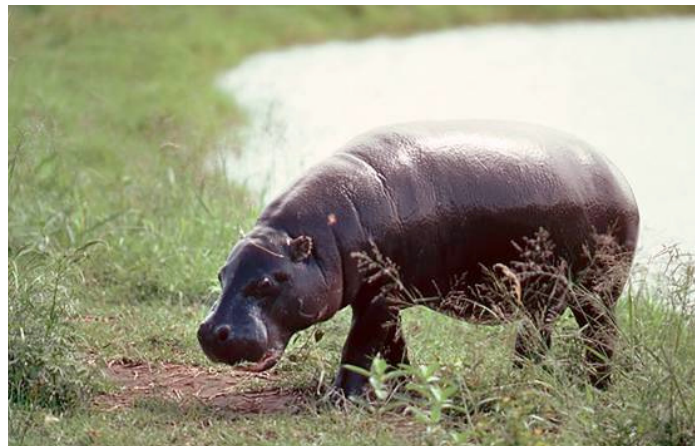
ልዕል ክብል ከመዝተማሃርኩምዎን አብ **ካርታ 3.2** ከምዝረኣኹምዎን አብዚ ሕዚ እዋን አብ ኢትዮጵያ ሸሞንተ ቐንዲ ብሄራዊ ፓርክታት ኣለዉ። አብ ካልኦት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዝርከቡ ብሄራዊ ፓርክታትክ ንመን ንመን ትፈልጡ?

አብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ብዙሓት ፓርክታት ኣለዉ። ከም ኣብነት ዝጥቀሱ..

- አብ ኬንያ ማሳይ ማራ፣ ኖኩሩ፣ ኣምቦሲል፣ ቱርካና፣ ሳሾ፣ ጐቦ ኬንያ
- አብ ታንዛኒያ ድማ ሰርንጀቲ፣ ንጎሮንጎሮ፣
- አብ ኡጋንዳ ንግስቲ ኤልሳቤጥ፣
- አብ ብሩንዲ፣ ሙርቺዚዘን፣
- አብ ሩዋንዳ ቪሩናጋ እዮም።

ቀንዲ ዕላማ ብሄራዊ ፓርክታት አብ ውሽጠም ዝርከቡ ተፈጥሮ እፅዋትን እንስሳት ዘገዳምን ካብ ጥፍኣትን ብርሰትን ብምዕቃብ ንረብሓ ሃገር ምውዓል እዩ። እዚ ንክፍጠር ድማ ጥንኩር ዝኾነ ሓለዋ እንስሳትን መንበሪኦም እንትህሉ እዩ። ተምሃሮ ካብ ብሄራዊ ፓርክታት ምብራቕ ኣፍሪካ ዕዉት ዝኾነ ታሪኽ ዘለዎም ፓርክታት መን መን ትፈልጡ?

አብ ኬንያ ዝርከብ ማሳይ ማራ ብሄራዊ ፓርክ ምስቶም ዝለዓለ ተፈላጥነት ዘለዎም 10 ፓርክታት ኣፍሪካ ዝስራዕ እዩ። ጥንኩር ዝኾነ ሓለዋ እንስሳት ዘገዳምን መንበሪኦምን ዝካየደሉ ፓርክ እዩ። በዚ ምክንያት ብፍላይ ካብ ሓምለ ክሳብ ጥቅምቲ አብ ዘለዉ ኣዋርሕ ብዘድንቑ ኩነታት ብሚሊዮን ዝቐፁሩ ከም ዓጋዘንን ዝመሳሰሉን ዓበይቲ እንስሳት ዘገዳም ዝንቀሳቐሱሉ ፓርክ እዩ። ብተወሳኺ **“ሓሙሽተ ዓበይቲ”** ካብ ዝበሃሉ እንስሳት ዘገዳም ገሊኦም አብ ማሳይመራ ብሄራዊ ፓርክ ይርከቡ። እዚ **“ሓሙሽተ ዓበይቲ”** ዝብል ስያመ ዝተውሃቦም ንክትሃድኖምን ክትሸከሞምን ብዘለዎም ኣፀጋምነት ብሃደንቲ ዝተዋህበ ስያመ እዩ። ተምሃሮ **“ሓሙሽተ ዓበይቲ”** ዝበሃሉ እንስሳት ዘገዳም መን መን እዮም? እስቲ ነዚ ስእሊ ብምርኣይ ሓርማዝ፣ ነብሪ፣ ኣውራሪስ፣ ጉማረን ኣንበሳን ኣለልዩ?

ስእሊ 3.3 ሐሙሽት ዓባይቲ እንስሳት ዘገዳም

ብዘም ልዕል ክብል ዝተገልፀ ምኽንያት ብሄራዊ ፓርክ ማሳይመራ በብዓመቱ ብእሸሓት ዝቆፀሩ ዑደተኛታት ዑደት ዘካይድሉን ዝለዓለ እቶት ዝርከቡሉን ዕዉት ታሪኽ ዘለዎ ብሄራዊ ፓርክ እዩ። ካብ ብሄራዊ ፓርክታት ኢትዮጵያ ዕዉት ታሪኽ- ዕቀባ እንስሳት ዘገዳም ዘለዎ ኣየናይ እዩ? ፓርክታት ኢትዮጵያ ዝተፈላለዩ ዓይነት እንስሳት ዘገዳም ካብ ጥፍኣት ዓቂቦም ይርከቡ። ብፍላይ ኣብ ሰሜን ብሄራዊ ፓርክ ጭላዳ፣ ቀይሕ ቡኻርያን ዋልያን ኣብ ባሌ ብሄራዊ ፓርክ ድማ ኒያላ ዝብሃሉ ኣብ ሃገርና ጥራሕ እምበር ኣብ ዝኾነ ካልእ ሃገር ዘይርከቡ ብርቂ እንስሳት ዘገዳም ተዓቂቦምሎም ይርከቡ። እዞም ብርቂ እንስሳት ንምርኣይ ካብ ዝመፀ ዑደተኛታት ሃገርና እቶት ትረክብ። ስለዚ ፓርክታት ሰሜንን ባሌን እዞም ብርቂ እንስሳትና ዓቂቦም ብምፅንሖም ዕዉት ታሪኽ ዘለዎም እዮም።

መጠቻ ለሊ

አብ ምብራቕ አፍሪካ ዝተፈላለዩ ዓይነታት እጅግ ተፈጥሮ ይርከቡ። ብሓፈሻ እንትረአዩ ድማ አብ ሰለስተ ይምደቡ። ንሳቶም ድማ ዱር (ደኒ)፣ ሳዕሪ መሬትን ከምኡውን እጅግ ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን እዮም። ዱር ብፃዕቲ ኣእዋም ተሸፊኑ ዝርከብ ከባቢዮ። ኣድዋር በረኽቲ ቦታታት ምብራቕ አፍሪካ አብ ከባቢ ገማግም ቃላይ ቪክቶርያ፣ በረኽቲ ቦታታት ምብራቕን ምዕራብን ኢትዮጵያን በረኽቲ ቦታታት ደቡብ ሱዳንን ይርከቡ። አብ ምብራቕ አፍሪካ ከም ሳግላ፣ ጫዓ፣ መቐር፣ መቐጅን ዝመሳሰሉን ኣድዋራት መታሕትውን ይሶቕሉ እዮም።

መብዛሕትኡ ምብራቕ አፍሪካ ብሳዕሪ ዝተሸፈነ እዩ። ሳዕሪ መሬት ዝበሃል መብዛሕትኡ ብሳዕሪ ዝተሸፈነ ኮይኑ ሕልፍ ሕልፍ ኢሎም ኣእዋም ዝርከቡሉ እዩ። ዕዋት ምድረበዳን ሓውሲ ምድረበዳን ድርቂ ብዝገወፍ ዓጂኽ እጅግ ጥራይ ዝሶቕሉ እዩ። ከም ቁልቁል፣ ቁጥቁጥን ሓፀርቲ ሳዕርን ጥራይ እዮም ዝሶቑሉ። አብ ምብራቕ አፍሪካ ዝሰፍሐ እጅግ ምድረበዳ አብ ሰሜናዊ ሱዳንን ገማግም ቀይሕ ባሕርን ይርከቡ። እጅግ ሓውሲ ምድረበዳ ድማ አብ ከባቢ ታንዛንያ፣ ኬንያ፣ ጂቡቲ፣ ምብራቕን ደቡባዊ ምብራቕን ኢትዮጵያን ማእኸላይ ሱዳንን ይርከቡ።

ምብራቕ አፍሪካ ብብዙሓት ዓይነታት እንስሳት ዘገዳም ዝተዓደለ ከባቢ እዩ። ንኣብነት ሓርማዝ፣ ኣንበሳ፣ ጉማሬ፣ ዓርዓር ነብሪ፣ ዓጋዘን፣ ዝብላ፣ ኣድጊ በረኻ፣ ዜብራ፣ ዋልያ፣ ቡኻርያ፣ ህበይ፣ ዋዓግ፣ ማንቲላ፣ ዘራፍ፣ ሚዳቕ ወዘተ ይርከብዎም።

መንበሪ እንስሳት ዘገዳም ብቐንዱ እጅግ ተፈጥሮ እዩ። ስለዚ እጅግ ተፈጥሮ ብኢድ -አእታውነት ደቂ ሰባት እንተበሪሶም እንስሳት ዘገዳም ኣይህልዉን ማለት እዩ። ኢድ -አእታውነት ደቂ ሰባት አብ ተፈጥሮ ከባቢ ማለት ደቂ ሰባት ድሌቶም ንምምላእ አብ ልዕሊ ሃፍቲ ተፈጥሮ ዘካይድም ብርሰት ማለትዮ። ደቂ ሰባት ሓዱሽ ዝሕረስ መሬት ንምርካብ፣ ንመስርሒ ህንፀት ኣባይቲ፣ ንሓዊ ዝኾን ዕንጨይትን ፈሓምን ንምርካብ ለበዳ የካይዱን እጅግ ይቐርፁን። እዚ ጨፍጫፍን ብርሰትን እጅግ ተፈጥሮ ድማ ብግዲኡ ምዝባዕ ከባቢ የስዕብ። ምዝባዕ ከባቢ እንትኸሰት ድማ እንስሳት ዘገዳም ይስደዱን ይሞቱን፣ ሓመድ ብፍግረ-መሬት እናተሸርሸረ ልመዕነቲ ይንኪ፣ ዝናብ ይንኪ፣ ድርቂ ይኸሰት፣ አብ ልዕሊ ደቂ-ሰባት ጥሜት፣ ስደትን ሞትን የስዕብ።

ከምዚ ዓይነት ምዝባዕ ከባቢ ምብራቕ አፍሪካ ንኸይክሰት ደቂ ሰባት ብዝተፈላለዩ ሚላታት ብርሰት እጅግ ክከላኸሉ፣ ዕቀባ ሓመድን ማይን ከካይዱ፣ ብኸለት ማይ ክከላኸሉን ብፅሬትን በቐጠባን ክጥቀሙን፣ ከምኡውን እንስሳት ዘገዳም ዝዕቑቡሎም ብሄራዊ ፓርክታት ከማብሉን ይግባእ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፊ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ዱር	ብፅዕቕ ኣእዋም ዝተሸፈነ ቦታ።
2 ቱሪስት	መንፈሱ ንምህዳስ ናብ ዝተፈላለዩ ሃገራት ወይድማ ቦታታት ብምዝውዋር ዑደት ዘካይድ ሰብ።
3 ምድረበዳ	ዓመታዊ መጠን ዝናቡ ትሕቲ 250 ሚሊሊትር ዝኾነን ዝባደመ ቦታ።
4 ዳገመ ገረባ	ተኸልታት ኣፍሊስካ ዳገም ብምትካል ንዝተቐረፁ ኣእዋማት ምትካእ።
5 ብሄራዊ ፓርክ	እንስሳት ዘገዳም ዝዕቑቡሉ ሰፊሕ ዝተኸለለ ቦታ።

መጠቻ ስሌት ሕቶታት

ሀ. ነዞም ዝስዕቡ ሓሳባት ትኽክል እንተኾይኖም 'ሓቂ' ትኽክል እንተዘይኮይኖም ድማ 'ሓሶት / ጌጋ' ብምባል መልሱ።

- 1. ምዝባዕ ከባቢ ካብ ዘስዕቦም ሓደ ስደት እንስሳት እዩ።
- 2. ዕቀባ ኣንስሳት ዘገዳም ዝረጋገፅ ሓለዋ መንበሪኦም እንትረጋገፅ ጥራሕ እዩ።
- 3. ብመፃሪይ ማይ ዝተፃረየ ማይ ካብ ብክለት ነፃ እዩ።
- 4. ኣብ ሓደ ግራት ብብፃመቱ ዝተፈላለዩ ዘርእታት እናለዋወጥካ ምዝራእ ልሙዕነት ሓመድ ይሕሎ።
- 5. ማይ ዒላ ካብ ማይ ምንጪ ዝፀረየ እዩ።

ለ. ንሕድሕድ ሕቶ ካብ ዝቐረቡ መማረፅታት ነቲ ዝበለፀ ቅኑዕን ትኽክለኛን ዝኾነ መልሲ ምረፁ።

- 1. ሜላ ዕቀባ ሓመድ ዘይኮነ
  - ሀ. ግረባ
  - ለ. ግደባ
  - ሐ. ኣግድም ምሕራስ
  - መ. ቁልቁል ምሕራስ
- 2. ብርሰት እፅዋት እንታይ የስዕብ
  - ሀ. ልሙዕነት ሓመድ
  - ሐ. ወሰኸ በዝሒ ህዝቢ
  - ለ. ፍግረ መሬት
  - መ. ልምዓት ከባቢ
- 3. ኣብ ኢትዮጵያ ጥራሕ ዝርከብ ብርቂ እንስሳ ዘገዳም
  - ሀ. ሓርማዝ
  - ለ. ዝብኢ
  - ሐ. ዋልያ
  - መ. ዓጋዘን
- 4. ኢድ ኣእታውነት ወዲሰብ ዘይኮነ ምዝባዕ ከባቢ ዘስዕብ ኣየናይ እዩ?
  - ሀ. ምንቅጥቃጥ መሬት ዝፈጥሮ ብርሰት
  - ለ. ንመንበሪ ኣባይቲ ዝኾን መሬት ንምርካብ ምቁራፅ ኣድዋር
  - ሐ. ዝሕረስ መሬት ንምርካብ ዝካየድ ለበዳ ዱር
  - መ. ንሓዊ ዝኸውን ዕንጨይቲ ንምርካብ ዝካየድ ብርሰት
- 5. ማሳይማራ ኣበይ ዝርከብ ፍሉጥ ብሄራዊ ፓርክ እዩ?
  - ሀ. ኢትዮጵያ
  - ለ. ኡጋንዳ
  - ሐ. ኬንያ
  - መ. ታንዛኒያ

6. ማይ ንምዕራይ ኣብ መፃረይ ማይ እንጥቀመሎም ነገራት ትኸክለኛ ኣቀማምጥኦም ብኸደም ሰዓብ ካብ ላዕሊ ንታሕቲ

ሀ. ጡጥ → ሒፃ → ፍሩይ ፀፀር → ደቂቕ ፀፀር → ጡጥ

ለ. ጡጥ → ሒፃ → ደቂቕ ፀፀር → ፍሩይ ፀፀር → ጡጥ

ሐ. ጡጥ → ደቂቕ ፀፀር → ሒፃ → ደቂቕ ፀፀር → ጡጥ

መ. ጡጥ → ፍሩይ ፀፀር → ደቂቕ ፀፀር → ሒፃ → ጡጥ

7. ኒያላ ዝርከበሉ ፓርክ ኣየናይ እዩ?

ሀ. ኣዋሽ ፓርክ

ለ. ሰሜን ፓርክ

ሐ. ባሌ ፓርክ

መ. ነጭሳር

8. ሜላ ሓለዋ ዕሬት ማይ ዘይኮነ

ሀ. ምዕራይ ማይ

ሐ. ምንካይ ብክልትታት ማይ

ለ. ምግዳብ ማይ

መ. ምሕላው ዕሬት ዒላታት

9. ረብሓ ብሄራዊ ፓርክ

ሀ. እንስሳትን እፅዋትን ንምዕቃብ

ለ. ሓድግታት እፅዋትን እንስሳትን ንምክንኻን

ሐ. ምርምር ንምክያድ

መ. ኩሎም መልሲ እዮም

10. ሳዕቤን ብርሰት እፅዋት ዘይኮነ

ሀ. ጥሚት

ለ. ስደት

ሐ. ዕብዮት

መ. ሞት

ምዕራፍ ካርባዕተ

ውራዎት ህዝቢ

ውዕኢት እዚ ምዕራፍ

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም:

- ⊕ ምትሕብባር ሕብረተሰብ ኣብ ምክልኻል ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ዘለዎ ረብሓ ተረድኡ።
- ⊕ ብኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ምስዘተትሓዙ ወገናትን ስድረኦምን ከመይ ተሳኒኻ ምንባርን ምምሃርን ከምዘክኣል ኣዎንታዊ ኣረኣኦይ ተማዕብሉ።
- ⊕ ኣብ ምክልኻል ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ትንቀሳቅሱ፣ ተደህቡ።
- ⊕ ሳዕቤናት 'ቅልጡፍ ዕብደት ህዝቢ ዘለዉ ፀገማት ትዘርዘሩ።
- ⊕ መሰል ህፃናት ኣብ ቤት ትምህርቶም ከመይ ደትግቦር ከምዘሎ ተረድኡ።
- ⊕ ምግሃስ መሰል ህፃናትን መምሰጢ (መከላኸሊ) ሜሳታትን ብዘምልከት ኣብነታት ትህቡ።
- ⊕ ንኤስ ከባብደዊ ውድባትን ኣባል ሃገራትን ዩሲዲን ዕሳማታት ኣጋርነት ውድባት ምብራቕ ኣፍሪካ ተብርቡ።
- ⊕ ኣህጉራዊ ትካሳት ፈልዮም ደፈጥዎን፣ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪካ ዘተርክዩ ትገልፁ።

ብቕዓታት'ዚ ምዕራፍ ዘስዕቡ'ዮም

ተምሃሮ ነዚ ምዕራፍ ምስተምሃርኩም ነዘም ዘስዕቡ ብቕዓታት ተማዕብሉ፣ ትውንኑ።

- ⊕ ረብሓ ሕብረት ማሕበረሰብ ኣብ ምክልኻል ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ተረድኡ።
- ⊕ ብኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ምስዘተትሓዙ ሰባትን ስድረኦምን ንምምሃርን ንምንባርን ዘንባሉ ተማዕብሉ።
- ⊕ ንሓሳፍነት ዜጋታት ደደግፉ፣ ኣድልዎን ምግላልን ዩዊግዳ፣ ምስ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ንዘነብን ስድረኦምን ደክናኹኑን ትደግፉን።
- ⊕ ሳዕቤን ቅልጡፍ ዕብደት በዘሒ ህዝቢ ኣብ ተፈጥሯውን ማሕበረሰባውን ከባብታት ምብራቕ ኣፍሪካ ተብርቡ።
- ⊕ መግለፂ ምግሃስ መሰላት ህፃናት ኣብ ኢትዮጵያ ተብርቡ።
- ⊕ ካብ ምግሃስ መሰላት ህፃናት መምሰጢ ሜሳታት ትትግብሩ።
- ⊕ ሓደጋ ንምውጋድ ስጉምታት ደክንነት ትትግብሩ።
- ⊕ ንኤስ ከባብደዊ ውድባት ምብራቕ ኣፍሪካ ትገልፁ።
- ⊕ ጂኦግራፊያዊ ሸፋን ንኤስ ከባብደዊ ውድባት ምብራቕ ኣፍሪካ ተመልክቱ።
- ⊕ ሸቶታት ሕድሕድ ውድብ ኣጋርነት ትፈልጩ።
- ⊕ ኣድሳይነት ሸቶታት ኣጋርነት ትገልፁ።

መጻጠያ

ተምሃሮ እዚ ምዕራፍ ኣርባዕተ መፅሓፍ ትምህርቲ ሕብረተሰብ 6^ይ ክፍለ ብዛዕባ ውራይ ህዝቢ ዝድህስስ እዩ። ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ብጣዕሚ ኣገደስቲ ኣብዝኾኑ ጉዳያት ክትመያየጡን እናሓተትኩም ክትመሃሩን ትፅቢት ይግበር። ውራይ ህዝቢ ዝብል ምዕራፍ ንተምሃሮ ኣብ ዕለታዊ መነባብሮ ማሕበረሰብ ኣፀርዩ ዝጠቐሞም መሰረታዊ ጉዳይ'ዩ። ስለዚ ሕድሕዲኡ መመያየጢ ዛዕባን ኣብ ክፍለ ዝወሃብ ትምህርትን ክንድዝክኣል ተምሃሮ ኣፀቢቅኩም ክትርድእዎም ምግባር ወሳኛይ'ዩ። ስለዚ ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ተምሃሮ ምስ ህዝቢ ተዛማዳይነት ዘለዎም ኣገደስቲ ዝበሃሉ ውራይት ህዝቢ ክትመሃሩ ኢኹም። ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ትምሃርዎም ኣርእስትታት ብዛዕባ ምስ ጉዳያት ህዝቢ ዝተኣሳሰሩ ዛዕባታት ክህልዉ'ዮም። ምስዚ ተኣሳሲሩ ድማ ብዋናነት ጠመተ ዝተገበረሎም ቀንዲ ኣርእስትታት እዞም ዝስዕቡ ይርከቡ።

ስለዚ ኣብዚ ምዕራፍ'ዚ ምስ ህዝቢ ተዛማዳይነት ዘለዎም ጉዳያት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣ ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣ ቕልጠፍ ዕብዮት ህዝቢ፣ መሰል ህፃናትን ድሕንነትን ምስዚኦም ዝተኣሳሰሩ ዓበይቲ ቁምነገራት ክትመሃሩ ኢኹም።

4.1 ምስ ህዝቢ ዝተዛመዱ ጉዳያት

ተምሃሮ ግደ ማሕበረሰብ ኣብ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ እንታይ ክኸውን ኣለዎ ትብሉ? ንሕሙማን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘጋጥሞም ምግላልን ምዕያፍን እንታይ ሳዕቤን ኣለዎ? ንሕሙማን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ክወሃብ ዝግብኦ ድጋፍን ክንክንን ከ እንታይ ክኸውን ኣለዎ ትብሉ? ንሕሙማት ሻይረስ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ሕብረተሰብ እንታይ ዜግነታዊ ሓላፍነት ክወስድ ኣለዎ ትብሉ? ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ጥዕናውን ማሕበራውን ፀገም ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ? ነዞም ሕቶታት ምምላስ ብዛዕባ ምስ ህዝቢ ዝተዛመዱ ጉዳያት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ክትግንዘቡ ይሕግዘኩም።

- ☞ ብምትሕብባር ማሕበረሰብ ምክልኻል ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዜግነታዊ ሓላፍነት ምውሳድ እዩ። ካብዚኦም ውሽጢ ኣገደስቲ ዝበሃሉ ክልተ ስጉምትታት እንትንወስድ
  1. ኣድልዎን ምግላልን ምውጋድ
  2. ክንክንን ደገፍን ምሃብ ዝብሉ ይርከብዎም።

4.1.1 ኣብ ምክልኻል ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ምትሕብባር ማሕበረሰብ ዝህልዎ ዜግነታዊ ሓላፍነት

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ኣብ 5^ይ ክፍለ ብዛዕባ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝተምሃርኩምዎ እንታይ ትዝክሩ? መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብዮትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ብዛዕባ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኣመልኪቱ ኣብ ገፅ 134 - 136 ዝተገለፀ ኣብ ቤተ መፅሓፍ ቤት ትምህርትኹም ኸይድኩም እስኪ ኣንብቡ። ጠመተ ዝተገበረሎም ኣንፈታት፤

ቀንዲ ሽቶታትን ስትራተጂታት (ሚላታት) ኣፈፃፀማ ብዝምልከት ኣብዚ ትልሚ ዝተፅሓፈ ተመያየጡሉ። ነዚ ፅሑፍ'ዚ ትልሚ መሰረት ብምግባር ኣብ ከባቢኹም ናብ ዝርከብ ትካል ጣብያ ጥዕና ከይድኩም መብርሂ ኣምፅኡ። ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ንስሉጥን ቅልጡፍን ዕብየት ሃገር ከምኡ'ውን ድኽነት ንምንካይ ንዝግበር ባዕሪ ዝፈታተንን ዓንቃፋይንዩ ዝበሃለሉ ምኽንያት ንምንታይ'ዩ? መልስኹም ብፅሑፍ ተዳልዩ ናብ ክፍሊ ብምቕራብ ተመያየጡሉ።

ሀ. ኣድልዎ፣ ምግላልን ምፅያፍን ሕሙማት ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ

ተምሃሮ ኣብ 5^ይ ክፍሊ ብዛዕባ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ዝተምሃርኩምዎ ትዝክሩ ዶ? ምስ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ብዝተኣሳስረ ኣብ ውሽጢ ሕብረተሰብ ዝርእይ ሓደገኛ ፀገም ምግላልን ምፅያፍን እዩ። ምግላልን ምፅያፍን እንትበሃል ነቲ ዝሓመመ ከም ሓጢአተኛ ገይርካ ብምርኣይ ከምኡ'ውን መመሓላለፊ መንገዲቲ ሕማም ካብ ዘይምርዳእ ነቶም ሕሙማት ዝግበር መድልዎን ግፍዕን እዩ። ኣብ ዝተፈላለዩ ክፍልታት ሕብረተሰብ ብሰንኪ ኣብቲ ሕማም ዘሎ ግጉይ ኣረዳድኣ ዝፈጠሮ መበገሲ ምኽንያት ኣብቶም እቲ ቫይረስ ዘለዎም ሰባት ብስነ ኣእምሮ ፀቕጢ ይፈጥሩሎም። ምግላልን ምፅያፍን ሕሙማት ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ካብ ዝተዛብዐ ኣረዳድኣ ዝተበገሰ ኾይኑ ዓርሱ ዝኸኣለ ምኽንያት'ውን ኣለዎ። ካብዚኦም ውሽጢ እዞም ዝስዕቡ ብዋናነት ይጥቀሱ፦

- ሕማም ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ካብ ቁጠዐ ኣምላኽ ዝመፀ ተገይሩ ስለዝውሰድን ከም መርገም ስለዝሕሰብን በዚ መንገዲ እቲ ሕሙም ከም ሓጢአተኛ ብምኹናን፤
- እቲ ቫይረስ ዘለዎ ሰብ ሰሪሑ ክበልፅ ኣይክእልን ዝብል ግጉይ ኣረዳድኣ ነቲ ሕሙም ዋጋ ዘይብሉ ገይርካ ምርኣይ፤
- መመሓላለፊ መንገዲ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ብዘይምፍላጥ እቲ ሕማም ክሓልፈና ይክእል'ዩ ኢሎም ክቐርብዎም ዘይምድላይን ምፍንፋንን
- እቲ ሕሙም'ውን ካብ ናይ ባዕሉ ገምጋም ተበጊሱ ይፀልኡኒ'ዮም ኢሉ ብምሕሳብ ካብ መሳርሕቲን ጎረባብቲን ምህዳም ዝብሉ'ዮም።

ስለዝኾነ ኣብ ሕሙማት ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ዘጋጥም ምግላልን ምፅያፍን ብዝተፈላለዩ መልክዑ ዝርእይ እንትኾን እቶም ኣገደስቲ ዝበሃሉ መግለፅታት ካብዚ ንታሕቲ ቐሪቦም ኣለዉ።

1. **ብስድራ ዝርእይ ምግላልን ምፅያፍን፡** እዚ መግለጺኡን ብኣብዝሓ እቲ ስድራ ነቲ ዝሓመመ ሰብ ብኻልኦት ማለት ብጎረቤት፣ መሳርሕቲ ወዘተ ንክይረኣ ዝግበር ከለላ'ዩ። እዚ ዝግበረሉ መንገዲ ድማ በቲ ሕብረተሰብ ኣዋሪዱናን ኣፅሪፉናን ካብ ዝብል ኣተሓሳስባ እንትኾን እዚ ድማ እቲ ሕሙም ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ናብ ዝገደደ ናይ ስነ ኣእምሮ ፀገም ከምዘውድቐ ይእመን። ስለዚ ንሰላምታ እግዚሄር ምትፍናን፣ ሓቢርካ ምብላፅን ምስታይን ዘይምድላይ፣ ምፅያፍ፣ ናውቲ ብሓባር ዘይምጥቃምን ሓቢርካ ምኽያድ'ውን ዘይምድላይን፣ ፍርሕን ሰግኣትን ዝወለድዎም ምርሓቕን ምግላልን ይርኣዩ።
2. **ኣብ ስራሕ ቦታ ዝርእይ ምግላልን ምፅያፍን፡** ኣብዚ ዘሎ ምግላል ካብ ስድራ ብዝተፈለየ መልክዑ ዝግለፅ ኮይኑ ብኣብዝሓ ግና እቶም መሳርሕትኡ ይኹኑ ሓለፍቲ ዝተውሃቦ ስራሕ ንምፍፃም ዘክእል ዓቕሚ የብሉን ካብ ዝብል ኣረዳድኣ ስለዘኖእስዎን ናብ ስራሕ ስለዘየዋፍርዎን ካብቶም መሳርሕቲ ክግለልን ክሕባእን ይገብሮ። ብተወሳኺ እቲ ሕማም ከይሓልፍ ብምሕሳብ ካብቲ እዚ ቫይረስ ዘለዎም ሰባት ንምህዳም ብተደጋጋሚ ዝረኣይ ሰራሕተኛታት ክጠቓቀሱሉ ስለዝኸእሉ ይግለል። ይሃድም፣ ይሕባእ።

3. **አብ ማሕበረሰብ ዝርእይ ምግላልን ምፅያፍን፡** አብዚ እቲ ተግባር ብዝተፈላለዩ አግባባት ብስፍሓት ዝንፀባረቕ እንትኾን ካብቶም መግለጺታት ዝተወሰኑ ነዚ ይመስሉ።

- ☞ ካብ ዝተኻረዩ ገዛ ዝተፈላለዩ ምኽንያታት ብምፍጣር ክወፅእን ካሊእ ዝካረ ገዛ ከይረክብን ምግባር፤
- ☞ አብ ዝተፈላለዩ ማሕበራዊ ርክባት ንክይሳተፍ ኮነ ኢልካ ምግዳፍን (ምፍላይን) ዕንቅፋት ምፍጣርን፤
- ☞ አብ ባህላዊ ድግሳት ብሓባር እንትካየድ እዚኦም ከይሳተፉን ምስኦም ብሓባር ዘይምብላዕን፤
- ☞ አብ መንገዲ ይኹን አብ ካልኦት ጉዳያት ነቲ ሕሙም አመልኪቶም ሕሹኽሹኽ ምባልን ምሕማይን ብገፊሑ ዝርእዩ እዮም።

☞ አብ ምግላልን ምፅያፍን ... ዕሙቕ ምይይጥ ይግበሩ

ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ጥዕናውን ማሕበራውን ፀገም እዩ። →

- ☞ ብአረአእያ፣ ቁጠፀ አምላኽ፣ መርገም፣ ሰሪሑ ከምዘይበልዕ፣ ተመሓላላፋይ ሕማም፣ መንፈስ ፅልእ፣ ውርደትን ፀርፍን፣ ሰራሕን ምፍፃም ዓቕሚ የብሉን፣ ህድማን፣ ሰብ ከይሪኦ ምሕባዕ ...
- ☞ ብተግባር፣ ክራይ ገዛ ምኽልካል፣ ማሕበራዊ ተሳትፎ ምድራት፣ ካብ ማሕበራዊ ውራያት ምፍላይ፣ ሕሹኽሹኽ፣ ሕሜትን ንሰላምታ ምትፍናንን፣ ሓቢርካ ዘይምብላዕን ዘይምኻድን ...

ለ. ምግላልን ምፅያፍን ሕሙማት ኤድስ ዘስዕቦ ኣሱታዊ ፅልዋ

ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ካብቲ ሕማም ንላዕሊ ብማሕበራውን ባህላውን መዳይ ዘጋጥሙ ፀገማት ኣዝዮም ዝለዓለ ጠመተ ዝውሃቦምዮም። እዚ ድማ ፀገም ጥዕናን ማሕበራውን ከምዝኾነ ይእመን። በዚ መንፅር አብ ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝግበር ምግላልን ምፅያፍን ከም ሓደ ኣካል ማሕበራዊ ፀገም ተገይሩ ይውሰድ። ስለዚ አብ ሕብረተሰብ ዘሎ ምግላልን ምፅያፍን ዝስዕቡ ኣሉታዊ ፅልዋ ኣለዉዎ።

1. እቶም ሕሙማት ነፃ ኾይኖም ነቲ ሕብረተሰብ ንክክምህርዎ እቲ ሕማም ‘ብኣና የብቅዕ’ ዝብል ጭርሖ ሒዞም ከይንቀሳቅሱ ይገብር።
2. ነቲ ዘግልሎም ሕብረተሰብ ንምብቃል ኢሎም እቲ ሻይረስ አብ ምግፋሕ ይዋፈሩን ነዚ ድማ ጥንቓቕ ዝጎደሎ ዖታዊ ርክብ ይፍፅሙ።
3. ነቲ ሕማም ብአግባቡ እናተኸታተሉ ዕድመኦም ከናውሑ እናተኸአለ ብሕርቃንን ተስፋ ብምቕራፅን ቀልጢፎም ክሞቱ ይገብር።
4. አብ ሞንጎ ስድራ ዝነበረ ርክብ ይበጣጠስን ናብ ዘየድሊ ጎንፂ ክኣትዉ ይገብር።
5. ብሓፈሻ እቲ ምኽልካልን ምቁፅፃርን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብዝተጠናኸረ ኣገባብ ንምክያድ ማሕለኻ ይኸውን።

ስለዚ ምግላልን ምዕያፍን ዘለዎ ሓደጋን በሰላን ብምርዳእ ከምኡ'ውን እዚ ጉዳይ ምግላልን ሰብአዊ መሰል ከምዝኾነ ብምፍላጥ ነዚ ተግባር ምቅላስ ካብ ኩሉ ዜጋ ትፅቢት ዝግበረሉ ዋኒንዮ። ብፍላይ በዘይምፍላጥ ካብ ምክራይ ዝዛ ጀሚሩ ዝፍፀም በደልን ግፍዕን ጊዜ ዘይውሃቦን ክፍታሕ ከምዘለዎን ነዚ ዝፍፀሙ ዜጋታት ክትትል ብምግባር ትምህርቲ ክረኽቡ ምግባር ኣገዳሲዮ። ኣብዚ ተራ መናእሰያት ዝለዓለ ይኸውን። መናእሰያት ንደኽታማት ህፃውንትን ሽማግሌታትን ከምኡ'ውን ንሕሙማት ኤድስ ጥንቃቄ ብዘለዎ መንገዲ ምሕብሓብን ምድጋፍን ዜግነታዊ ግቡእ ከምዘለዎም ክፈልጡ ይግባእ።

ሐ. ግደ ማሕበረሰብ ኣብ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ

ሕማም ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ማሕበራውን ኣካላውን ፀገም ስለዘለዎ ነዚ ዝኸውን ፍታሕ ድማ ካብ ኩሎም መንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላትን ሕብረተሰብን ዝተዋደደ ፃዕሪ የድሊ። ዝተዋደደ ፃዕሪ ሕብረተሰብ ድማ ንኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ቫይረስ ሕሙማት ዝኾኑ ግቡእ ክትትል፣ ድጋፍን ክንክንን ክግበረሎም ወሳኛይ ተራ ኣለዎ። ብመሰረት'ዚ ካብ ሕብረተሰብ ክግበሩ ዝግበኦም ድጋፍ፣ ክትትልን ክንክንን ዝምልከቲ ኣገደስቲ ነጥብታት ዝስዕቡዮም።

ስእሊ 4.1 ምይይጥ ኣብ ዙሪያ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ

1. **ማሕበራዊ ዘተ ምክያድ፡** ህዝቢ በብዝነብረሉ ስፍራ ኣብ ሕማም ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ዘሎ ግንዛብ ንምዕባይ ዝገለመ ስራሕ ምክያድ። እዚ ጉዳይ ድማ ብዝምልከቶም ሰብ ሙያ ጥዕና ሙያዊ ደገፍ ምግባር። ኣብዚ ጠመተ ዝወሃቦም መተሓላለፊ መንገድን ምፍላጥ ንምዕቃብን ኣብ ሓደ ምውሳኔን ዘጉልህ ኣሰተምህሮ ምሃብን ኣገደስቲ ካብዝበሃሉ ውሽጢ ይምደቡ።
2. **ማሕበራዊ ውዳበታት** ማለት እድርን ካልኦት ባህላውን ሃይማኖታውን ውዳበታት ኣብ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ተዋዲዶም ክስርሑን ንሕሙማት ኣብ ዝግበር ክንክንን ደገፍን ንጡፍ ተሳትፎ ምግባር።
3. ኣብቲ ከባቢ ዝርከቡ መናእሰያት ኣብ ኤድስ ነፃን ግልፅን ኮይኖም ሕቶ ክውሃቦምን ከምኡ'ውን ኣብ ዝገብርዎ ስራሕቲ መልሲ ከኸቐርቡን ኣድላዪ ክትትል ንክገብሩ ምምካር።
4. ኣብዚ ጉዳይ ምስ መንግስታውን ዘይመንግስታውን ኣካላት ተዋዲድካን ዝፀደቁ ፖሊሲታትን ስትራቴጅን ብምርዳእ ንተግባራውነቲ ሰጢምካ ብምስራሕ ኣብቲ ማሕበረሰብ ብሰንኪ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ዘጋጥሙ ማሕበራዊ ፀገማት ኣብ ምቅላል ስጡም ርክብ ምፍጣር፤
5. እቲ ማሕበረሰብ ኣብ ምግላልን ምዕያፍን ዘሎ ሓደጋ ብምፍላጥ ኣብዚ ዝተፈጠረ ጌጋ ብእዋኑ ክመሓየሽ ምግባርን ኣብዚ መዳይ ዝተርእዩ ጌጋታት ንዝፈፀሙ ነበርቲ ክውቀሱን ክመሃሩን ምግባር፤
6. ኣብቲ ማሕበረሰብ ኣብ ስራሕቲ ጎዳእቲ ልምድታት ዝተዋፈሩ ሰባትን ከምኡ'ውን ነፍሰን ሸይጠን ዝናበራ ወገናት ካብዚ ተግባር ክወፁን ናብ ካሊእ ስራሕ ክዋፈሩ ምድጋፍን ግንዛብ ምዕባይን ዝበለጹዮም። ኣብዞም ወገናት ብተደጋጋሚ ክትትልን ድጋፍን ብምግባር ዘምዕእዎ ናይ ባህሪ ለውጢ ህዝቢ ክፈልጦን ንዝፈፀሙ ድማ መበረታትዒ ሽልማት ክወሃቦም ብምግባር።

ተምሃሮ ብዛዕባ ሕብረተሰብ ንሕሙማን ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ኣብ ምክትታል፣ ምቁፅፃርን ድጋፍ ምሃብን ክገብርዎም ዝግብኡን ዘለዎም ዓብዪ ግደ ተረዲእኹም ዶ?

ዕዮ ጉጅለ

ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ንምንታይ? ተመያየጡ...

- 🕒 ምትሕብባር ሕብረተሰብ ንምክልኻል ኤች.አይ.ቪ /ኤድስ ዘለዎ ረብሓ ከመይ ትገልፅዎ?
- 🕒 ብኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ምስዝተትሓዙ ወገናትን ስድርኦምን ተሳኒኻ ምንባርን ምምሃርን ከምዝከኣል ዝሕግዝ ኣዎንታዊ ኣረኣጺያ ከመይ ክምዕብል ይኸእል?
- 🕒 ኣብ ምክልኻል ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ መናእሰይ ተምሃሮ ከመይ ክንቀሳቀሱ ይኸእሉ?
- 🕒 መግለፅታት ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ከመይ ይግለፁ?
- 🕒 ምኸንያታት ምግላልን ምዕያፍን: ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝበሃሉ ግለፁ።
- 🕒 ሳዕቤናትን ኣሉታዊ ፅልዋታትን ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣብርሁ።

- 🕒 ግደ ሕብረተሰብ ኣብ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣመልኪቱ ክህልው ዝኸእል ድጋፍ፣ ክትትልን ክንክንን ብዝርዝር ግለፁ።
- 🕒 ኣብ ከባቢኹም ካብዝርከብ ቤት ፅሕፈት ጥዕና ወይድማ ትካል ጥዕና ብዛዕባ ሕዝቶን መግለፅታትን ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣
- 🕒 ምኸንያታት ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣
- 🕒 ሳዕቤናትን ኣሉታዊ ፅልዋታትን ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ፣
- 🕒 ግደ ሕብረተሰብ ኣብ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ሕማም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣመልኪቱ ክህልዎም ዝኸእል ድጋፍ፣ ክትትልን ክንክንን

ብዝርዝር ሓቲትኩም ዝተውሃበኩም መልሲ ፅሑፍኩም ኣብ ክፍሊ ተመያየጡሉ።

4.1.2 ንቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ

ዕዮ ጉጅለ

1. ንቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ መበገሲ ምኸንያታት እንታይ'ዮም?
2. ንቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ከመይ ክንቆፃፀር ንኸእል?

ተምሃሮ ኣብ 5^ይ ኸፍሊ ብዛዕባ ናህሪ ንቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝብን ሳዕቤናቱን ተማሂርኩም ነይርኩም። ዝተምሃርክምዎ ትዝክሩ ዶ? በዝሒ ህዝቢ ዓለም ካብ ዓመት ናብ ዓመት ብኣያል ናህሪ እናወሰኸ ይመፅእ'ሎ። እዚ ኣያል ናህሪ ወሰኸ በዝሒ ህዝቢ ብዝተገባዕሉ መንገዲ ከምዝቕፅል ሰብ ሞያ ይትንብዩ። ኣያል ናህሪ በዝሒ ህዝቢ ዓለም ኣብዚ ሕዚ እዋን ናብ 6 ቢሊዮን በፂሑ'ዩ። ቁፅሪ በዝሒ ህዝቢ ዓለም ኣደ ቢሊዮን ንኸበፅሕ ብጣዕሚ ብዙሕ ዓመታት ወሲዱሉ። ብድሕሪኪ ድማ ኣደ ቢሊዮን ዝኣክል ህዝቢ ንምብፃሕ ዝወሰደ በዝሒ ዓመት ካብዚ ንታሕቲ ተሓቢሩ'ሎ።

- ካብ ሓደ ቢሊዮን ናብ ክልተ ቢሊዮን ንክበፅሕ ግና 123 ዓመታት ዝወሰደ እንትኸውን ካብ ክልተ ቢሊዮን ናብ ሰለስተ ቢሊዮን ንምብጻሕ ድማ ሰላሳን ሰለስተን ዓመታት እዩ ወዲኡ።
- ናህሪ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ዓለም ካብ ሰለስተ ቢሊዮን ናብ ኣርባዕተ ቢሊዮን ንክበፅሕ ድማ ዓሰርተ ኣርባዕተ ዓመታት ዝወሰደ እንትኸውን ካብ ኣርባዕተ ቢሊዮን ናብ ሓመሽተ ቢሊዮን ንምብጻሕ ግን ዓሰርተ ሰለስተ ዓመታት ጥራሕ ወዲኡ።
- ስለዚ ካብ ሓመሽተ ቢሊዮን ናብ ሽዱሽተ ቢሊዮን ንምብጻሕ ዓሰርተ ክልተ ዓመታት'ዩ ወዲኡ።

ብመሰረት'ዚ ሕዚ ይርከይ ዘሎ ናህሪ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ እንትንገርእይ ድሕሪ 15 ዓመታት በዝሒ ህዝቢ ዓለም 7.83 ቢሊዮን ክበፅሕ'ዩ። ኣብ ናህሪ በዝሒ ዕብዮት ህዝቢ ኣድላይ ዘበለ ቁፅፅርን ክትትልን እንተተገይሩ ግና እቲ ናህሪ በዝሒ ዕብዮት ህዝቢ ናብ 7.11 ቢሊዮን ትሕት ክብል ይኸእል። ስለዚ ብደረጃ ዓለም ኣድላይን ብቐፅን ስራሕቲ ስነ ህዝቢ እንተተሰሪሑ ዳርጋ በዝሒ ህዝቢ ኣፍሪካ ዝቀራረብ ክመፅእ ዝነበረ በዝሒ ህዝቢ ንቐጥብ ኣለና ማለት'ዩ። ስራሕቲ ስነ ህዝቢ ብኣግባቡ እንተዘይተሰሪሑ ግን ክንዲ ሕዚ ዘሎ በዝሒ ህዝቢ ኣፍሪካ ይውስኽ። እቲ ዝገበዩ እጃም ምንሃር በዝሒ ህዝቢ ዓለም ዝሕዛ ብማሕበረ ኢኮኖሚኦን ድሑራት ዝኾና ሃገራት'ዮን። ንኣህጉርና ኣፍሪካ እንተራእና ብ1996 ዓ.ም.ፈ ከባቢ 748.1 ሚሊዮን ዝነበረ በዝሒ ህዝባ ኣብ 1998 ዓ.ም.ፈ ናብ 778.5 ሚሊዮን ደይቡ'ዩ። እዚ ማለት ኣብ ውሽጢ ክልተ ዓመት 30.4 ሚሊዮን ህዝቢ ወሲኹ ማለት'ዩ። በዝሒ ህዝቢ ሃገርና ብ1987 ዓ.ም 56.7 ሚሊዮን ዝነበረ እንትኸውን ኣብ 2001 ዓ.ም ድማ ናብ 82.7 ሚሊዮን በጊሑ'ሎ። ኣብ 2009 ዓ.ም.ፈ በዝሒ ህዝቢ ኣፍሪካ ናብ 800 ሚሊዮን ዝበፅሐ እንትኸውን ንዝመፅእ 2025 ድሕሪ 15 ዓመት ድማ እዚ በዝሒ ህዝቢ ኣፍሪካ ናብ 1453.9 ሚሊዮን ክድይብ እዩ። ስለዚ ዓቕን ዘይብሉ በዝሒ ህዝቢ ዓለም ምውሳኽ ኣብ ምዕባይ ዝርከባ ሃገራት እቲ ዝግዘዘ እጃም እንትሕዛ ኣህጉር ኣፍሪካውን ካብኣተን ሓንቲ እያ። ተምሃሮ ሳዕቤናት ናህሪ ንቐልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ተመያየጡ።

ሓፈሻዊ ዕላማ ፐሊሲ ስነ-ህዝቢ ኢትዮጵያ

- ህንፀት ኢኮኖሚ ብምጥንኻር ቐፅሪ በዝሒ ህዝቢ ብትልሚ ብምንካይን ኣብ ሞንጎ ዘይተመጣጠነ በዝሒ ህዝብን ትሑት ኢኮኖሚያዊ ዓቕምን ዘሎ ኣፈላላይ ምውጋድ፤
- ብዝተዋደደ መደብ ልምዓት ኣቢልካ ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ዕብዮት ብምቅልጣፍ ኢኮኖሚያዊ ምንቅስቃስ ክሰፍሕን ዕድል ስራሕ ክፈጥርን ምግባር፤
- ካብ ገጠር ናብ ከተማ ዝግበር መጠን ፍልሰት ህዝቢ ምንካይ፤
- ከባቢ ሓለዋን ክንክንን ዘጠናኸሩ ኣድለይቲ ስጉምትታት ብምውሳድ ብፍላይ ኣብ ከባቢ ገጠር ዝነብሩ ሰባት ናይ ምንባር ዓቕሞም ክሕለውን ክመሓየሽን ምግባር፤
- ደቂ ኣንስትዮ ካብ ዕዕንቶ ከቢድን ኣድካምን ስራሕ ብምንጋፍ ኣብ ውሽጢ ሕብረተሰብ መፍረይቲ ኾይነን ክሳተፉ ብምግባር ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ደረጃኦን ክብ ምባል፤
- ብቐሊሉ ብሓደጋ ክጥቅፁ ንዝኸእሉ ብፍላይ ደቂ ኣንስትዮ መናእሰይን ህፃናትን ፍሉይ ጠመተ ሂብካ ምሓጋዝ፤

ቕጥጥር ስብደት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ማእበረ ኢኮኖሚያውን ከባቢያውን ከነታት ኣብዩ ፅልዋ ኣለዎ። ምስ ምጉሕንሕን ብርሰትን ሃፍቲ ተፈጥሮውን ብቐጥታ ዝተኣሳሰረ እዩ። ሃፍቲ ተፈጥሮ ማለት ኣብ መሬት ዝርከቡን ንራብሓ ሰባት ክውዕሉ ዝኸኸሉ ከምኒ ማዕድን፣ ደን፣ ሃፍቲ ማይ፣ ወዘተ ዝኣምሰሉ እዮም። ናይ ሓንቲ ሃገር ሃፍቲ ተፈጥሮ ኣብ ራብሓ ንምውግል ዝተፈላለዩ ቴክኖሎጂን ዝሰልጠነ ሃይሊ ሰብ የድሊ። እዙይ ድማ መሰረታዊ ግልጋሎት ወሃብቲ ከምእኒ ቤት ትምህርቲ ጥዕና ወዘተ ዝመሳሰሉ ንክማልኡ ግድን ይኸውን። እዚኦም ንምምላእ ድማ በዝሒ ህዝብን ኢኮኖሚያዊ ምዕባለን ክመጣጠን ኣለዎ። ስብደት ህዝቢ ካብ ኢኮኖሚያዊ ምዕባለ ንላዕሊ ኣብ ዝኸነሉ ከነታት ለውጥን ስብደትን ክመፅእ ስለዘይኸኸል ኣብታ ሃገር ዘሎ ሕብረተሰብ ሃፍቲ ተፈጥሮ ኣብ ምብራሕ ክዋፈሩ ይገብር።

ሰእሊ 4.2 ዳግመ ግረባ ንምክያድን ፊልስታት ኣብ ምትካልን ተሳትፎ ደቂ ኣንስትዮን

ሳዕቤናት ቕጥጥር ስብደት በዝሒ ህዝቢ

ሀ. ከባቢያዊ ብርሰት፤ ኣብ እምባታትን ጎቦታትን ዘለዉ ኣግራባት እናተቀረቡን እናተነቐሉን እንትኸዱ ኣብ እግሮም ድማ ዝትካልን ዝትክእን ኣግራብ ዘይትካል እንትኸውን ዝመፅእ ውፅኢት ብርሰት'ዩ። ከባቢያዊ ብርሰት ማለት ናይ ሓደ ከባቢ መፍረያይነት ብዝተፈላለዩ ፀገማት እንትንክይ እዩ። እዚ ድማ ውፅኢቲ ብርሰት ደኒ፣ ፍግረ መሬት፣ ጨውነት፣ ብክለት ኣየርን ማይን ምህላው ማለት እዩ። ኣብ ዘይማዕበላ ድኻታት ሃገራት መብዛኢትኡ ህዝቢ ኣብ ገጠር ስለዝነብር መነባብሩኡ ኣብ ሕርሻን ምርባሕ እንስሳን ዝተመሰረተ እዩ። ኣብዚ ድማ በዝሒ ህዝቢ እናወሰኸ እንትመፅእ ተወሳኺ ምግብ፣ መፅለልን ከምዘድሊ ግልፂ እዩ። እዙይ ንምምላእ ተወሳኺ መሬት የድሊ። ቁፅሪ ሕዝቢ እንትውስክ ንመናባብሮ ግልጋሎት ዝውዕላ ቁፅሪ ሃፍቲ እንስሳ እውን ይውስኽ በዚ ምክንያት ኣብ ከባቢ ዝበፅሕ ፀቕጢ ኣዝዩ ዝለዓለ ስለዝኾነውን ብርሰት ከባቢ ከጋድዶ ይገብር'ዩ።

ለ. ብርሰት ደኒ፤ ሃገርና ዝተፈላለዩ መልክእ ምድራዊ ኣቀማምጣን ዝተፈላለዩ ሃፍቲ ተፈጥሮ ዘለውዎ ሃገር እያ። ካብዙይሓደ ዝተፈላለዩ ደኒ ሃፍቲ ዝነበራ ሃገር ከምዝኾነ'ዩ። ኮይኑ ግን ብሰንኪ በዝሒ ህዝብን ግጉይ ኣጠቓቕማ ሃፍቲ ኣብ ዓለም እቲ ዝኸፈኑ ናይ ደን ብርሰት ዝከየደላ ሃገር ኮይና ኣላ። ካብ ሚኒስተር ተፈጥሮ ሃፍትን ከባቢ ሓለዋን ዝተረከበ መረዳእታ ከም ዝሕብሮ ልዕሊ 34% ዝነበረ ሽፋን ደኒ ኢትዮጵያ ብ1942 ዓ.ም ናብ 16% ከም ዝነከየ ብ1972 ዓ.ም ድማ ናብ 3.6% ሚኒታዊ ምውራዱን ብ1981 ዓ.ም.ፈ ድማ ናብ 2.7% ሚኒታዊ ኣዝዩ ነክዮ'ዩ። ኣብ ሃገርና 150,000 ክሳብ 200,000 ሂክታር ዝግመት መሬት ደን በብዓመቲ ከምዝበርስ ዝተፈላለዩ መረዳእታታት ይሕብሩ።

ኣብዚ ሕዚ እዋን ሃገርና ትሑት ሽፋን ዝበፅሖ ሃፍቲ ደኒ እንትህልው በዝሒ ህዝቢ እንትውስክ ግና እዚ ድልየት'ውን ስለዝውስኽ እቲ ዝተረፈ ደን ንሓደጋ ዝተቐለፀ ይኸውን። እዚ ብርሰት ደን ዝካየድ በዚ ምክንያት ንምስፍሕፋሕ ሕርሻ፣ ንነዳዲ፣ ንኮንስትራክሽን ወዘተ ስለዝኸውን ድልየት ንምምላእ ኣብ ደኒ ዝበፅሖ ምጭፍጫፍ ደኒ ኣዝዩ ዝለዓለ'ዩ። ከም ኣገላላፃ ፀብፃብ

ሪርርስ ዓለም ካብ 1990 ዓ.ም.ፈ ክሳብ 1991 ዓ.ም.ፈ ብርሰት ደኒ ብዓመት 88,000 ሂክታር ከምዝኾነ፣ ስራሕቲ ዳግመ ግረባ ድማ 13,000 ሂክታር ምንባሩ ብምግላፅ ከባቢ 75,000 ሂክታር መተካእታ ዘይብሉ ከምዝበርስ ገሊፁ'ሎ።

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ኣብ ጣብያኹም ኣብዚ ዘለናሉ ዓመት ሽፋን ደኒ ንምውሳኽ ክንደይ ተኸሊ ተተኸሊ? ክንደይ ዝኸውን ከ ፀዲቐ? ናብ ቤት ፅሕፈት ሃፍቲ ተፈጥሮ ጣቢያኹም ብምኽያድ መረዳእታ ኣክቡ። ነዚ መሰረት ብምግባር ፀብዓብ ኣኸርቡ።

ሐ. ብሰንኪ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ዘጋጥም ካብ ዓቕን ንላዕሊ ጋህፂ፤ ሃገርና ኢትዮጵያ ብርክት ዝበላ ሃፍቲ እንስሳ ኣለዋ። ሃገርና ካብ ኣፍሪካ ቀዳመይቲ እንትትስራዕ ካብ ዓለም ድማ ብሃፍቲ እንስሳ ኣስረይቲ ከምዝኾነት መረዳእታታት ይሕብሩ። መብዛሕቲኡ ህዝቢ ኢትዮጵያ ዝነብር ብሕርሻን ብምርባሕ እንስሳን ስለዝኾነ በዝሒ ህዝቢ እንትውስኽ በዝሒ ሃፍቲ እንስሳውን ከም ዝውስኽ ርዱእ እዩ። ይኹንምበር በዝሒ እንስሳ እንትውስኽ ነዚኣን ክፃወር ዝኸእል ናይ መግሃጫ መሬት ስለዘየለ ኣብ ከባቢ ዝበፅሕ ብርሰት ኣዝዩ ዝኸፍኦ እዩ። ብፍላይ ኣብ ከባቢታት ደጉዓ ዘሎ ጋህፂ መሬት ምስዘሎ ሃፍቲ እንስሳ ዘይመጣጠን ስለዝኾነ ካብ ዕቕን ንላዕሊ ጋህፂ ከምዘሎ መረዳእታታት ይሕብሩ። እዙይ ድማ እቲ ከባቢ ናይ ምፃር ዓቕሚ ኣዝዩ ስለዝነከየ ደጉዓታት ሃገርና ዝለዓለ ከባቢያዊ ብርሰት ዘጥቅዖ እዩ። እዚ ሃፍቲ ሃገራዊ ልምዓት ዓብይ ፅልዋ ከምዝሕድር ጥርጥር የብሉን።

መ. ብርሰት እንስሳ ዘገዳም፤ ኢትዮጵያ ዝተፈላላዩ ዓይነት እንስሳት ዘገዳም ዝርከባለ ሃገር እያ። ሃገርና ዝተፈላላዩ መልካኣ ምድሪ ማለት ቆላ፣ ደጉዓ፣ ኅቦታትን ሸንጥሮታትን ዝተፈላላዩ መጠነ ብራኽ ዘለዎም ኣክራናት ይርከቡዎ። በዚ ምክንያት ንዝተፈላላዩ ዓይነት ዓሌት ዘለዎም እንስሳ ዘገዳም መንበሪ ኮይና። ክሳብ ሕዚ ብዝተገብረ መፅናዕቲ ልዕሊ 103 ዓሌታት ዘለዎም መጥበውቲ፣ 835 ዓሌት ኣእዋፍ ከምዘለዎ ተረጋጊፁ'ሎ። ካብዚኣም ከባቢ 7 ዓሌታት ኣጥበውትን 23 ዝኾኑ ዓሌት ኣዕዋፍ መበቆሎም ኣብ ሃገርና ጥራይ ዝኾኑ ኣብ ካሊኣ ዓለም ዘይርከቡ እዮም። እንስሳት ዘገዳም ፍልፍል ሃፍት ሓንቲ ሃገር እዮም። እንስሳ ዘገዳም ብምዕቃብን ብምልማዕን ዝላዓለ ናይ ቱሪዝም እንዳስትሪ ምስሕፋሕፋሕ ከምዝካኣል ካብ ካልኣት ሃገራት ዘሎ ተሞክሮ ብቐፅ መረዳእታ ኣሎ። በዚውን ብዙሓት ሃገራት ብብዓመቲ ዘይናዓቕ ሸርፊ ወፃኢ ይረኽቡ። ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እንተሃልዩ ግን እንስሳት ዘገዳም ክስደዱን ክጠፍኡን ይገብር።

ሰ. ፍግረ መሬት፤ ፍግረ መሬት ማለት ላዕለዋይ ልመዕ ሓመድ ብውሕጅ ይኹን ብንፋስን ተፀሪጉ እንትጉሕንኡ ማለት'ዩ። ሓመድ ምዕቃብ ኣዝዩ ኣገዳሲ'ዩ። ልምዓት ሓመድ ንከም ኢትዮጵያ ዝመሰላ ድኻታት ሃገራት መብዛሕትኡ ህዝቡን ብሕርሻ ዝመሓደር ስለዝኾነ ኣዝዩ ዝለዓለ ጥቅሚ ኣለዎ። ኮይኑ ግን ሃገርና ኣብ ዓለም ዝርከብ ብፍግረ መሬት ካብ ዝተጎድኣ ሃገራት ካብ ህንድን ኮሎምቢያን ቀዲላ ብሳልሳይ ደረጃ ትርከብ። እዘን ሃገራት እዚኣን ብቕደም ሰዓብ 6 ሚሊዮን፣ 4 ሚሊዮንን 2 ሚሊዮንን ሜትሪክ ቶን ሓመድ ብዓመት ብፍግረ መሬት ይጉሕንኡ'ዩ።

ብምኽንያታዚ ልምዕነትን ርጉደትን ሓመድ ሃገርና ካብ ዓመት ናብ ዓመት እናነከየ ክመፅእ ገይርዎ'ሎ። እዙይ ድማ ኣብ ሃገርና ንዘሎ ትሑት እቶት ሕርሻ ቀንዲ መንቀሊ ከምዝኾነ ግልፂ እዩ። ስለዚ ቀንዲ መንቀሊ ፍግረ መሬት ወዲሰብ ናብርኡ ንምምሕያሽ ኢሉ ዝገብር ምንቅስቓስ'ዩ። ብምኽንያታዚ ሰፋሕቲ መሬት ደኒ ብምቐራፅ ንሕርሻ መሬት ከምዝውዕል ይገብር።

ረ. በዝሒ ህዝብን ውሕስና ምግብን፣ ውሕስና ምግብ ማለት ኩሎም ዜጋታት ኩሉ ጊዜ ብአካል፣ ማሕበራውን ኢኮኖሚያውን ትሕዝቶኡ ዝተማልአ፣ እኹልን ብቑዕን ምግብ ዘለዎን ጥዕንኡ ዝተሓለወ መነባብሮ እንትህለፍ። ኣብ ውሕስና ምግብ ፍሉይ ጠመተ ዝውሃቦም ሰለስተ ጉዳያት'ለዉ። እዚኦም'ውን ቀረብ፣ ዕድልን ኣጠቓቕማን ምግብ'ዮም።

- ቀረብ ምግብ እንትብሃል ብምፍራይን ብምግዛእን ነቲ ስድራ ብሙሉእነት ዘድልዮ መግቢ ክረክብ ምግባር ማለት'ዮ።
- እቶት ማለት ካብ ዝተፈላለዩ ክባቢታት ምግብ ብምርካብ ንረብሓ ስድራ ክውዕል ምግባር ማለት'ዮ። እዚ ድማ ምስ ትራንስፖርትን ካልኦትን ተዛሚዱ ዝረከን ንውሕስና ምግብ ኣገዳሲ ዝኾነ ውራይ 'ዮ።
- ኣጠቓቕማ፣ እቲ ስድራ ዝረኸቦ እቶት ብኣግባቡ ብምጥቃም ጥዕንኡ ዝተሓለወ መነባብሮ ንምርግጋዕ እንትከኣል'ዮ።

ብሓፈሻ ሰለስቲኦም ውሕስና ምግብ ንምርግጋዕ ከምዝከኣልን እዚ ድማ ስራሕ ሓደ ትካል እንተይኮነስ ዝተፈላለዩ ትካላት ተዋዲዶም እንትሰርሑ ይኸውን። ካብዚኦም ብፍላይ ስድራ ኣብ ውራያት ስነ ህዝቢ ጠመተ ክገብርን ምስ መነባብሮኦም ዝመጣጠን ዕያል ክህልዎም ምግባር የድልይ። እዚ ናብ ጎኒ ዝገደፍ እንተኾይኑ ግና ዝሰዕቡ ኣሉታ ከጋጥም ይኸእል።

1. እቲ ስድራ ጎናዊ ዝኾነ ወፃኢ ስለዝበዝሐ ብፍላይ ንጥዕና፣ ቀለብ፣ ክዳን፣ ትምህርትን ካልኦትን ስለዝህሉን እቶት ምምቕቓል ኣሎ።
2. እቲ ስድራ ዝበዝሐ ግዚኡ ኣብ ጥንስን ሕርስን ስለዝጠፍእ ካብ ምህርቲ ምፍራይ ምርሓቕ ስለዝጋጥም ውሕስና ምግብ ንምርግጋዕ ክፍተት የጋጥም።
3. ምግብ ውሕስና ንምርግጋዕ ዝተዋደደ ስራሕ ስለዘድልይ ነዚ ኣብ ግምት ብምእታው ስራሕቲ ምጣነ ስድራ ጠመተ ምሃብ የድልይ። ስለዚ ምጣነ ስድራ ምስ ካልኦት ፕሮግራም ልምዓት ተዋዲዱ ክስራሕ ይግባእ።

ስለዚ ካብቶም ሳዕቤናት ቅልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ካብ ዝበሃሉ ውሽጢ እቲ ሓደ ኣብ ክባቢ ሃፍቲ ተፈጥሮ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዘሎ'ዮ። ብምክንያት'ዚ ድማ ፈተንቲ ኩነታት ኣለዉ። ንኣብነት ዝተፈላለዩ ፀገማት ከም ብርሰት ዱር፣ ድርቅን ጥምየትን፣ ሕፅረትን ምብትታኸን ተሓራሲ መሬት፣ ምዝባዕ ውሕስና ምግብ፣ ስደት ወዘተ ይርከብዎም። ደርቂ ንስደት እንተሰዕብ ብርሰት ደንን ከባብን ድማ ምዝባዕ ነባሪ ኣየር ክፍጠር ይገብር'ዮ። እዚኦም ብምልኦም ተደማሚሮም መነባብሮ ህዝቢ ናብ ፀገም ዘእትዉ እዮም።

ዕዮ ጉጅለ

- መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብየትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ኣብ ገፅ 139 ብዛዕባ ስነ ህዝብን ልምዓትን ተገሊፁ ዘሎ ናብ ቤተ መፃሕፍቲ ቤት ትምህርትኹም ብምክያድ ኣንብቡ። ክተንብቡ እንተለኹም ድማ ኣብ ጠመተ ዝግበረሎም ኣንፈታት፣ ቀንዲ ሽቶታትን ስትራተጂ (ሚላታት) ኣፈፃፀማን ስነ ህዝብን ልምዓትን ዝብሉ ዛዕባታት እናተመያየጥኩም ኣንብቡ። ነዚ ዕሑፍ ምስ ትምህርትኹም ኣተኣሳስርዎም መምህርኩም'ውን ክሕግዡኹም ሕተትዎም። ዝበፃሕኹምም ምርድዳኝ ናብ ክፍለ ኣቕርብዎ።
- ኣብ ሃንቲ ሃገር ኢኮኖሚያዊ ምዕባለን በዝሒ ህዝብን ተመጣጣንን ተመጋጋብን ምዕባለ ከርእይ ኣለዎ እንትብሃል እንታይ ማለት'ዮ? ቕልጡፍ ዕብየት በዝሒ ህዝቢ እንታይ ሳዕቤን ኣለዎ? ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ማሕበራዊ ግልጋሎት፣ ብርሰት ክባቢ፣ ብርሰት ደን፣ ብርሰት እንስሳት ዘገዳም፣ ካብ ዓቕን ንላዕሊ ጋህፂ፣ ፍግረ መሬትን ውሕስና ምግብን ብዝምልከት ዘለዎ ዕልዋ ብዝርዝር ግለፁ። በዝሒ ዕያል ኣብ ልዕሊ ስድራ ዝህልዎ ኢኮኖሚያውን ማሕበራውን ዕልዋታት ዘርዝሩ።

4.2 መሰላት ህፃናትን ደሕንነቶምን

4.2.1 መሰላት ህፃናት

ተምሃሮ መሰላት ህፃናት ብዝምልከት ኣብ 5^ይ ክፍሊ ዝተምሃርኩምዎ ትዝክሩ ዶ? ሰብኣዊ መሰል ማለት ደቂ ሰባት ሰብ ብምኳኖም ጥራይ ዝህለዎም መሰል ማለት እዩ። ትርጉሙ ድማ ሰብ ብሰብኣዊ ኸብሩ ኣይበላለፅን፣ ኹሉ ብሰብኣዊ ተፈጥርኡ ማዕረ ክብሪ ይግብእ፣ ካብዝብል መሰረታዊ ኣመለኻክታ ዝመንጨወ እዩ። ስለዝኾነ ሰብኣዊ መሰል ማለት ናይ ደቂ ሰባት ብዘርኢ፣ ብቋንቋ፣ ብቀለም፣ ብማሕበራዊ ኣመፃዕኣ፣ ብጾታ፣ ብዓሌት፣ ብፖለቲካ ወይድማ ካልኣት ኣመለኻክታ፣ ብኸነታት ቁጠባዊ ዓቕሚ፣ ብዕድመ፣ ኩነታት ጥዕና ይኹን ብካልእ ምኽንያት ኣፈላላይ ክይተገበረሎም ብሓባር ዝተዓደልዎም እዮም። ሰብኣዊ ዝብል ቃል ሰብ ምኳን ዘመላኸት እንትኾን እዚ ድማ ተፈጥሯዊ እዩ። እዚኡም ባህሪያት ናይ ምሕሳብ፣ ምዝራብ፣ ብነፃነት ናይ ምንባር ድልዎትን ዝመሳሰሉን እንትኾኑ ንምህላው ሰብኣዊ መሰላት ኣውራ ምኽንያታት እዮም።

ከምቲ ዝፍለጥ መሰል ማለት ብሕጊ ወይድማ ብሞራል ደንቢ ናይ ይግበኣኒ ሕቶ ክቀርብሉ ዝኸእል ወናናይነት ዘለዎ ጥቕሚ እዩ። ኹሉ ግዜ መሰል እንትበሃል ብሓደ ወገን ተጠቀምቲ ብኻልእ ወገን ድማ ነዚ መሰል ንምሕላው ግቡእ ዘለዎ ወገን ኣብ ግምት ውሽጢ ዘእተወ እዩ። ገለ ሰባት ኣብ ላዕሊ ከምዝተገለፀ ሰብኣዊ መሰላት ተፈጥሯዊ እንተድኣ ኾይኖም ኣፍልጦ ምሃብ ንምንታይ የድልይ ዝብል ኣለዉ። ይኹንምበር ብዋናነት ሰብኣዊ መሰላት ብደረጃ ሃገር፣ ኣህጉርን ዓለምለኽ ንኸድንገጉ ቀንዲ ምኽንያት ብፍላይ እዞም መሰላት ንምሕላው ግቡእ ዘለዎ ወገን ብሕጊ ምውሳን ናይ ግድን ስለዝኾነ እዩ። ብተወሳኺ እዞም መሰላት ኣብ ዝጠሓሰሉ እዋን ተፈጥሯዊ ስለዝኾኑ ጥራይ ተፈጥሯዊ ኣካል መፍትሒ ንኸውርድ ምፅባይ ዕሸነት እዩ። ስለዚ ነዞም መሰላት ሕጋዊ ኣፍልጦ ብምሃብ ኣብዝተጣሓሰሉ ወይድማ ከይተማልኡ እንትተርፉ ብዛዕባ ዝህልው ሓላፍነት ምድንጋግ ኣድላይ ይኸውን ማለት እዩ።

ዝተፈላለዩ ምሁራት ንሰብኣዊ መሰላት ብዝተፈላለዩ መንገዲ ይኸፋፍልዎም እዮም። ገለ ገሊኦም ዝእገዱን ዘይእገዱን መሰላት ብዝብል ኣብ ክልተ ናይ ምክፋል ዝንባላ እንተርእዩ ካልኣት ድማ ቀዳማይ፣ ካልኣይን ሳልሳይን ትውልዲ ብዝብል የቐምጥዎም። ብኻልእ መልክዑ ድማ ኣብ ቤት ፍርዲ ተፈፀምቲ ክኾኑ ዝኸእሉን ኣንፈት ፖሊሲ ዘመላኸቱ መሰላት ብዝብል ኣብ ክልተ ይኸፍልዎም። ካብዚ ሓሊፉ ናይ ውልቀ ሰባት መሰላትን ናይ ሓባር /ጉጅለ/ መሰላትን ብዝብል ሰብኣዊ መሰላት ምክፍፋል ዝተለመደ እዩ። ብስፍሓት ዝስርሓሉን ዝተለመደን ክፍፍል ሰብኣዊ መሰላት ግና ኩሎም ኣርባዕተ መደባት ምቕማጥ እንትኾን ንሳቶም እውን ቀፂሎም ዘለዉ እዮም፤

- ↳ ናይ ሲቪልን ፖለቲካን መሰላት፤
- ↳ ናይ ኢኮኖሚ፣ ማሕበራውን ባህልን መሰላት፤
- ↳ ናይ ከባቢ ድሕንነትን ልምዓትን መሰላት፤
- ↳ ንፍሉይ ኣባላት ሕብረተሰብ ዝጥምቱ መሰላት፤

መሰል ህፃናት ኣመልኪቱ ኣብ ኮንቬንሽን ዓለምለኽ መሰል ህፃናት ብዝርዝር ዝገለጸ ጉዳይ ኣሎ። ንኣብነት ኣብ ዓንቀፅ 5 ነዚ ጉዳይ ብኸምዘስዕብ ይገልፅ። 'ነዚ ስምምዕ ዝተቐበላ ሃገራት ዘለዉ ስድራ ወይድማ ኣግባብ ዘለዎም ኣባላት ኣዝማድ፣ ወይድማ ናይቲ ከባቢ ባህሊ ዝፈቐዶ ማሕበረሰብ፣ ሕጋውነት ዘለዎም ሓብሓብቲ፣ ወይድማ ህፃውንቲ ንኸክታተሉ ሕጋዊ ሓላፍነት ዝተውሃቦም ነዚ ስምምዕ መሰል ህፃናት ኣፍልጦ ምሃብ፣ ዓቕሚ ዘገናዘበን ኣግባብ ዝሓለወን ኣመራርሓ ምፍጣርን ብብደረጃኡ ናይዚ ኣፈፃፀማ ምቁፅፃርን ንክኸበር ፃዕሪ ምግባር የድልይ።

አብዚ ኮንቬንሽን ዝተቐመጡ መትከላት ኣለዉ። እዚኦምዎን ህፃናት ፍሉይ ክንክንን ጠመተን ዘድልዮም ከምዝኾኑ፣ ስድራ መሰረት ሕብረተሰብ ብምጅኑ ንዕብየትን ድሕንነትን ህፃናት ዘድልይ ሓገዝን ክትትልን ክገብሩ ከምዝግባእን ከምኡዎን ህፃናት ኣብቲ ሕብረተሰብ ዓርሶም ክኢሎም ሂወቶም ንምምራሕ ዘኸእሎም ባይታ ምምችቻው የድልይ ዝብሉ ይርከብዎም። ነዞም መትከላት መሰረት ብምግባር መሰልን ድሕንነትን ክኸበር ኣለዎ። ነዚ መሰረት ዝገበሩ ሕግታት ኣለዉ። ካብዚኦም እቲ ዝለዓለ ጠመተ ዝውግቦ ኣብ ሕገ መንግስቲ ሃገርናን ክልልናን ኣብ ዓንቀፅ 36 ዝተቐመጡ ጉዳያት ኣብ ሓለዋ ህፃናት ዝምልከቲ ቁም ነገራት ዘሓወሰዩ።

ህፃናት ዘበሃሉ እንመን እዩም? ህፃናት ዘበሃሉ፤

- ዕድሚኦም ካብ 18 ዓመት ንታሕቲ ዝኾኑ፤
- ቀፃላይ ህልውና ሕብረተሰብ ዝትክኡ፣ ንመፃኢ ዝመሓላለፉ፣ ንቕድሚት ንመንግስቲ ይኹን ንሃገር ተረከብቲ ዝኾኑ እዩ፤
- ብዕሽሎም ብኣግባቡ እንተተታሒዞም ንመፃኢ ሃገራዊ ኢኮኖሚን ማሕበራዊ ዕብየትን ዝፃወትዎ ተራ ኣዝዩ ልዑል ዝኾኑ እዩም፤
- ኣብ ውሽጢ ሕብረተሰብ ዘለዎም ቁፅሪ ልዑል ብምጅኑ ጉዳይ ህፃናት ጉዳይ ምሉእ ሕብረተሰብ እዩ።
- ዕድሚኦም ዕሽል ብምጅኑ ልዑል ሓገዝ ካልኦት ኣካላት ዝደልዮም ክፋል ሕብረተሰብ እዮም።

እዚ ዘመላኸተና እቲ ኣብ ስምምዕ መሰል ህፃናት ዝተወሰነ ጉዳይ ኣብ ዝተፈላለዩ ሃገራውን ኣህጉራውን ሕግታት ወጊኦምን ጠመተ ተዋሂብዎምን ከምዘሎ ዘመላኸትዮ። ስለዚ ነቲ ኮንቬንሽን ዝድግፉ ተቐባልነት ዘለዎም ካልኦት ሕግታት ኣለዉ። እዚኦምዎን

- ብ1999 ዓ.ም.ፈ. ዝወፀ ቻርተር ሕብረት ኣፍሪካ፤
- ብ1949 ዓ.ም.ፈ. ዝወፀን ብ1977 ዓ.ም.ፈ. ዝተወሰኸሉ ኣብ ዓለምለኸ ሕግታት ሰብዓውነት ዝጥምት ጄኔቫ ኮንቬንሽን፤
- ብብግዚኡ ዝወፀ ፖለቲካውን ሲቪል መሰላት ሕቡራት መንግስታት ዓለም፤
- ብ1973 ዓ.ም.ፈ. ዝወፀ ዓለምለኸ ኮንቬንሽን ሸቃሎ ብዛዕባ መሰል ህፃናት ብዝተፈላለዩ ኣግባባት ንምትእትታው ተፈቲኖም ተግባራዊ እናኾኑ ዝርከቡ ሕግታት እዮም።

ብ1987 ዓ.ም ዝወደቐ ሕገ መንግስቲ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊት ሪፐብሊክ ኢትዮጵያ ምስ ኮንቬንሽን ህፃናት ውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ዝዛመድን ዝሓዘዮ። ኣብዚ ሕገ መንግስቲ ዝተገለፀ ዝርዝር ሰብኣውን ዲሞክራሲያውን መሰላት ዝስዕቡ እዮም፤

- ብህይወት ምንባር፤
- ድሕንነት ኣካል፤
- ዘይስብኣዊ ካብዝኾነ ኣተሓሕዛን ማእሰርትን ምሕላው መሰል፤
- መሰል ዝተትሓዙ ሰባት፤
- መሰል ዝተኸሰሱ ሰባት፤
- ኣብ ትሕቲ ሓለዋ ናይ ዘለዉን ብፍርዲ ናይ ዝተኣሰሩን ሰባት መሰል፤
- ሓድሽ ብዝወፀ ገበን መቐፅዒ ሕጊ ቅድም ኢሉ ንዝተፈፀመ ገበን ተሓታታይ ንዘይምኳን መሰል፤
- ብሓደ ገበን ደጊምካ መቐፃዕቲ ንዘይምቅፃእ መሰል፤
- መሰል ክብርን ዕቡቕ ስምን፤
- መሰል ማዕርነት፤

- ፪ መሰል ምኽባር ሓለዋን ውልቀ ህይወትን፤
- ፫ ነፃነት ሃይማኖት፤ እምነትን አረአጊያን፤
- ፬ አረአጊያን ሓሳብካ ብነፃ ናይ ምሓዝን ምግላፅን መሰል፤
- ፭ ምእካብ፤ ሰላማዊ ሰልፊ ምግባር፤ ነፃነት፤ ጥርፃን ምቕራብ መሰል፤
- ፮ መሰል ምውዳብ፤
- ፯ ብነፃነት ምዝውዋር፤
- ፰ መሰላት ዜግነት፤
- ፱ መሰላት ሓዳር፤ ውልቀን ሰድራን፤
- ፲ መሰል ደቂ አንስትዮን መሰል ህፃናት፤
- ፲፩ ፍትሒ ናይ ምርካብ መሰል፤
- ፲፪ ምምራፅን ተመራፃይ ምኪንን መሰል፤
- ፲፫ መሰል ብሄራት፤ ብሄረሰባትን ህዝብታትን፤
- ፲፬ መሰል ንብረት ምጥራይ፤
- ፲፭ ቁጠባዊ፤ ማሕበራዊን ባህላዊን መሰላት፤
- ፲፮ መሰል ሰራሕተኛታት፤
- ፲፯ መሰል ልምዳት ምርካብ፤
- ፳ መሰል ከባብያዊ ድሕንነት እዮም።

መሰላት ህፃናትን ደሕንነትን (ኅብ ሕ7 መንግስቲ ኢትዮጵያ ዓንቀፅ 36)

- ፩. ዝኾነ ሕፃን ካብዚ ንታሕቲ ዝስዕቡ መሰላት ኣለውዎ፤
  - ሀ. ብህይወት ምንባር
  - ለ. ክብሪ፤ ስምን ዜግነትን ምርካብ
  - ሐ. ንወለዱ ወይድማ ብሕጊ ከዕብይዎ መሰል ዘለዎም ሰባት ክፈልጥን ናታቶም ምሉእ ክንክንን ሕብሐባን ምርካብ፤
  - መ. ጉልበቱ ብዘይኣግባብ ካብዝብዝብዝዎ ልምድታት ክሕለው፤ ኣብ ልዕሊ ትምህርቲ፤ ጥዕንኡን ድሕንነቱን ፀገም ዘብፅሑ ስራሕቲ ንክሰርሕ ዘይምግዳድን ወይድማ ከምዚኦም ዝመሳሰሉ ስራሕቲ ኣገዲድካ ካብ ምስራሕ (ክሰርሕ ካብምግባር) ምሕላው፤
  - ሰ. ኣብ ኣብያተ ትምህርቲ ወይድማ ኣብ ትካላት መዕበዪ ህፃናት ውሽጢ ብኣካላዊ ኩነታት ወይድማ ብጭካነን ኢ-ሰብኣውን ዝኾነ መንገዲ ካብዝፍፀሙ መቐፃፅታት ነፃ ክኸውን ምግባር፤
- ፪. ንህፃናት ዝምልከቱ ስጉምታታት እንትውሰዱ ኣብ ትካላት መንግስታዊ ወይድማ ዘይመንግስታዊ፤ ኣብያተ ፍርዲ፤ ሰበስልጣን ምምሕዳር ወይድማ ብትካላት መውፀእቲ ሕጊ ወዘተ ጉዳይ ደሕንነት ህፃናት ኣብ ቅድሚት ዝስራዕን ዓብዪ ጠመተ ዝወሃቦን ጉዳይዮ።
- ፫. መናእሰይ ወዲኒ፤ ኣብ ቤት ህንፀት ወይድማ ትካላት እግሪ ምትካል ዝርከቡ፤ ብመንግስቲ ወይድማ ትካላት መዕበዪ ወለዲ ዘይብሎም (ዝሞትዎም) ወዘተ ዝርከቡ ህፃናትን መናእሰይን ካብ ዓበይቲ ተፈልዮም ብፍሉይ ኩነታት ክተሓዙ ይግባእ።
- ፬. ካብ ሓዳር ወፃኢ ዝውለዱ ህፃናት ምስ ብሓዳር ዝተወለዱ ህፃናት ማዕረ መሰል ኣለዎም።
- ፭. መንግስቲ ንወለዲ ዘይብሎም (ዝሞትዎም) ህፃናትን መናእሰይን ፍሉይ ሓለዋ ይገብረሎም። ብጉዲፈቻ (ምስ መዕበይቲ) ዝዓብይሉ ስርዓት ዘመቻቸውን ዘስፋሕፍሑን ከምኡውን ደሕንነቶምን ትምህርቶምን ዘሰጉሙሉ ትካላት ክምስረቱ የበረታታዕ።

ስለዚ መሰላት ህፃናት እንትበሃል ካብዚ ንታሕቲ ዘለዉ መሰረታዊ ትሕዝቶ ይሓቁፍ፤

- ↪ መለለዩ ስምን ክብርን ምስ ዜግነት (መንነት) ክህልዎም ዝገብር መሰል ምህላዉ፤
- ↪ ካብ ስድራ ዘይምፍላይን ምርግጋፅ (ምሕላው) ውልቃዊ መሰል ምርካብን፤
- ↪ ካብ ሓደጋን ዓመፅን ብሕጊ ምክልኻልን ካብ መንግስቲ ፍሉይ ሓለዎን ሓገዝን ናይ ምርካብ መሰል፤
- ↪ ንኣካል ጉዳይት ህፃውንቲ ፍሉይ ሓገዝ ምግባር፤
- ↪ ጥዕና ምሕላውን ማሕበራዊ ውሕስና ምርካብን መሰል፤
- ↪ ትምህርትን መዘናግዕን ምርካብ መሰል፤
- ↪ ካብ ኢኮኖሚያዊ ምዝመዛ፤ ሶታዊ መጥቃዕትን መዐወኒ እፃት ምክልኻል መሰል፤
- ↪ ካብ መጭወይቲ፤ ሶታዊ ምዝውዋርን ጭካኔ ዝተመልኦ ኣተዓባብያ ምክልኻል መሰል፤
- ↪ ካብ ኢሰብአውን ኢሞራላውን ማለት ኣብ ስነ ኣእምሮን ኣካላዊ ፀገም ዝፈጥሩ መቐፃዕቲ ምንጋፍ መሰል፤
- ↪ ካብ ማሕበራዊ ርክብን ግልጋሎትን ምግላልን ከይሳተፉ ዝግበር ዓፈና ብስድራ ወይድማ ብዝተፈላለዩ ትካላት ምክልኻል መሰል ዝብሉ ምስ ከባቢና ጭቡጥ ኩነታት ዝዛመዱ ስለዝኾኑ ኣብ ሕድሕድ ከባቢ ዘለዉ መንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት ጠመተ ዝግበረሎም ጉዳያት'ዮም።

ኣንፈት ኣፈፃፅማ ሓለዎ መሰላት ህፃናት፤ ኣብ ሓለዎ መሰላት ህፃናት ዘሎ ስፍሓት፣ ዕምቆት፣ ባህርይ፣ ምትእስሳር፣ እዋናውነት ወዘተ ጠመተን ኣፍልጦን ብምሃብ ንምስራሕ ምቹው ባይታ ንምፍጣርን ነቲ ፃዕሪ ዋዒ ንክህልዎ ዝለዓለ ግደ ከምዘለዎ ይእመን። ስለዚ ሓለዎ መሰላት ህፃናት ንምርግጋፅ ዝስዕቡ ኣንፈታት ክፍፀሙ ይግባእ። ንሳቶም'ውን፤

- ↪ ኣብ ሓለዎ መሰላት ህፃናት ብዝተማልኦ መንገዲ ንምፍፃም መንግስቲ ዝኣተዎ ተበግሶ ብሙሉእነት ውፅኢታዊ ብዝኾነ ኣገባብ ተግባራዊ ንክኸውን ንመንግስታውን ዘይመንግስታውን ይሕብርን ይክታተልን፤
- ↪ ኣብ ኣተሓሳስባ፣ እምነታት፣ ልምድታት፣ ተግባራትን ባህርይ ናይቲ ሕብረተሰብ ነቶም ጎዳእቲ ብምቅላፅን ነቶም መሰላት ህፃናት ዘጎልብቱ ብምግባር ብብደረጃኡ ምቅላስ፤
- ↪ ኣብ ሓለዎ መሰላት ህፃናት ኣመልኪቱ ሰፋሕትን ግልፅን መድረኻትን ፎረማትን ምክያድን ኣብዚ ህፃናት ናፃን ግልፅን ኮይኖም ሓሳቦም ክቐርቡን ክሳተፉን ምግባር፤
- ↪ መሰላት ህፃናት ዘጠናኽሩ ሕግታት ንክኸውን እቶም ዝወፁ ሕግታት ኣብ ባይታ ዘለዎም ኣፈፃፅማ ምክትታልን ኣብዚ መዳይ ዝፍፀሙ ስራሕቲ ምስ ተሓታትነት ተዛሚዶም ይትግበሩ ምህላዎም ምግምጋም፤
- ↪ ኣብዚ መዳይ ንስድራ፣ ንሰብ ሙያ ጥዕና፣ ንመማህራን፣ ፖሊስ፣ ኣባላት ቤት ምኽሪ ወዘተ ስልጠና ብምሃብ ዓቕሞምን ክእለቶን ምዕባይ፤
- ↪ ህፃናት ብብእዋኑ ሓበሬታ ክረኽቡን ኣብዚ መዳይ ብኸመይ ኣገባብ መሰል ህፃናት ክሕሎ ከምዝግባእ ፍልጠት ክረኽቡ ምግባር ሓሳብካ ብናፃ ምግላፅን ምስታፍን ክእለት ምጉልባት፤
- ↪ ኣብ ከይዲ ምንቅስቓስ ኣፈፃፅማ መሰላት ህፃናት ዝተጠናኸረ መስርሕ ክትትል ምጥቃምን ዝተገበረ ምንቅስቓስ ብብእዋኑ ፀብፃብ ምቕራብ፤
- ↪ ብብደረጃኡ ምስ ዝርከባ ኣብያተ ምኽሪ ከምኡጸውን ፓርላማ ተምሃሮ ተዋዲድካ ምስራሕን ብብእዋኑ ሓበሬታ ልውውጥ ምክያድን ዝብሉ ኣንፈታት ብምሓዝ ስራሕቲ ይውግን።

ዕዮ ጉጅለ

መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዘዳለዎ ትልሚ ዕብዮትን ትራንስፎርሜሽንን (ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም) ኣብ ገፅ 132 - 133 ብዛዕባ ስርዓተ ሪፖርት ጉዳይ ህፃናትን ኣመልኪቲ ተገሊፁ ዘሎ ትልሚ ናብ ቤት መፃሕፍቲ ቤት ትምህርትኹም ብምኽያድ ኣንብቡ። ኣብዚ ብዛዕባ ጠመተ ዝግበረሎም ኣንፈታት፣ ዕላማታት፣ ቀንዲ ሽቶታትን ስትራቴጂታት (ሚላታት) ኣፈፃፀማን ብዝምልከት ዝተፅሓፈ ተመያየጡሎም። ነዚኦም ድማ ምስዚ ዝተምሃርክምዎን ትመሃርዎ ዘለኹምን እናገናዘብኩም ተመያየጡ። ህፃናት ድጋፍን ክንክንን (ሓለዋን) ዝግበረሎም ባይታ ምፍጣርን ህፃናት ካብ ልምዓትን ዕብዮትን ሃገር ተጠቀምቲ ክኾኑ ምግባርን እንትብሃል ከ እንታይ ማለትዮ። ነዚኦም መሰረት ብምግባር ተመያየጡ፣ ተኻትዑ'ውን።

4.2.2 ኣብ ህፃናት ዝበፅሑ ሓዲጋታትን መምለጢ ሚላታትን

ዕዮ ጉጅለ

ተምሃሮ ብዛዕባ ኣብ ህፃናት ክበፅሑ ዝኽእሉ ሓዲጋታት እስኪ ዘርዝሩ? ካብዞም ዝዘርዘርክምዎም ሓዲጋታት ውሽጢ ብኸመይ ኣገባብ ንህፃናት ምድሓን ይከኣል? ኣብዚኦም ሕቶታት ተመያየጡ።

ህፃናት ክገጥምዎም ካብዝኽእሉ ሓዲጋታት እዞም ዝሰዕቡ ይርከብዎም፤

ሀ. ሓዲጋ መኪናን እንስሳን፤ እዚ ብኸልተ መልክዑ ዝርኣይ ይኸውን። እቲ ሓዲ ኣብ ከተማታት ወይድማ ኣብ ፅርግያ /መንገዲ መኪና/ ዘጋጥም ጉድኣትዮ። ብሰንኪ እዚ ሓዲጋ ብዙሓት ህፃናት ሂወቶም ክስእኑን ኣካል ጉዳኣት ክኾኑን ዝገበረ ከምዝኾነ ኩልና ንፈልጦዮ። ስለዚ ካብ ሓዲጋ መኪና ነፃ ክንከውን ኣቐዲምና ዝሰዕቡ ጉዳያት ጠመተ ክንህብ ይግባእ።

1. ኣብ ፅርግያ ወይድማ መንገዲ መኪና ኩዕሶ ዘይምፅዋት፤
2. ኣብዚ ካልኣት መዘናግዲ ፀወታታት ቆልዑ ዘይምክያድ፤
3. ኣብ መኻይን ዘይምንጥልጣል፤
4. ናብ ዘይትፈልጥዎ ከባቢ በይንኹም ወይድማ ካብ ስድራ ወፃኢ ዘይምኽያድ፤
5. ብስድራ እንተተላኢኩም ወይድማ ናብ ቤት ትምህርቲ እንትትከዱ የማን ፀጋም ብምርኣይ መንገዲ መኪና (ፅርግያ) ምስጋር (ምቁራፅ)፤
6. ሕግታትን ምልክታትን ትራፊክ ምፍላጥ፣ ዝበለ ጸብ ጭልፊ ጉዳያት እዮም።

ዕዮ ጉጅለ

1. ሓዲጋ ትራፊክ ክንደየናይ ዝኸፍዐ ሓዲጋ ከምዝኾነ ትፈልጡ ዶ? ተመያየጡ።
2. ኣብ ከባቢኹም ዝርከቡ በዓል ሞያ ትራፊክ ብምዝርራብ መበገሲ ሓዲጋ መኪና ዝኾኑ ነገራት ብምፅራይን ኣብዚ ዓመት ዘጋጥሙ ሓዲጋታት በዝሕን ዝበፅሑ ጉድኣትን ፀብባብ ኣቐርቡ።

- ለ. **ሓደጋ እንስሳት፣** ምስዚ ዝተዛመደ ኣብ ህፃናት ጉድኣት ዘብፀሑ ናይ ገዛን በረኻን እንስሳት ኣለዉ። እዚኦም ከም ዕቡድ ከልቢ፣ ዝብኢ፣ ተመን፣ ዕንቅርቢትን ወዘተ እዮም። ስለዚ ህፃናት ናብ ዘይፈልጥዎም ኣኸላባት ክቐርቡን ክፃወቱን የብሎምን። ብፍላይ ካብ ገዘኦም ወፂኦም ኣብ ጫካ ወይድማ ሰብ ኣብዘይብሉ ኸባቢ እንትፃወቱ ሓደጋ ዘብፀሑ እንስሳት ከጋጥምዎም ስለዝኸእል ኣቐዲሞም ናይቲ ከባቢ ኩነታት ክፈልጡ ይግባእ። ብተወሳኺ ብዝተፈላለዩ እንስሳት ሓደጋ እንትብፀሑም እንታይ ክገብሩ ከምዘለዎም ክርዱእን ብቐልጡፍ ናብ ሕክምና ክኸዱ ከመዘለዎም ክፈልጡ ኣለዎም።
- ሐ. **ብሰንኪ ሕማቕ መሓዛ ዘጋጥም ሓደጋ፣** ሓልሓሊፉ ህፃናት ብመሓዛ ተደፋፊኦም ዘይደለዎምን ወለዶም ዘይፈቐዱሎምን ተግባራት እንትፍፀሙ ይረኣዮ። ኣብዚ ዝረኣዩ ፀገማት ፈራሕ ከይበገል ኢልካ ናብ ሓደጋ ምእታው፣ ብስምዒት ተደፋፊእኻ ናብ ጉድኣት ዘብፀሑ ስራሕቲ ወይድማ ፀዋታ እንትኣትዉ ብተደጋጋሚ ይረኣ። ስለዝኾነ ህፃናት ኣቐዲሞም ናይቲ መሓዞም ወይድማ ማንዘኦም ፀባይ ክፈልጡን ናብ ዘዩድሊ ቦታን ፀዋታን እንትወስዶም ድማ ክቃወሙን ኣለዎም። ህፃናት'ውን ክንድዝከኣል ጉድኣት ካብዘብፀሑ ኣግባብ ምፅዋትን ሓደጋ ከብፀሑ ካብዝኸእሉ እንስሳ ንባዕሎም ክሕልዉን ይግባእ።

ዕዮ ጉጅለ

ምስ ከልቢ ምፅዋትን ዕንጨይቲ ሒዝኻ ምስ መሓዞት ምፅዋትን ሓደጋ ከብፀሕ ከምዝኸእል ትፈልጡ ዶ? ምስ መሓዞት ኣብትፃወትሉ እዋን ኣካል ክጎድኡ ዝኸእሉ ኣግባብ ምፅዋት ከ ኣለዉ ዶ? ነዚኦም ማእኸል ገይርኩም ተመያየጡ። ዝሓዝክምዎ ዝርዝር ነጥብታት ንመምህርኩም ግለፁ።

መ. ብኤሌክትሪክ፣ መርዚ፣ ባርዕ ሓዊ፣ ነቶግትን ዝተበከለ ማይ ብምስታይን ዘጋጥሙ ሓደጋታት ጠመተ ምሃብ። ህፃናት ኣብ ዘይፈልጥዎም ናይ ኤሌክትሪክ ገመዳት፣ ሶኬታት፣ ካልኦት ምስዚኦም ዝተራኸቡ ነገራት ብምፍላጥን ብዘይምፍላጥን ክተነኻኸፉ የብሎምን። ከምኡ'ውን ብሓዊ ምፅዋትን ብፊልም ዝረኣኻዮ ምስ ሓዊ ዝተዛመዱ ፀወታታት ምፍፃም ኣየድልን። ብተወሳኺ ህፃናት ሓዊ ከባርዑ ዝኸእሉ ከም ቤንዚን ናፍታ ዝኣምሰሉን ኣብ ቡታ ጋዝ ቀራብካ ነዚ ሓደጋ ካብ ምቅላፅ ክቐጠቡ ይግባእ። ኣብዚ እዋን ንዝተፈላለዩ ረብሓ ተባሂሎም ዝሰርሑ ኬሚካላት ስለዝርከቡን እዚኦም ድማ ንሰብ ተባሂሎም እንተይኮነስ ንኢንዱስትሪ፣ ንሕርሻ ንኻልኦት ዝውዕሉ ብምኃናም ህፃናት እንታይ ከምዝኾኑ እንተይኣገናዘቡ እንተሰትዮም ንሂወቶም ሓደጋ ስለዘሰዕብ ጥንቓቕ ክግበር ኣለዎ። ስለዚ ህፃናት ዘይፈልጥዎ ዝተኣሸገ ኬሚካል ክፃወቱሉን ክሰትዩን የብሎምን።

ሕድሕድ ውግእን ኩናትን ዘለዎን ሃገራት ካብቲ ኩናት ብዘይንእስ መንገዲ ናይዚ ተረፍ ዝኾኑ ነተጉቲ ዝፈጥርዎ ሓደጋ'ውን ዝለዓለዮ። እዚ ድማ ኣብ ብዙሓት ሃገራት ብፀላእቲ ተቐቢሩ ዝፀንሐን ድሕሪ ብዙሕ እዋን ብውሕጅ ስለዝወፀእ ኣብ ከይዲ ፀዋታ ህፃናት ስለዝረኸብዎ ንሓደጋ ይሳጥሑዮም። በዚ ኣገባብ ካብ ዘጋጠመ ፀገም ዝተበገሰ ዝተወሰደ መረዳእታ ከምዝሕብር ብሰንኪ ሓደጋ ነቶግቲ 85% ሚኢታዊ ዝኾኑ ህፃናት ሆስፒታል ቅድሚ ምብፀሖም ሂወቶም ከምዝሰኢኑ ይሕበር። ነዚ ስለዝኾነ ድማ 143 ሃገራት ኣብ ምውጋድ ነቶግቲ ኣመልኪተን ሓብራዊ ስምምዕ በፂሖን ይርከባ።

ሰ. ብሰንኪ ዝተበከለ ማይ ዘጋጥም ሓደጋ፣ እዚ ፀገም ንኹሉ ዝምልከት ኾይኑ ብዝበለፀ ግና በዚ ዝተበከለ ማይ ሓደጋ ዝበፀሖም ህፃናት እዮም። ንብኸለት ማይ ዝኾኑ ምኽንያታት ኣለዉ። እዚኦም ድማ ኣብቲ ኸባቢ ዘሎ ሕብረተሰብን፣ እንስሳን ካልኦትን ዝወፀእ ርስሓትን ናብቲ ማይ ዘለዎ ዝድፋእ ጉሓፍ ናይቲ ከባቢ ማይ ይብከልዮ።

ስእሊ 4.1-ብክለት አየር፣ ከባብን ማይን (ፈሳሲን)

ስለዚ ህፃናት ነዚ ብዘይምግዳስ ዝረኽብዎ ማይ ስለዝሰትዩን ዕሽሽ ናይ ምባል ኩነታት ኣሎ። እዚ እንትሰትዩ ድማ ከም ኮሌራን ተቐማጥን ወይድማ ሕማም ሽሮኽን ክቃልዑ ይገብሮም። ስለዚ ህፃናት ካብዚ ሓዲጋ ነፃ ክኾኑ ኣለዎም። ነዚ ኣመልኪቱ ሰፋሕቲ ኣስተምህሮ ክውሃቦም ይግባእ።

4.2.3 ህፃናት ሓዲጋ ካብ ዘብዕሑ ጉዳያት ምክልኻል

ተምሃሮ ህፃናት ናብ ዝተፈላለዩ ሓዲጋታት ንኸይኣትዉ ወይድማ ከምዚኣም ዝመሳሰሉ ሓዲጋታት ንኸይገጥሞም እንታይ ክግበር ኣለዎ? እዞም ዝስዕቡ ኣገደስቲ'ዮም፤

1. **ኣስተምህሮ ምሃብ፤** ንህፃናት ብዝምጥን መንገዲ ብዝተፈላለዩ ኣገባባት ትምህርቲ ክረኽቡ ምግባር። ኣብዚ ዝውሃብ ትምህርቲ ዓቕምን ድልዎትን ኣብ ግምት ዘእተወን ብመዘናግዒ ዝተደገፈን ክኸውን ኣለዎ። ስለዚ ንህፃናት ዝመሓላለፉ ቁም ነገራት ዘየሰላቸዉ፣ እናስተምሃሩ ዘዘናግዑ፣ ሕፅር ኢሎም ብዘይርሳዕ መንገዲ ክኸውንን ብዝተኸኣለ መጠን ናይ ባህርን ኣተሓሳስባን ለውጢ ከምዕእ ምግባር። ነዚ ዘሳልጡን ሙሉእ ሓላፍነት ዝወስዱን ምንፃርን ነዚ ስራሕ ንምፍፃም ዓቕምን ልምድን ዘለዎም ንክኾኑ ክትትል ምክያድ ይግባእ።
2. **ሕብረተሰብ መሰረት ዝገበሩ ፕሮጀክታት ምህላዎም፤** እዚ ተግባር ናይ መንግስቲ ጥራሕ እንተይኮነስ ናይቲ ሕብረተሰብ ግቡእ ከምዝኾነ ዝፍለጥ'ዩ። ስለዚ እቲ ማሕበረሰብ ነዚ ጉዳይ ጠመተ ብምሃብ ዝተፈላለዩ ፃዕርታት ክገብሩ ኣለዎም። ከምቲ ብባህልና ዝትግበር ሓዲ ህፃን ናይ ሓዲ ስድራ ውፅኢት እንተይኮነስ ናይ ሓዲ ሕብረተሰብ ድማር ውፅኢት ስለዝኾነ ነዚ ሓቂ ንምትግባር ዘኸእል ህፃናት ካብ ሓዲጋ ንምንጋፍ ዝዓለመ ስራሕ ክፍፅሙ ኣለዎም።
3. **መራኽብቲ ሓፋሽ፤** ሚድያ ኣተሓሳስባ ህፃናትን ሕብረተሰብን ኣብ ምልዋጥ ኣዝዩ ዝለዓለ ረብሓ ኣለዎም። በዚ መሰረት መራኽብቲ ሓፋሽን ህፃናት እናተዘናግዑ ትምህርቲ ዘሕልፉ

ፕሮግራማት አብ ምድላው ክነጥፉ ይግባእ። ብኻሊእ ገፅ እቲ ሚድያ ተጠናኺሩ ስርሑ ብምፍፃም ካብ ባህሊ ወፃኢ ዝመሓላፉ ፊልም ይኹን ካልኦት ወራራት ብምምካት ንህፃናት ለዋጣይ ዝኾነ ስራሕ ክፍፅም ይግባእ።

4. **ዘይመንግስታዊ ትካላት፤** ብመሰልን ካልኦት ምስ ረብሓ ህፃናት ዝተሃመዱ ስራሕቲ ዝፍፀማ ዘይመንግስታዊ ትካላት ከምዘለዎ ይፍለጥ። እዚእን ድማ ብብግዚኡ አብ ዘሳልጥኦም ስራሕቲ አብ ከተማን ገጠርን ዘለዉ ህፃናት ካብ ሓደጋ ንምንጋፍ ዘኸእሉ ስራሕቲ ብትልሚ ዝተመስረተ አገባብ ክፍፅሙ አለዎም። እዘን ትካላት ምስቲ ዘለዎን ዓለማዊ ተሞክሮ ምስ ሃገርና ጭቡጥ ኩነታት ብምዝማድን ምስ ካልኦት መንግስታዊ ትካላት ሕብረተሰብን ተዋዲደን ውፅኢታዊ ስራሕ ክሰርሓ ትፅቢት ይግበር። ስለዚ ንህፃናት ካብ ክገጥሞም ዝኸእሉ ሓደጋታት ምክልኻል ዝምልከቱ ስራሕቲ ግደን ሓላፍነትን ስድራ ጥራሕ እንተይኮነስ ኩሎም መንግስታዊ፣ ዘይመንግስታዊን ህዝባውን ትካላት ከምዝኾነ ብምእማንን ጠመተ አብምግባር ተዋዲዶም ክሰርሑ አለዎም።

5. **ብህፃናት ክግበሩ ዝግበኦም ጥንቃቄታት፤** ተምሃሮ ህፃናት ሓደጋ ንኸይገጥሞም እንታይ ክገብሩ አለዎም ትብሉ? አብ ሓደጋ ዘብፀሑ ጉዳያት ህፃናት ባዕሎም ብቐዳምነት ጠመተ ክህቡ ምግባር አገዳሲ'ዩ። ነዚ ንምፍፃም ድማ እዞም ዝስዕቡ ቁም ነገራት ከም መትከል ክንርእዮም ይግባእ።

- ↪ አብ ህፃናት ሓደጋ ዘብፀሑ ልምድታት፣ ተግባራትን መሳርሕታት ፊልሎም ክፈልጡን ብኸመይ አገባብ ክኸላኸሉ ከምዘለዎም ክፈልጡ ዘግብር ምብርባርን ምልዕዳን፣
- ↪ ነዞም ሓደጋታት ህፃናት አመልኪቱ ካብ ወለድን መምህራንን ዝውሃብ ምኽሪ ምቕባልን ምትግባርን የድሊ። አብዚ ወለዲ ይኹኑ መማህራን ካብ ሕሉፍ ተሞክሮን ልምድን ተበጊሶም ዝህብዎ ምኽሪ ስለዝኾነ ካብዚ ዝመፁ ሓሳባት ተቐቢልካ ሂወትካ ምምራሕ ዝህልዎ ረብሓ ውፅኢታዊ ስለዝኾነ ነዚ ጉዳይ ትኹረት ክህቡ ይግባእ።
- ↪ ህፃናት አብ ቤት ትምህርቲ ኮነ አብ መንደር መሓሣ ክህልዎም ከምዝግባእ ዝፍለጥ'ዩ። ኮይኑ ግና አብ ከይዲ አመራርፃ መሓሣ ፍሉይ ጠመተ ክውሃቦ ዝግባእን ዓቢይ ውራይ ከምዝኾነን ይእመን። ስለዚ ህፃናት ዝመርፅዎ መሓሣ ካብ ዕውልና ናፃ ዝኾነ ንሓደጋ ካብ ዘቐልዑ ጉዳያት ናፃ ዝኾነን ክኸውን አለዎ። ብኻሊእ ገፅ እቲ መሓሣ ናብ ዘይኸውን ቦታ ወይ ናብ ሓደጋ ዘብፀሑ ተግባራት ክወስዶ እንተሎ ምንፃፃን ዘይምቕባልን።
- ↪ ህፃናት ዘለዉዎ ዕድመ ብትምህርቲ ዝነፍዑሉ እዋን ስለዝኾነ ነዚ ጉዳይ ሰጢሞም ከፅንዑ አለዎም። እዚ ንምትግባር ድማ ጊዜኦም ብአግባቡ ክጥቀሙ ስለዘለዎምን መብዛሕትኡ ድማ አብ መፅናዕቲ ትምህርቶም ክነፍዑ ንምግባር ኩሉ ስራሕቶም ብትልሚ መሰረት ክፍፅሙ ይግባእ። ዝብሉ መሰረታውን አገደስትን ነጥብታት አብ ግምት ብምእታው ዓርሶም ካብ ሓደጋታት ክኸላኸሉ አለዎም። ተምሃሮ ክትገብርዎም ዝግብእኹም ጥንቃቄታት ተረዲእኹም ዶ?

ዕዮ ጉጅለ

1. ሰብአዊ መሰል እንታይ ማለት እዩ? ከመይ ይግለፅ? አብርህዎ።
2. ሕገ መንግስቲ ኢ.ፌ.ዲ.ሪ ዓንቀፅ 14 - 28 ብዛዕባ ሰብአዊ መሰላት ዝገልፅም አንቢብካ አረድኡ።
3. ሰብአዊ መሰላት ወዲሰብ ብተፈጥሮኡ ሰብ ብምኻኑ ዝተውሃብዎ እዮም። እሞ ንምንታይ ድኣ ብሕግን ሕገ መንግስትን ምርግጋፅ አድለዩ ዝብል አረድኡ።
4. አርባዕቲኦም መደባት ሰብአዊ መሰላት ዘርዘርካ ግለፅ።

5. ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ዝተዳለወ ኮንቬንሽን ንመሰላት ህፃናት ከመይ ይገልጻል? ዘርዘርካ ኣረድኡ። ነዚ ኮንቬንሽን መሰላት ህፃናት ካብ ቤት ትምህርት ኹም ውሰዱ።
6. ትሕዝቶ መሰላት ህፃናት ብዝርዝር ግለፁ።
7. ሕገ መንግስቲ ኢ.ፌ.ዲ.ሪ ዓንቀፅ 36 ብዛዕባ መሰላት ህፃናት ከመይ ከምዝገለጸ ኣረድኡ።
8. ንኣፈ.ፃፅማ ሓለዋ ህፃናት ብዝምልከት ኣገደስቲ ዝበሃሉ ጥቕሱ።
9. ንህፃናት ሓዲጋ ከብፅሑ ዝኸኣሉ ኩነታትን መምለጢ ሜላታትን ኣረድኡ።
10. ህፃናት ሓዲጋ ካብ ዘብፀሑሎም ኣጋጣምታት (ተንንፎታት) ንምክልኻል እንታይ ክግበር ኣለዎ? ህፃናት ክገብርዎም ዝግብኡ ጥንቃቕታት ብዝርዝር ግለፁ።

4.3 ጉዳይ ኣጋርነት ዘገልብቱ ከባብያዊ ውዳበታት

ተምሃሮ ኣጋርነት ዘገልብቱ ከባብያዊ ውዳባት ኣለዉ ዶ? እንመን እዮም? ነዚ ዝምልከት መብርሂ ካብ ወለድኹም ወይድማ ካልኣት ዓበይቲ ሰባት ሓቲትኩም ዝረኽቡኩም መልሲ ብዝርዝር ክትፅሕፍዎ ይግባእ። ብዛዕባ በይነ-መንግስታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ እንታይ ትፈልጥዎ ነገር ኣለዎ? ካብ ጋዜጣ ወይድማ ካብ ማእኸናት ዜና ዝረኽቡኩም መረዳእታ እንተልዩ ግለፁ።

4.3.4 ኣጋርነት በይነ መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ልምዓት (ኢ.ጋድ)

ኣጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ልምዓት (ኢ.ጋድ) እንታይዮ? እዚ ቤት ፅሕፈቱ ኣብ ጅቡቲ ዝገበረ ኣጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ (ኢ.ጋድ) ብ1986 ዓ.ም.ፈ ዝተጣየሽ ውድብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካዮ። እዚ ውድብ ቅድም ክብል ድርቂ ኣብ ምክልኻልን ልምዓት ምቅልጣፍን ዝብል ተመስሪቱ ዝፀንሐ ኾይኑ ድሕሪ 1986 ዓ.ም.ፈ ካብቲ ሓዝዎ ዝነበረ ዕላማ ብምስፋሕ ደጊሙ ክውደብ ክኢሉዮ።

እዚ ድማ ኣብ ንግድን ባንኪን ብስፍሖት ዝተኣተወ ሰራሕ ኾይኑ ኣለዎ።

ካርታ 4.1 ኣባል ሃገራት ኢ.ጋድ

ኣጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ (ኢ.ጋድ) ኣብ ከባብያዊ ልምዓትን ሕብረትን ማእኸል ገይሩ ዝተጣየሽ ውዳብ እንትኸውን እዞን ሃገራት ኣብ ከባቢኡን ንልምዓት ክተሓባቡን ኣብ ዞባዊ ቀጠና ምብራቕ ኣፍሪካ ሰላምን ምርግጋእን ንክዓስል ዕላምኡ ዝገበረዮ። ይኹን ደኣምበር ብምኸንያት ኣብ ሃገረ ሶማሊያ ዘሎ ኩናት ሕድሕድን ፖለቲካዊ ቅልውላውን ዝተበገሰ ኣብ ሰላምን ሕድሕትን ዞባዊ ቀጠና ክልል ምብራቕ ኣፍሪካ አዐርዮ እናተሓመሰ ይርከብ። ተምሃሮ ኣጋርነት በይነ-መንግስታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካን (ኢ.ጋድ) ተግባራቱን ተረዲእኹም ዶ?

ጅቡቲ፣ ኢትዮጵያ፣ ኬንያ፣ ሶማሊያ፣ ሱዳንን ዩጋንዳን አባላት ኢጋድ እንትኾና ኤርትራ ግና ብ1993 ዓ.ም.ፈ አባል ኾይና ብ2007 ዓ.ም.ፈ ካብ አባልነት ዝተሰናበተት ሃገር እያ።

ኢጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ አፍሪካ ኣብ ልምዓት (ኢጋድ) ስራሕቱ ንምፍፃም ዝስዕብ ኣወዳድባ ኣለዎ፤

- ④ አኼባ መራሕቲ ሃገራት፤ ዝለዓለ ውሳኔ ዝውሃቡሉን ኣብ ዓመት ሓደ ጊዜ ዝካየድ’ዩ።
- ④ ቤት ፅሕፈት፤ በቶም መራሕቲ ሃገራት በብኣርባዕተ ዓመቱ ዝምረፅ ዋና ፀሓፊ ዘለዎ ኾይኑ እዚ ትካል ንአባል ሃገራት ስጡም ርክብ ንክህሉ ዝተፈላለዩ ሞያዊ ምኽርን ግልጋሎትን ይህብ፤ ርእይቶታት እናዳለወ ዮቕረብ።
- ④ ካውንስል ሚኒስትራት፤ ሚኒስትራት ወፃኢ ጉዳይ አባል ሃገራት ዘለውዎ ፖሊሲን ኘሮግራምን ኣብ ምድላው፣ ናይ ስራሕ ትልሚ ኣብ ምውፃእ፣ በጀት ቤት ፅሕፈት ኣብ ምፅዳቕ ዝለዓለ ስራሕቲ ይፍፀም።
- ④ ብአምባሳደራት ዝተወደበ ኮሚቴ፤ ኣብ ከይድ ስራሕቲ በይነ-መንግስታት ምብራቕ አፍሪካ (ኢጋድ) ግልጋሎት ምኽሪ ዝህብን ንፀር ናይ ሓበሬታ ስርዓት ብምጥያሽ ነቲ ቤት ፅሕፈት አመራርሓ ምሃብን ምድጋፍን ዝብሉ መደባት ኣለውዎ።

ኣብዚ እዋን ኢጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ አፍሪካ (ኢጋድ) ጠመተ ብምሃብ ይሰርሖ ዘሎ ኣብ ጉዳይ ሶማሊያ’ዩ። እዛ ሃገር ንኣስታት 19 ዓመታት መንግስቲ ኣልቦ ኾይና ስለዝፀንሖትን ብሰንኪ ብዓሌትን ጎሳን ተመቓቐላ ኣብ ሕድ ሕድ ኩናትን ምንቋርን ስለዘላ ነዚ ንምፍታሕ ሰፊሕ ፃዕሪ ኣብ ምግባር ይርከባ። ናይዚ ፀገም ብቐጥታን ብተዘዋዋርን ኣብቲ ሰላምን ፀጥታን ናይተን ሃገራት ኣሉታዊ ፅልዎ ስለዘለዎ ኣብዚ ክሰርሓን ሶማሊያ ናብ ንቡር መንግስታዊ ስራሕቲ ክእትዎ ዝኸእል ሰላምን ፀጥታን ኣብ ምርካብ ክነጥፋ ስለዝግባእ እዚ ንምትግባር በይነ-መንግስታት ምብራቕ አፍሪካ ኣብ ልምዓት (ኢጋድ) ሰፋሕቲ ስራሕቲ እናወገነ’ዩ።

ብተመሳሳሊ ካልኦት ኣብ ዓለም ዝርከቡ ራዕዲ ፈጠርቲ መበቆልን መእከቢት ኮይና ስለዘላን ነዚ ጉዳይ መፈፀሚ ዝኸውን ድማ ካብ ኤርትራ ደገፍ እናረኸቡ ህውከትን ዕግርግርን ኣብተን አባል ሃገራት ክፍፀሙ ስለዝኸእሉ ነዚ ንምክልኻልን ንምውጋድ ዝለዓለ ሓላፍነት ናይ በይነ-መንግስታት ምብራቕ አፍሪካ ኣብ ልምዓት (ኢጋድ) ክምዝኾነ ብምእማን ብሓባር ይስረሕሉ ኣሎ። ተምሃሮ ኣባላት እዚ ዞባዊ ውድብ እንታይ ተራ ኣለወን ኢልኩም ትኣምኑ? ዕላማን ፀገማትን ኣገናዝብዎ።

4.3.2 መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ናይል (Nile Basin Intiatives)

ስእሊ 4.2 ኣርማ መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ናይል

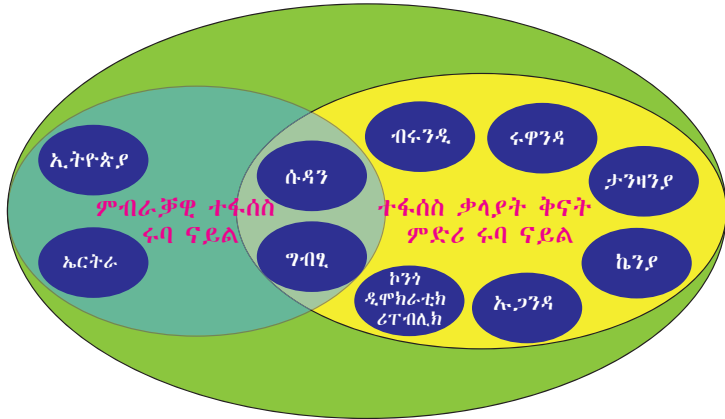
ተምሃሮ ብዛዕባ መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ፍባ ናይል እንታይ ትፈልጡ? ኣብዚ መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ፍባ ኣባይ (ናይል) ዝምልከተን ተሳተፍቲ ሃገራት እንመንየን?

አባል ሃገራት መድረኽ ተፋሰስ ሩባ ናይል ዝኾኑ ዓሰርተ ሃገራት ዝስዕቡዮም፣ ግብፂ፣ ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ኡጋንዳ፣ ሩዋንዳ፣ ብሩንዲ፣ ታንዛኒያን፣ ኬንያን ኮንጎ ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክን እዮም።

ስእሊ 4.3 ሰንደቕ ዕላማ አባል ሃገራት መድረኽ ተፋሰስ ናይል

ስእሊ 4.4 አባል ሃገራት መድረኽ ተፋሰስ ሩባ ናይል

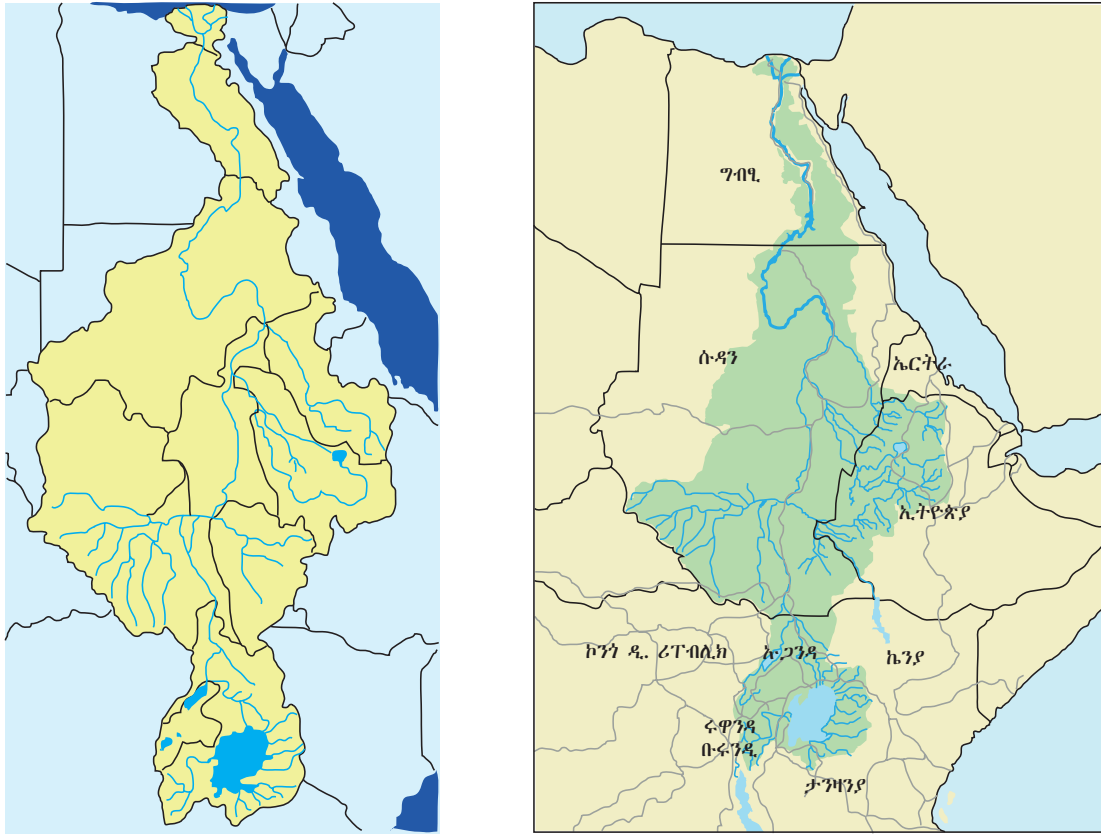
ንጥፈት

- ነዞም ኣብላዕሊ ዘለዉ ሰንደቕ ዕላማታት ምስ አባል ሃገራት መድረኽ ተፋሰስ ሩባ ናይል ኣዛምዱ?
- ካብ አባል ሃገራት መድረኽ ተፋሰስ ሩባ ናይል ውሽጢ ኣብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ዘይምደቡ እንመን እዮም?
- ካብ ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ውሽጢ ኣባል ሃገራት መድረኽ ተፋሰስ ሩባ ናይል ዘይኮኑ እንመን እዮም?

ኢትዮጵያ ሃገርና ብዙሓት ዓበይትን ኣናእይሽተይን ሩባታት ዘለውዎ ሃገር እያ። ካብዚኣም መብዛሕትኦም እቶም ዓበይቲ ሩባታት ዝለዓለ እጃም ዘለዎም እንትኾኑ እቶም ኣናእሽተይ ሩባታት ድማ ናብዚኣም ዝፈሱ ወይድማ ዝሕወሱን እዮም። ካብዚኣም እቲ ብንውሓቱ ካብ ዓለም ቀዳማይ ዝኾነ ሩባ ኣባይ ዝወነነት ሃገር እያ። ኾይኑ ግና ኣብዛ ሃገርን ኣህጉርን ተዛሚዱ እንትረኣይ ኩነታት ኣባይ ዝተሓላላኸን ካብ ኢኮኖሚያዊ ረብሕኡን ፖለቲካዊ መዳዩን ዝዓበዩ ይኸውን ኣሎ። ነዚ ዝገበሮ ድማ ከም ሃገር ዘለል ሩባ ኣብ ሞንጎ ላዕላዎይን ታሕታዎይን ተፋሰስ ዘሎ ሓርፋፍ ርክብ ወይድማ ዝምድና እዩ።

ሩባ ናይል ካብ ክልተ ላዕለዎት ተፋሰስ ሃገራት ተበጊሱ ኣብ ካርቱም ዝራኸብን ናይል እናተብሃለ ዝፀዋዕን እዩ። እቲ ሓደ ካብ ኡጋንዳ እንትኾን እቲ ካልኣይን 86 ሚሊታዊ ትሕዝቶ ዘለዎን ድማ ካብ ኢትዮጵያ ዝፈሰስ ማይ ከምዝኾነ ይፍለጥ። ከምዚ እናሃለወ ግና ብዘበለፀ ናይዚ ማይ ተጠቀምቲ ኣብ ታሕተዎት መፋሰስ ዝርከባ ሱዳንን ግብፅን እየን። ነዚ ብስፍሓት ምጥቃም ሕጋዊ ንምግባር ኣብ ባዕዳዊ መግዛእቲ እንግሊዝ እናሃለወት ብሓልዮት ባዕዳዊ ገዛእቲ ፈለማ ብ1929 ዓ.ም.ፈ ካልኣይ ብ1959 ዓ.ም.ፈ ፍትሓዊ ዘይኮነ ድልድል ኣጠቓቕማ ተወሲኑ። ግብፂ ልዕሊ 80 ሚሊታዊ፣ ሱዳን ድማ ዝተረፈ ንክትጥቀም እንትውሰን እተን ነዚ ሩባ መበቆል ዝኾና ኢትዮጵያ፣ ኡጋንዳ፣ ኬንያ፣ ሩዋንዳ፣ ብሩንዲ፣ ታንዛንያን ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ ኮንጎን ምንም ተጠቀምቲ ዝኾናሉ ኣገባብ ከምዘየለ ዘነፀረ ስምምዕ ነይሩ።

ካርታ 4.2 ተፋሰስ ሩባ ናይል

አብ ሩባ አባይ (ናይል) ዘሎ ዘይፍትሓዊ አጠቓቕማ አብ ሃገርና ቅድሚ ብኢህወደግ ዝነበሩ መራሕቲ ዝነበሮም ተቃዋሞ ብቃል ጥራሕ እናተገለፀ ንዓመታት ፀኒሑዮ። ኢትዮጵያ ንሩባ ናይል መበቆል ብምዃና ክንዲ ክብሪ ዝውሃባ ንኡናት ስግኣት ኾይኑ ክፀንሕ ገይርዎዮ። አብዚ ሕዚ እዋን ዘሎ መንግስቲ ነዚ ዘይፍትሓዊ አካይዳ ተሸኪሙ ክኸይድ ስለዘይደለየን ካብ ድኸነት ቐልጢፉ ንምንጋፍ ዘኸእል ስትራቴጂ ብምሕንጻዕን ንሩባ አባይን ተፋሰሱን አካል'ዚ ስትራቴጂ ገይሩዎ። ስለዚ ነዚ ዘይፍትሓዊ ሕግታት ተሪሩ እናተቃወመ ይርከብ።

ነዚ ዘይፍትሓዊ አጠቓቕማ ማይ ሕጋዊ መልክዕ ንኸትሕዝ እተን መበቆል ዝኾና ላዕላዎት መፋሰስ ሃገራት ነቲ ብ1959 ዓ.ም.ፈ ዝወፀ ስምምዕነት ንምልዋጥ ዝዓለመ ሓዱሽ ውድብ ተጣይሹ ይርከብ። አብዚ ውድብ ድማ ግብፅን ሱዳንን ተሓዊሰን ንአስታት ዓሰርተ ዓመት ተኸታታሊ ምይይጥ ምስተገበረሉ አብ 2010 ዓ.ም.ፈ ናብ ስምምዕነት ተበጊሑዮ። እዚ ስምምዕ ድማ ኩለን ሃገራት ማዕረ ተጠቀምቲ ንክኾና ዝገብርዮ። አብዚ ግና ግብፅን ሱዳንን ዘይተቐበለኦ እንትኾና ኢትዮጵያ ነዚ ጉዳይ ብምቅዋማ ሩባ አባይ ተጠቃምነት ዘይገብራ ሕጊ ብምልኡ ከምዘይትቕበሉ ብግልፂ ብምቕራብ ዛጊድ ዘይንግቕ ሰፋሕቲ ናይ ከባቢ ምሕዋይን መስኖ ሰራሕትን እናተጠቐመት ትርከብ። ቅዋም ኢትዮጵያ “ኩለን ሃገራት ተፋሰስ ሩባ አባይ ብማዕረ ክጥቀማ አለወን” ዝብል እዩ። ስለዚ ብ1929ን 1959ን ዓ.ም.ፈ ዝተፈረመ ስምምዕነት አጠቓቕማ ሩባ አባይ ንሱዳንን ግብፅን ጥራሕ ተጠቃምነት ዘረጋገፀ ስለዝነበረ ሃገርና ኢትዮጵያን ካልኣት ሃገራትን ብሓባር እናተቃወመኦ መጊአንየን። ሕዚ ግና ብ2010 እዚ ስምምዕነት ኩለን ሃገራት እንትቕበለኦ ግብፂ ግና አይተቐበለዮን።

ብሓፈሻ መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ናይል ኣብዚ እዋን ናብ ዕልባት ንምብጻሕ ዝተቐራረቡሉ እዋን ዝበፀሐ እንትኾን ኣብ ግብፅን ሱዳንን ዘሎ ዝተዛብዐ ኣረኣእያ ንክመሓየሽ ካብተን ካልኦት ሃገራት ማለት ቅድም ካብ ዝነበረ ፍልይ ብዝበለ ኩነታት ድፍኢት እናተገበረለን ይርከብ። ብፍላይ ኣብ ሃገርና ብዝደጋገም ድርቂ ምኽንያት ዘጋጥም ሓደጋ ንምክልኻል ድኽነት ንምውጋድ ስራሕቲ መስኖ ብስፍሓት ምጥቃም ኣገዳሲ ስለዝኾነ ኣብ ሩባ ኣባይ ዘሎ ዘይፍትሓዊ ውሳኔ ክመሓየሽ መንግስቲ ኢትዮጵያ ተሪፍ እናተቐለሰ ይርከብ።

ስለዚ እዚ ውዳብ ኣብ ሞንጎ ተፋሰስ ክልቲኡ ሩባታት ዝርከቡ ሃገራት ዝካየድ እቲ ቀንዲ ሸቶ ተገይሩ ዝውሰድ “ኣብ ሩባ ናይል ዘለዎ ሃገራት ፍትሓውን ማዕረን ብዝኾነ መንገድን ብምጥቃም ዘላቂ ማሕበረ ኢኮኖሚያዊ ልምዓት ምርግጋፅ” ዝብል ሸቶ ብምሓዝ ዝተወደበዮ። ኣብ 2010 ዓ.ም.ፈ “ንብሩህ መፃኢ ብሓባር ምስራሕ (Working together for a better future) ዝብል መረዳድኢ ቴማ ብምሓዝ ናብ ስራሕ ንምውፋር ከምዝተኸኣለ ይሕበር።

እዚ ከምዘሎ ኾይኑ ናይል ቤዚን ኢንሸቲቭ ኣብ ለካቲት 1999 ዓ.ም.ፈ ብዕሊ ምስተጣየሽ ነዚ ንምምራሕ ዘኸእል ትካላዊ ኣወዳድባ ክፍጠርን ነዚ ንምምራሕ ኣብ ንፁር ፖሊሲ ኣንፈትን መምርሕን ተመስሪቲ ስርሑ ክውግን ከምዘለዎ ተነጺሩ። ዝተነፀሩ ዕላማታት ድማ እዞም ዝስዕቡዮም፤

- ↳ ኣብ ሩባ ናይል ዘሎ ሃፍቲ ማይ ማዕረን ዘላቕን ብዝኾነ ኣገባብ ንምጥቃም ዘኸእል ኣሰራርሓ ምፍጣር፤
- ↳ ሃፍቲ፣ ሰላምን ፀጥታን ንክሎም ህዝብታት ምርግጋፅ፤
- ↳ ውፅኢታዊ ምምሕዳር ማይን እኹል ኣጠቓቕማ ፀጋታት ንክህሉ ምግባር፤
- ↳ ኣብ ሞንጎ ተፋሰስ ሃገራት ኣብ ሓበራዊ ምርድዳእ ዝተመስረተ ሓበራዊ ድሌትን ተግባርን ንክህሉ ምፅዓር፤
- ↳ ድኽነት ኣብ ምውጋድን ዝተዋደደ ኢኮኖሚ ማእኸል ብምግባር ስራሕቲ ልምዓት ምውጋን፤
- ↳ እዚ መደብ ካብ ትልሚ ናብ ተግባር ዝሰጋገረሉ ኩነታት ምፍጣር ዝብሉዮም።

ነዞም ዝስዕቡ ዓበይትን ሰፋሕትን ንምፍፃም ዘኸእል ስትራቴጂክ ትልሚ ዝተዳለወ እንትኾን እዚ ድማ ከም ቴማ ገይሩ ዝወሰደ “ሩባ ናይል ፍትሓውን ንክሎም ኣባል ሃገራት ረብሓን

ብማዕረ ምጥቃምን” ዝብል ነይሩ። እሞ ተምሃሮ ኣባላት መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ናይል (Nile Basin Intiatives) እንታይ ተራ ኣለዎም ኢልኩም ትሓስቡ?

ስለዚ ዕላማታት ኣጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ (ኢጋድ) ኣብ ልምዓትን መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ሩባ ናይልን (Nile Basin Intiatives) ኣብ ሞንጎ መንግስታት ዝተገብሩ ስምምዕነት ልምዓት ከምዝኾኑ ተረዲእኹምዶ? ዕላማታትን ኣባላት ሃገራትን እዞም ኣጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ (ኢጋድ) ኣብ ልምዓትን መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ሩባ ናይልን (Nile Basin Intiatives) ግለፁ።

መጠቻ ለሊ

ኤች.አይ.ቪ. ኣብ ደም ዝርከብ ቫይረስ እንትኸውን ኣብ ሓደ ሰብ ናብ ካሊእ ሰብ ተላባዳይን ተመሓላላፍይንዮ። ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብደም ጥራሕ ዝመሓላለፍ ዘይኮነስ ብደታዊ ርክብውን ኣብቶም ቫይረስ ተሸከምቲ ዝኾኑ ሰባት ናብቶም ጥዑያት ሰባት ዝመሓላለፍ እዩ። ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣብ ሓደ ናብ ካሊእ ዝመሓላለፈሎም ዝተፈላለዩ ሜላታት ኣለዉ። ይኹን ደኣምበር ብምንኸኻእን ብምትንፋስን ወዘተ ዝመሓላለፍ ኣይኮነን። ስለዚ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ማሕበራውን ጥዕናውን ፀገምዮ።

ኣብ ዝተፈላለዩ ብሄር ብሄረሰባትን ህዝብታትን ሃገርና ዝተፈላለዩ ጠቐምትን ጎዳኣትን ባህልታትን ልምድታትን ኣለዉ። ንኣብነት ንህፃናት ፀባ ጡብ ኣዶ ምጥጥብን ምትሕልላይን ኣብቶም ዝጥቀሱ ሰናይ ማሕበራዊ ሃፍታትና ውሽጢ ይምደቡ። ኣብ ባህልና ጠቐምቲ ልማዳዊ ባህልታት ከምዘለዉ ኹሉ ብጣዕሚ ጎዳኣቲ ልማዳዊ ባህልታትውን ኣለዉዮም። እዞም ጎዳኣቲ ልማዳዊ ባህልታት ዝበሃሉ ብፍላይ ኣብ ኣዴታት፣ ደቂ ኣንስትዮን ህፃናትን ምስ ጥዕና፣ ስነ ልቦናን ማሕበራዊ ኩነታትን ዝተዛመዱ ፀገማት ይፈጥሩ ዘለዉዮም። ኣብዚኦም ውሽጢ ምኽንሻብ ብልዕቲ ህፃናት ደቂ ኣንስትዮ፣ ምኽላዕ ዓንቀር፣ ምፍልፋል ስኒ ባርካይ፣ ምጥባሕን ምውቃጥን ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። እዚኦም ድማ ንምትሕልላፍን ሓደጋን ሕማም ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዘቃልዑዮም። እዚኦም ጎዳኣቲ ባህልታት ጥራሕ ዘይኮነስ ጎደኢቲውን እዮም። ኣብ ኣዴታት ዝፍፀሙ ካልኦት ጎዳኣቲ ባህልታትን ልምድታትንውን ኣለዉ። ንኣብነት ትሕቲ ዕድመ መርዓ፣ ምስ ዘይማንዛ ሓዳር ምግባር፣ መዳሕንቲ ምእንታን ክወርድ ከብዲ ኣዶ ብጠሰሚ ምድራዝ፣ ዘይተመጣጠነ ምግቢ ወዘተ ጎዳኣቲ ልምድታትን ባህልታትንዮም።

ኣብዞም ጎዳኣቲ ልማዳዊ ባህልታው ውሽጢ እቲ ሓደ ብጣዕሚ ጎዳኣን መስካሕካሓይን ‘ምኽንሻብ’ እዩ። ብፍላይ ምስ ደቂ ኣንስትዮ ተዛሚዱ ንምንታይ ‘ምኽንሻብ’ ብሕብረተሰብና ይምረፅ ከምዝነበረ ብዝምልከት ኣብዚ መፅሓፍ ዝተመልከቱ ሓሙሽተ ምኽንያታት ኣለዉ። ይኹን ደኣምበር ኣዝዮም ብዙሓት ጎዳኣቲ ሳዕቤናት ኣለዉዎ። ኣብዚኦም ውሽጢ ብዙሕ ደም ምፍሳሱ፣ ፅርየት ብዝጎደሎም መሳርሕታት ምጥቃም፣ ቃንዛን ስቓይን፣ ከምኡውን ቀንዲ መንገዲ ምትሕልላፍ ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝመሳሰሉ ይርከብዎም። ምኽላዕ ዓንቀርን ምፍልፋል ድርፃንን (ስኒ ባርካይ) ኣብቶም ጎዳኣቲ ዝበሃሉ ልማዳዊ ባህልታት ውሽጢ ዝምደቡዮም። ትሕቲ ዕድመ መርዓውን እቲ ካሊእ ጎዳኣ ልማዳዊ ባህሊ እንትኸውን ምስ ማሕበራዊ መነባብሮ ዝተዛመዱ ፀገማት፣ ምስ ጥዕና ዝተዛመዱ ፀገማት፣ ኢኮኖሚያዊ ፀገማትን ሕጋዊ ክፍተታትን ዝመሳሰሉ ሳዕቤናት ኣለዉዎ።

ጎዳኣቲ ባህልታትን ልማዳትን ካሊእ ሳዕቤንውን የብፀሑዮም። ንህፃናት ናብ ጎደና ሓዳርነትን ጎዳና ተመሓዳዳርነትን የቃልዎምዮ። ስለዚ ሕብረተሰብ ብምትሕብባር ኣድልዎ፣ ምግላልን ምዕያፍን ብምውጋድ ከምኡውን ክንክንን ደገፍን ብምሃብ ኣብ ምክልኻል ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ተራ ዜግነታዊ ሓላፍነት ክፃወቱ ይግባእ። ኣድልዎ፣ ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብብዙሕ መንገዲ ዝግለፅን ዝንፀባረቕን ኹይኑ ስነ ኣእምሮኣዊ ፀቕጢ ይፈጥርዮ። ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ብደረጃ ስድራ፣ ኣብ ስራሕን ኣብ ማሕበረሰብን ብተፈላለዩ መልክዑ ክንፀባረቕ ይኸእልዮ። ስለዝኾነ ድማ ምግላልን ምዕያፍን ሕሙማት ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ኣድልዎውን ብምኻኑ ኣሊታዊ ፅልዎ ኣለዎ። ስለዚ ግደ ማሕበረሰብ ኣብ ምክልኻልን ምቁፅፃርን ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ዝለዓለዮ።

ምምጥጣን ኢኮኖሚያዊ ምዕባልን ዕብየት በዝሒ ህዝብን ሃገር ኣገዳሲዮ። ዕብየት በዝሒ ህዝቢ ኣብ ሃገራት ማሕበራውን ኢኮኖሚያውን ፀገማት ይፈጥርዮ። ብፍላይ ድማ ንሃገርና ማእኸል ገይርና እንትንርእይ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ተሓራሲ መሬት ምንኣስ ንዘጋጥም ፀገም መንቀሊዮ። ዓቕን ዘይብሉ በዝሒ ህዝቢ ዓለም ምውሳኽ ዓብዪ እጃም ዘለዉን ኣብ ምዕባይ ዝርከባ ሃገራት

እንትኾና ብፍላይ ሃገራት እስያን ኣፍሪካን ዝለዓለ ተራ ኣለወን። ቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ዘለወን ሃገራት ኣብ ማሕበረ ኢኮኖሚያውን ከባብያውን ኩነታት ዓብይ ዕልዋ ኣለዎ። ምስዚ ተኣሳሲሩ ከባብያዊ ብርሰት፣ ብርሰት ደን፣ ብሰንኪ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ዘጋጥሞ ካብ ዓቕን ንላዕሊ ጋህፂ፣ ብርሰት እንስሳት ዘገዳም፣ ፍግረ መሬትን ምዝባዕ ውሕስና ምግብን ብምኽንያት ቕልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ዘጋጥሙ ፀገማት'ዮም።

ሰናይ ምምሕዳር ኩለመዳያዊ ንጥፈትን ተበግሶን መንግስታዊ ኣካላት ዝጠልብን ብዘላቂ መልክዑ ድማ ንዝፍፀሙን ዝትግበሩን ስራሕቲ ዲሞክራሲ ዘገልብትን ልምዓት ዘቀላጥፍን እዩ። ኣብዚ መፅሓፍ'ዚ ሰናይ ምምሕዳር ኣብ ኣርባዕተ መሰረታዊ ቁም ነገራት ዝተመስረተ ከምዝኾነ ተሓቢሩ'ዩ። ሰናይ ምምሕዳር ኣንጻር ግዕዝይና ብትረት ምንቅስቃስ፣ ንውሳኔ ኣወሃህባ ምእንታን ክሕግዝ ድምፂ ካልኣት ምስማዕ፣ ንሕቶ ሕብረተሰብ ቕልጡፍ ምላሽ ምሃብን ማዕረ መሰል ንኹሉ (ሰብኣዊ መሰላት ምኽባር) ዝበሉ ይርከብዎም። ምርግጋዕ ሰናይ ምምሕዳር ካብዘለዉዎ ረብሓ እቲ ኣደ መሰላት ህፃናት ንክክበሩ ምሕጋዝ እዩ። ልዕልነት ሕጊ ክኸበርን መሰላት ህፃናት ንክይገሃሱን ዓብይ መሳርሒ'ዩ።

ዕድሚኦም ትሕቲ 18 ዓመት ዝኾኑ ብምልኦም ህፃናት'ዮም ዝበሃሉ። ህፃናት'ውን ክንክንን ኣለዎን ክግበረሎም ይግባእ። መሰላት ህፃናት ብምልኡነት ክሕለውን ክኸበርን ይግባእ። ስለዚ ህፃናት ብመሰረት ብሕገ መንግስቲ ዝተረጋገፁሎም መሰላት ብወለዶም፣ ብመዕበይቶም፣ ብሕብረተሰብ፣ ብኣብይተ ትምህርቲ፣ ብመንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት ብዝለዓለ ብርኪ ኣለዎን ክንክንን ክግበረሎም ይግባእ። ድጋፍን ከለላ ሕጊ'ውን የድልዮም'ዩ። ኣብ ህፃናት ዝተፈላለዩ ኣደጋት ክበፅሑ ይኸእሉ'ዮም። ካብዚኦም ውሽጢ ድማ ኣደጋ መኪናን እንስሳትን፣ ብሰንኪ ሕማቕ መሓዛ ዘጋጥሞ ኣደጋ፣ ብኤሌክትሪክ፣ መርዚ (ስሚ)፣ ባርዕ ኣዊ፣ ነቶግትን ዘጋጥሙ ኣደጋታት፣ ብሰንኪ ዝተበከለ ማይ ዘጋጥሞ ኣደጋ፣ ብሰንኪ ብክለት ኣየርን ከባብን ዘጋጥሙ ኣደጋታት ወዘተ ዝተወሰኑ'ዮም። ስለዚ ህፃናት ኣደጋ ካብ ዘበፅሑ ጉዳያት ምክልኻል ብዝምልከት ኣሙሽተ ዝተፈላለዩ ሚላታት ኣለዉ። ስለዚ ኣብይተ ትምህርቲ ዝለዓለ ተራ ኣለዎም።

መሰላት ህፃናት ምኽባር ካብቶም ክትግበሩ ዝግብኦም ሰብኣዊ መሰላት ውሽጢ ዝምደቡ'ዩ። ሰብኣዊ መሰላት ዝበሃሉ ደቂ ሰባት ብተፈጥሮኦም ሰባት ብምዃናም ጥራሕ ዝህልዎም መሰል'ዩ። ስለዝኾነ ድማ ደቂ ሰባት ብተፈጥሮኦም ሰባት ስለዝኾኑ ጥራሕ ዝሕለወሎም መሰል'ዩ። እዚ ማለት ደቂ ሰባት ብሰብኣዊ ክብሮም ኣይበላለፁን፣ ኩሎም ደቂ ሰባት ብሰብኣዊ ተፈጥሮኦም ማዕረ ክብሪ ይግብኦም። ሰብኣዊ መሰል ማለት ደቂ ሰባት ብዘርኢ፣ ብቋንቋ፣ ብቀለም (ሕብሪ ቆርበት)፣ ብማሕበራዊ ኣመፃዕኣ፣ ብዖታ፣ ብዓሌት፣ ብፖለቲካ ወይድማ ካልኣት ኣረኣእያታት፣ ብኹነታት ቁጠባዊ ዓቕሚ፣ ብዕድመ፣ ኩነታት ጥዕና ይኹን ብካልእ ምኽንያታት ኣፈላላይ ከይተገበረሎም ብኣባር ዝተዓደልዎም እዮም።

ኢጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ (ኢጋድ) ኣብ ከባብያዊ ልምዓትን ሕብረትን ማእኸል ገይሩ ዝተጣየሸ ውዳበ ሽዱሽተ ሃገራት እንትኾውን እዘን ሃገራት ክተሓባበሩን ኣብ ዞባዊ ቀጠና ምብራቕ ኣፍሪካ ሰላምን ምርግጋእን ንክዓስል ዕላምኡ ዝገበረ'ዩ። ኣባል ሃገራት መድረክ ተፋሰስ ሩባ ናይል (ናይል ቤዚን ኢኒሼቲቭ) ዓሰርተ እንትኾና እዚኣን ድማ ግብፂ፣ ሱዳን፣ ኢትዮጵያ፣ ኡጋንዳ፣ ሩዋንዳ፣ ቡሩንዲ፣ ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ ኮንጎ፣ ኬንያን ታንዛንያን'ዮም። ኣብዚ ሕዚ እዎን ኢትዮጵያን ካልኣት ኣባል ሃገራት'ዚ ውዳበ "ኩለን ሃገራት ተፋሰስ ሩባ ናይል ብማዕረ ክጥቀማ ኣለወን" ዝብል ጥንኩር ቅዋም ኣለወን። ነዚ ኣሳብ መሰረት ብምግባር መንግስቲ ኢትዮጵያ ኣብ ተፋሰስ ሩባ ኣባይ 5250 ሚጋ ዋት ኣይሊ ከመንጭው ዝኸእል ዓብይ ኣፅቢ (ግድብ) ኣብ ብሄራዊ ክልላዊ መንግስቲ ቤንሻንጉል ይሃንፅ'ሎ።

ማህደረ ቃላት

ቁልፍ ቃላት	ትርጉም / መብራህርሂ
1 ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ HIV/AIDS	ሕመም ንምክልኻል ዘኸኸል ተፈጥሮአዊ ዓቕሚ ወዲሰብ ዘዳኸም ቫይረስ - Human Immunio Defficiency Virus / Acquired Immunio Deficiency Syndrome
2 ምግላልን ምፅደፍን	ብሰላምታ፣ ምንኸኻእን ትንፋሽን ሕመም ኤች.አይ.ቪ/ ኤድስ ዝመሓላፍ ስለዝመስሎም እዚ ቫይረስ ኣብ ደሞም ንዘለዎም ሰባት ንዘይምቕራብን ንዘይምልዕዓልን ዝግበር ኣካላውን ስምዒታውን ምልክታት
3 ባህላዊ ልምድታት	ምስ ሃይማኖታውን ልማዳውን ስርዓት መነባብሮ ዝተኣሳሰሩ ዝውቱር ተግባራትን ባህልታትን
4 ምክንሻብ	ብምክንያት ባህላዊ እምነታትን ልምድታትን ዝግበር ምትልታል ብልዕቲ (ምግራዝ)
5 ድርፃን	ስኒ ፀባ ወይድማ ስኒ ባርካይ እናተብሃለ ዝፍለጥ
6 ዓንቀር	ኣብ ጉሮሮ ላዕለዎይ ክፍሊ ንታሕቲ ተንጠልጢሉ ዝበቁል ልሰሉስን ንእይሽተይን ኣካል
7 ትኸቲ ዕድመ መርዓ	ደቂ ኣንስትዮ ትሕቲ 18 ዓመት ዕድመኡን ምምርዓው
8 ምውቃጥ	ኣብ ግንባር፣ ክሳድ፣ ድርፃን ስኒ፣ ኢድን ኣካላትን ብዘይለቅቕ ፀሊም ሕብሪ ምፅብባቕ
9 ምጥባሕ	ኣብ ግንባር፣ ምዕጉርትን ቅርንብ (ቅንድብ) ዓይንን ዝግበር ምትልታል
10 ጎደና ሓደርቲ	ኣብ ጎደና ውዒሎም ኣብ ጎደና ዝሓድሩ ህፃናት
11 ጎደና ተመሓዳደርቲ	ኣብ ጎደና ውዒሎም ናብ ገዛ ዝምለሱ ህፃናት
12 ትልሚ ዕብዩትን ትራንስፎርሚሽንን	መንግስቲ ኢትዮጵያ ካብ 2003 - 2007 ዓ.ም ንኸትግበር ዘዳለዎ ትልሚ ዕብዩትን ልምዓትን
13 ሸቶ / ሸቶታት	ዝምዝገቡ ውፅኢታትን ዝብፅሑ ዕላማታትን
14 ሰናይ ምምሕዳር	ብኸሉ መዳይ ዝተማልአ ሓባራዊ ምርድዳእ ማእኸል ዝገበረ ግልፂ፣ ፅቡቕ፣ ቅኑዕ፣ ፍትሓዊ፣ ማዕረ፣ ስሉጥ፣ ኣሳታፋይ፣ ቅልጡፍን ስሉጥን ግልጋሎት፣ ዲሞክራሲያዊ፣ ተበፃሓይ፣ ተኣማንነትን ተሓታትንትን ዘንገሰ ከምኡ'ውን ልዕልነት ሕጊ ዘረጋገፀን ስርዓት ምምሕዳር ኣብ ኩሉ መዳይ መሓውር መንግስታውን ዘይመንግስታውን ትካላት እንትህልው ዝግለፅዩ
15 መሰላት ህፃናት	ኣብ ኮንቬንሽን መሰላት ህፃናት ዝተቐመጡ ጉዳያት እንተይተሸራረፉ ክትግበሩን ብዝበለፀ ግና ህፃናት ካብ ዓመዕ፣ ምዝመዛን ምግሃስን ክሕለው ምግባር
16 ደሕንነት ህፃናት	ህፃናት በደላትን ግፍዕን ከምኡ'ውን ምዝመዛን ንክይበዕሉም ዝግበር ክትትልን ምክልኻልን

17 በዝሒ ህዝቢ

አብ ሓደ ሃገር አብ ከተማን ገጠርን ካብ ውልደት ጀሚሩ ብህይወት ዝነብር ጠቕላላ ህዝቢ ተቐጺሩ ዝፍለጥ በዝሒ ኣሃዝ መግለጺ'ዩ።

18 ፍገረ መሬት

ዝናብ እንት-ወቅዕ አብ ላዕለዎይ ክፋል መሬት ዝርከብ ሓመድ እናንሕጎሐ ፅርግርግ ኣቢሉ እንት-ወስዶ ማለት'ዩ። ላዕለዎይ ልሙዕ ሓመድ ብውሕጅ ይኹን ብንፋሱን ተፀሪጉ እንት-ጉሕንሕ ማለት'ዩ።

19 እንስሳት ዘገዳም

አብ ዱርን ኣግራባትን ዝርከቡ እንስሳት። ንኣብነት ኣንበሳ፣ ሓርማዝ፣ ተመን፣ ገበል፣ ዝብሉ፣ ማንትለ፣ ቡኻርያ፣ ህበይ፣ ዋዓግ፣ ኢጋዘን፣ ዘራፍ ወዘተ

20 እንስሳት ዘቤት

አብ መንበሪ ገዛ ደቂሰባት ክንክን እናተገበረሎም ዝነብሩ እንስሳት። ንኣብነት ብዕራይ፣ ላሕሚ፣ ጤል፣ በጊዕ፣ ደርሆ፣ ድሙ፣ ከልቢ፣ ኣድጊ፣ ፈረስ፣ በቕሊ ወዘተ

21 ወሕስና ምግቢ

ኩሎም ዜጋታት ኩሉ ጊዜ ብኣካል፣ ማሕበራውን ኢኮኖሚያውን ትሕዝቶኡ ዝተማልኦ፣ እኹልን ብቑዕን ምግቢ ዘለዎን ጥዕንኡ ዝተሓለወ መነባብሮ እንት-ህሉ'ዩ።

22 ሰብኣዊ መሰል

ደቂ ሰባት ሰብ ብምኳኖም ጥራሕ ዝህለዎም መሰል ማለት'ዩ። ሰብ ብሰብኣዊ ክብሩ ኣይበላለፅን፣ ኹሉ ብሰብኣዊ ተፈጥሮኡ ማዕረ ክብሪ ይግብኦ፣ ካብዝብል መሰረታዊ ኣመለካክታ ዝፍልፍል እዩ። ደቂ ሰባት ብዘርኢ፣ ብቋንቋ፣ ብቀለም፣ ብማሕበራዊ ኣመፃዕኦ፣ ብጾታ፣ ብዓሊት፣ ብፖለቲካ ወይድማካልኦት ኣመለካክታ፣ ብኹነታት ቁጠባዊ ዓቅሚ፣ ብዕድመ፣ ኩነታት ጥዕና ይኹን ብካልእ ምክንያት ኣፈላላይ ክይተገበረሎም ብሓባር ዝተዓደልዎም እዮም። ሰብኣዊ ዝብል ቃል ሰብ ምኳን ዘመላኸት እንትኾን እዚ ድማ ተፈጥሯዊ'ዩ። እዚኦም ባህሪያት ናይ ምሕሳብ፣ ምዝራብ፣ ብነፃነት ናይ ምንባር ድልዎትን ዝመሳሰሉን እንትኾኑ ንምህላው ሰብኣዊ መሰላት ኣውራ ምክንያታት እዮም።

23 ወ.ሕ.መ.ዓ

ድሕሪ ካልኣይ ኩናት ዓለም ብ1945 ዓ.ም.ፈ ዝተጣየሸ ውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም

24 ኢጋድ

ብ1986 ዓ.ም.ፈ ዝተጣየሸን ቤት ፅሕፈቱ ኣብ ጂቡቲ ዝገበረ ኢጋርነት በይነ - መንግስታት ሃገራት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ልምዓት

25 ኮንቪንሽን መሰላት ህፃናት

ብ1949 ዓ.ም.ፈ ዝወፀ ብዛዕባ መሰላት ህፃናት ኣመልኪቱ ብውድብ ሕቡራት መንግስታት ዓለም ዝፀደቐ ሕጊ እንትኾነውን ኣብ 1970ታት ኣብ ጄኔቭ ምርድዳእ ዝተገብረሉ'ዩ።

26 ኢጋድ (Intergovernmental Authority on Development -IGAD)

ሸዱሽተ ሃገራት ብኣባልነት ዝርከባሉ ኢጋርነት በይነ-መንግስታት ምብራቕ ኣፍሪካ ኣብ ልምዓት (ኢጋድ)

27 መድረኽ ሃገራት ተፋሰስ ናይል (Nile Basin Initiative)

ዓሰርተ ሃገራት ማለት ብሩንዲ፣ ኮንጎ ዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ፣ ግብግብ፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ኬንያ፣ ሩዋንዳ፣ ሱዳን፣ ታንዛኒያን ኡጋንዳን ብኣባልነት ዝርከቡሉ'ዩ።

- 5. ምኽባር መሰል ህፃናትን ምሕላው ድሕንነት ህፃናትን ብቐጥታ ተዛማዳይነት ዘለዎም ተግባራት እዮም።
- 6. ኣብ ሃገርና ዘሎ ብርሰት ኣግራብ መንቀሊኡ ቅልጡፍ ዕብዮት በዝሒ ህዝቢ ዘብፀሐ ኣዎንታዊ ሳዕቤን እዩ።
- 7. ኢጋድ ዝብል ሽም ካብ ፈለማ ጀሚሩ ዝነበረ መፀውዒዮ።
- 8. ብርሰት ኣግራብ፣ ተሓራሲ መሬት ምንኣስን ኩነታት ውሕስና ምግቢ ብቐጥታ ዝተዛመዱ ጉዳያት እዮም።
- 9. ንሕብረተሰብ ኣስተምህሮ ምሃብን ውዳበኦም ክጠናኸር ምግባርን ንምክልኻል ምግፋሕ ኤች.ኣይ.ቪ/ኤድስ ምቕዎ ባይታ ይፈጥር እዩ።
- 10. ቤት ፅሕፈት ኢጋድ ኣብ ኣዲስ ኣበባ እዩ ዝርከብ።

ሐ. ኣብ ትሕቲ “ሀ” ንዘለዉ ሓሳባት ምስ ኣብ ትሕቲ ”ለ” ዘለዉ ኣዛምዱ።

ሀ	ለ
1. ነታጉ	ሀ. ብርሰት ከባቢ
2. ኣባይ	ለ. ሕድ ሕድ ውግእ
3. ፍግረ መሬት	ሐ. ሰላምን ድሕንነትን
4. ከባቢ ምሕዋይ	መ. ናይል
5. መሰላት ህፃናት	ሰ. ዳግመ ግረባ ምክያድ

